

UJSÁGOK A RÉGI RÓMÁBAN.

Ha igaz az, hogy egy nemzeti irodalom a nemzet összes szellemi és értelmi életének a kifejezője, teljes mértékben és megszorítás nélkül csak is az irodalom összességéről lehet ezt ugyan állítani, egyes ágairól nem. Mégis van egy ága az irodalomnak, a mely ezt az értelmezést legjobban megközelíti, sőt bizonyos tekintetben csaknem tökélyesen felel meg neki, és ez a hirlapirodalom.

Egy német humorista egyik alkalmi verses elbeszélése kezdetén azt mondja: „Valaminek a jó elbeszéléséhez két ember kell: az egyik az, a ki jól elbeszéli, a másik az, a ki jól tud hallgatni rá.” Egy másik egy selejtes író gúnyolva, azt a kérdést veti fel: „ugyan mondhatja-e írottak valaki azt, a mit nem olvas senki”? És valóban mind a kettőnek teljesen igaza van! Lehet-é, kérdem, íróról és irodalomról szó ott, a hol olvasó és olvasó közönség nincs? Bátran lehet mint általános szabályt oda állítani, hogy a hol nem olvasnak, ott nem is ír senki, tehát nem is keletkezhetik semmi irodalom féle.

Ez a tagadhatatlan tény sok minden tünet magyarázatára nyújtja a kulcsot. Én e pillanatban csak egyre kívánom felhíni t hallgatóim figyelmét.

A ki ír, azért ír, hogy elolvassa valaki. Az egyszerű magánlevél írója csak egy olvasóra számít rendszerint; megeshetik ugyan rajta, hogy az az egy se olvassa el vagy legalább nem olvassa kellő figyelemmel; de azért bizonyos, hogy a levél írója a maga levele fogalmazása közben folyton szem előtt tartja azt a személyt, a kihez intézi a levelet, és ha a levelével célzott akar érní, kénytelen lesz az anyag megválasztásában és elrendezésében, az egész forma és az egyes kifejezések válogatásában, szóval a szerkesztés és színezés minden részleteiben és árnyalataiban legalább is éppen annyi tekintettel lenni leendő olvasója gondolkozása módjára és ízlésére, mint saját hajlamára és céljára. Innen van aztán, hogy egy jól megírt levélben oly

nyomokra találunk, a melyekből nem csak az írónak, hanem a címzettnek is, egyes jellemvonásaira lehet következtetni.

Ám a ki a nagy közönségnek ír, még bajosabb feladattal áll szemben. Neki biztosított olvasója egy sincs; remélt olvasóit nagyobbra nem ismeri; hisz még azt se tudja, lesz-e általában vagy se. Mondani valóját le teszi egy irott műbe, ezzel kínálja a nagy közönséget, és a mű maga kell, hogy szerezzon magának olvasó kört. Ám e célra okvetetlenül szükséges, hogy bár mi módon legalább nagyjában tudják meg, mi van a nyujtott műben, legalább a kíváncsiság legyen felébresztve. Nem fogok itt annak a fejtegetésébe bocsátkozni, hogy írónak és kiadónak mi- és hányféle mód és fogás áll rendelkezésére e célja elérésére. Csak arra kívánok rá mutatni, hogy a vázolt körülmény következtében, mihelyt egy irodalmi mű könyv, röpirat vagy cikk alakjában úgy szólván a piacra kerül, azonnal bizonyos tekintetben árucikké válik, a mennyiben t. i. a kínálat és kereslet kérlelhetetlen törvénye alá esik. Ezt tudva és értve az író a maga műve alkotásakor kiszemel magának egy bizonyos olvasó kört, egy vallásfelekezetet, egy társadalmi osztályt, egy politikai pártot, egy tudományos kart stb. és ennek a számára írja meg a művét. És ugyan mit tesz az, egy bizonyos kör számára írni? Nemde azt: az illető kör szája ízére írni?

A hol az irodalom egy bizonyos ágának olvasó köre nincs, ott ez az ága az irodalomnak nem is keletkezhetik.

Az újságírónak volna a mondottak szerint legbajosabb a feladata. Egyfelől az a baja, hogy neki mindjárt kell olvasó. Más író vigasztalhatja magát azzal, hogy ha ma nem kell a műve, majd akad olvasója a jövőben, majd méltányolja az utókor. A mai újságot holnap már más váltja fel, és ha ma nem olvasták, holnap már nem kell senkinek. A másik baja az, hogy nem szemelhet ki magának bizonyos olvasó kört; neki, ha életre való akar lenni, az olvasni tudó egész közönség kell olvasónak; már pedig hogy lehessen anynyi különböző száj ízére írni? De nagy könnyebbségére szolgál egyszer az, hogy közleményeit rovatokra oszthatja, és így számíthat rá, hogy egyik olvasó az egyik, a másik a másik rovatban találja meg azt, a mit olvasni kíván; másodszor az, hogy manap minden embernek szüksége van az újságra; az egyiknek kellene a politikai vezércikknek és az országgyűlési tudósítások; a másik világpolitikát íz, ez. mohón

kap a politikai híreken és a külföldi rovaton; a harmadik a napi újdonságokon táplálkozik, a friss pletyka az ő mindennapi kenyere; a színész első dolga megnézni, hogy tegnapi szerepléséről mit ír a színi tudósító és így tovább hosszú sorban egészen addig az úzérig, a ki csak az árverési hirdetéseket olvassa. Ez aztán az oka, hogy ma egész Európában oly nagy lendületet vett az újságírás, és mivel egy változatos cikkekkel jól berendezett vegyes kereskedésben akár-hányszor megtörténik, hogy az egy bizonyos tárgy megvásárlása végett belépett vevő alkalmilag megveszen egyebet is, a mi a szemibe ötlük és hirtelen megtetszik, az ujság olvasói is a lapból rendszeren nem csak azt olvassák, a mit tulajdonképpen olvasni akartak, hanem egyebet is, a mire véletlenül rá tévedt a szemök és a mi vagy érdeket kelt, vagy legalább kíváncsiságot ébreszt. E körülményből származik aztán a napi sajtó hatása és hatalma.

Azt hiszem nem kell több szót szaporítanom annak a bebizonyítására, hogy minden esetre érdemes és érdekes azt a kérdést felvetni, hogy hol és mikor keletkeztek az első ujságok és milyenek voltak.

A természetes felelet az lesz: Ujságok ott és akkor keletkeztek legelőbb, a hol legelőbb érezte szükségét a közönség, és ezek az ujságok éppen olyanok voltak, hogy az érzett szükségét kielégítették.

Arra, hogy a közönség szükségét érezze az újságnak, első sorban szükséges, hogy érdeke megkívánja tudni mind azt, a mit az újságból meg lehet tudni. Az embert a maga énjén, saját háza népén és háztartásán kívül rendszerint legjobban érdeklik azok a közügyek, a melyekben neki része van vagy lehet; azután következnek a közérdekű nagy események; utóbb a szoros értelemben vett napi hírek és újdonságok. Látni való, hogy ily érdeklődés csak ott ébred és fejlődik, a hol sok ember van hivatva a közügyekben tettel vagy szóval részt venni, a hol tér nyílik nagy tettekre és világra szóló botrányokra, és a hol pezsgő társadalmi életben sokan és sokféleképpen érintkeznek egymással.

Hogy ez az érdeklődés nem keletkezhetett sem a Pharaok inkább rabságban mint engedelmességben élő alattvalói közt, sem az assyr, babyloni és perzsa nagy-urak zsarnoki uralma alá vetett keleti népekben, azt hiszem, átlátja mindenki, a ki amaz országok történelmével csak némileg is megismerkedett. A görög apró köztársaságokban ezek az érdekek igen élénkek lehettek, de a belőlük eredt

tudvány nagyon könnyen kapta a maga kielégítését, csak ki kellett menni minden nap a piacra.

Nem úgy Rómában a hol a királyság megszűntével szervezkedett köztársaságban minden egyes polgárnak hivatása volt tevékeny részt venni a közügyek tárgyalásában, és a hol az állam terjedelme gyors arányokban növekedve a római államszerkezet sajátzerű fejlődésénél fogva a szereplésre hivatott elemek tetemes része éppen hivatalos működésében kénytelen volt sokszor huzamos időig távol tartózkodni a központtól, a hol pedig részint egyes hatalmasak befolyása, részint a közvélemény ingatag hullámzása dönthetett személye és életbevágóbb érdekei felett. Hozzá járult, hogy az állam egysége megdönthetetlen politikai elv volt Rómában; a római gyarmatok nem válhattak soha oly önálló politikai egyedekké mint a görögökéi, és a római provincia helytartója még az imperium adta teljhatalmával se válhatott soha oly önálló kormányzóvá, mint a persa szatrapa. Meszsze vidékeken harczoltak a római hadak, hogy ne lett volna érdekében minden római polgárnak mentől előbb megtudni, mi történik a harcztéren, hogy vannak ott levő rokonai, baráti, ismerősei. Aztán beállottak a belső pártviszályok, hol parlamenti viták, hol véres polgárháborúk alakjában, következtek száműzések, proscriptiók, vagyonelkobzások. E mellett fejlődött lassanként egy nagy világkereskedés; a censorok óriási építkezéseket adtak ki vállalkozóknak, vámok és más közjövedelmek, szállítások mindenféle közcélokra haszonbérek tárgyai voltak; keletkezett pénzüzérkedés és valóságos tőzsdei érték-forgalom. Ám a társadalom is másképpen alakult. Tudjuk, hogy a társadalom éltető lelke mindenütt és minden időben a nő; és éppen a római nő volt abban a szerencsés helyzetben, hogy az a köztisztelőt, a melyet neki törvény és szokás biztosított, nem tette rabbá; a római nő részt vehetett nagy társaságban, belélegezhetett, hozzá szólhatott művészeti és irodalmi kérdésekhez a nélkül, hogy kénytelen lett volna Aspasiává lenni, tehette mint Porcia is. Rómában tehát teljes mértékben megvoltak mind azok a feltételek, a melyek a nagy közönséggel megéreztetetik az ujság szükséges voltát, és csakugyan Rómában keletkezett a legelső ujság

Hogy egyesek a mikor a városról huzamos időre eltávoztak, gondoskodtak róla, hogy levelezés útján a lehető leggyorsabban tudják meg, mit mivel a senatus, miben mesterkednek a pártvezérek,

hogy vannak az ismerősök stb., igen természetes, és a Ciceró levelezései a köztársaság, az ifjabbik Pliniuséi a császárság korából igen eleven képét nyújtják annak, mily tárgyak körül forgott a tudakozás és tudósítás szorgalmatoskodása. Ám ez a magánlevelezés se nem terjedhetett ki mindenre, a mit tudni érdekes volt, se nem állhatott rendelkezésére minden embernek. Hozzá járult, hogy a város maga oly nagy kiterjedésre nőtt, hogy a szóbeli közlekedés a forumon nem juttathatott mindent köztudomásra és miut szájról-szájra adott hírlelés nem is lehetett mindig megbízható. A kiváló gyakorlati érzékkel felruházott római ezért már nagyon korán hivatalosan gondoskodott róla, hogy mindenkinek módja lehessen hiteles tudósításból megtudni a köz- és társadalmi élet minden nevezetes mozzanatát. Ez ugy történt, hogy a Pontifex Maximus a maga saját felügyelete és ellenőrzése alatt feljegyeztette a közérdekű napi eseményeket, és hivatalosan megállapított szövegezésben feliratta egy fejér táblára — albumra —, a melyet a maga hivatalos lakásán, az atrium Vestae-ben — körülbelől ott, a hol most a Santa Maria Liberatrice című templom áll — közhelyre kifüggesztett, hogy mindenki olvashassa; de egyszersmind be is jegyeztette az így közzé tett közleményeket egy jegyzőkönyvbe, a melynek a címe volt: *acta* — körülbelől oly értelemben, mint ha ma azt mondanók: közlöny. Az e közlemények iránti érdeklődésnek csakhamar az lett az eredménye, hogy akadtak élelmes emberek, a kik a közleményeket az albumról leírták, és másolatokat készítvén, pénzért küldték meg azoknak, a kik vagy restelték oda furakodni az albumot olvasó tarka tömeg közé, vagy nem is voltak a városon; és ez a terjesztése az albumon kihirdetett *acták* másolatainak az első csirája az ujságírásnak.

Nem terjeszkehetem itt ki annak a részletes előadására, hogy miként vált ez a módja az ujságírásnak elégtelenné, miként szűnt meg az album kifüggesztése és a Pontifex részéről szerkesztett nagy évkönyvnek — *annales maximi* — folytatása P. Mucius főpapsága idejében 624 és 631 közt Róma építése után (129—122 Kr. előtt). Csak annyit említek meg, hogy az *acta*-k szerkesztése és terjesztése ezzel új lendületet vett, és éppen azért, mivel már nem papi hivatalos szerkesztésben jelentek meg, oly események közlésére is kezdtek kiterjeszkegni, a melyeket a Pontifex Maximus tán nem tartott volna érdemeseknek a közzé tételre.

Julius Caesar, a mikor 694-ben R. é. u. (59-ben Kr. előtt) consulságra jutott, első gondolai közé számította arról intézkedni: „hogy a senatusnak éppen úgy mint a római népnek nevezetes eseményeiről szóló közleményeket mindennap megírják és közzé tegyék“ (ut tam senatus quam populi diurna acta confierent et publicarentur. Suet. Caes. 20). Látni való, hogy ez az intézkedés egy hivatalos közlöny létesítésére irányult, a mely bebizonyíthatólag aztán szabályszerűen meg is jelent a késő császárság koráig. De ez a hivatalos közlöny az én meggyőződésem szerint nem volt sem első sem egyedüli ujsága Rómának. Vannak ugyanis adataink róla, hogy azelőtt is léteztek ujságok, a melyek, ha nem jelentek is meg tán oly szabályosan és egyenletesen, mint a hivatalos lap, mégis közkézen forogtak, sőt kútfőkül is szolgáltak későbbi íróknak; így merített belőlök adatokat az idősbik Plinius, a későbbi császárok életrajzírói (Scriptores historiae Augustae) stb. Egyik érdekes ily hivatkozásra bukkanunk abban a magyarázatban, a melyet Asconius Pedianus, egy Claudius és Nero alatt élt tudós grammatikus, az ifjuság számára irt ahhoz a védbeszédhez, a melyet Cicero tartott volt T. Annius Milo mellett. A dolog tudvalevőleg a körül forgott, hogy mi módon és mily körülmények közt történt P. Clodius meggyilkolása, és Asconius (pag. 44 ed. Orelli) azt mondja: „Hogy a ti ifju korotok szükségéit pontosabban kielégíthessem, végig néztem apróra az akkori ujságokat — acta —, és ezekben azt találtam: stb.“ s ezután elbeszéli, hogy 701 február utolsó napján (52 Kr. e.) mily határozatot hozott a senatus, és a következő Márczius 1-jén miként beszélte el T. Munatius Plancus néptribunus a népgyűlésnek azt a fogását, a melylyel Q. Hortensiusnak a Milo érdekében tett ravasz indítványát kijátszotta.

Ez azonban és sok más idézet, a melyet rövidség kedvéért mellőzök, csak azt bizonyítja, hogy voltak ujságok Rómában; de azt, hogy milyenek voltak, nem mutatják. Maradt fenn azonban egynehány töredék az egyik ujság 585 R. é. u. évi (168 Kr. e.) folyamából, a melyek valódisága felett nagy vita folyt a tudósok közt, a nélkül, hogy végleg el tudták volna dönteni valódiak-é vagy sem. Mindazonáltal elég érdekeseeknek tartom, hogy fordításban eléterjeszsem.

Megjegyzem, hogy a római két consul egyenlő rangú főtisztviselője volt az államnak, de soha egyszerre nem jelentek meg a fővárosban mind a ketten a hivatalos jelvényekkel, a veszzsőnyalá-

bokkal, a melyek napról-napra felváltva az egyiket és a másikat kísérték. Bátor leszek az illetőt a fordításban naposnak nevezni. A kérdéses év consulai pedig voltak: Lucius Aemilius Paullus másodszor és C. Licinius Crassus.

A töredékek imigy következnek: *)

Március 28-án. Napos Aemilius. — Jókor reggel áldozatot mutatott bé Apollo templomában; babérkoszorúsan juhot áldozott. — Nyolcz óraker összegyűjtötték a senatust a curia Hostiliába, senatus határozat jött létre az iránt, hogy a Praetorok a magok állandó hirtetményei szerint bíraskodjanak. — P. Lentulus Cn. Baebius praetor előtt vádolta Q. Minucius Scapulat erőszakoskodással, C. Sulpicius védte; tizenöt szavazat elítélte, harminczhárom az ítélet elhalasztását mondta ki.

Március 29-én. Napos Licinius. Villámlott és dörgött, kevés dél után a villám belé csapott egy tölgyfába a Velia tetején. — Az alsó Janus mellett egy csapszékben öszszeverekedtek és a sisakos medvéhez czimzett fogadó gazdája súlyos sebet kapott. — C. Ati-

*) A latin eredeti szöveg így szól:

I.

V. K. Aprileis. Fascēs penes Aemilium.¹⁾ — Bene mane sacrificavit ad Apollinis,²⁾ ove fecit laureatus. — Hora octava Senatus coactus in Hostilia.³⁾ S. C. factum est, uti Praetores ex suis perpetuis edictis⁴⁾ ius dicerent. — Q. Minucius Scapula⁵⁾ accusatus de vi a P. Lentulo⁶⁾ apud Cn. Baebium⁷⁾ Praetorem urb. defensus a C. Sulpicio⁸⁾ sententiis condemnatus XV, ampliatus XXXIII.

II.

IV. K. Aprileis. Fascēs penes Licinium.⁹⁾ — Fulguravit, tonuit et quercus tacta in summa Velia¹⁰⁾ paulum a meridie. — Rixa ad Janum infimum in caupona¹¹⁾ et caupo ad ursum galeatum graviter sauciatus. — C. Titinius¹²⁾ aed. pl. mulcavit lanios, quod carnem vendidissent populo non

¹⁾ Lucius Aemilius, Lucii filius, Marci nepos Paullus, utóbb Macedonicus. Már hivatalos pályája elején tüntette ki magát, mint vezér és államférfi, még is nagy küzdelmébe került, hogy 571 R. é. u. 182. Kr. e. consullá lehetett. Ez a consulsága tehát a második volt, s ekkor már életesember volt, de még teljes jó erőben. A sors-huzás juttatta neki a macedoni háborút Perseus ellen. Ebbe a háborúba esett a Pydna melletti döntő csata előestéjén az a híres holdfogyatkozás, a melyet Ennius említett, és a mely még ma is a római idószámítás fejtegetői közt vita tárgya; ugyan e háborúban nyerte meg harmadszor az imperator czímet. Meghalt 593 R. é. u. 160 Kr. e. szerény vagyoni viszonyok közt. A tiszteletére rendezett temetési játékokban Terentius „Hecyra“ (anyós) című vígjátéka másodszor, az „Adelphi“ (testvérek) című elő-

nus plebejus Aedilis megbírságolta a mézárókat, mivel a népnek vizsgálatlan húst árultak. A bírságpénzből szentélyt építettek Lavernának a Tellus temploma mellett.

Március 30-án. Napos Aemilius. — A vejii határon köeső esett. — Postumius néptribun poroszlót küldött a consula, mivel arra a napra nem akarta egybehívni a senatust. Publius Decimius néptribun kiegyenlítette az ügyet a maga közbelépésével. — Q. Aufidius a cimber paizshoz címzett váltóújlet tulajdonosa nagy adósságok hátrahagyásával megszökött a forumról: utólérték, visszahozták és P. Fontejus Balbus praetor törvényszéke előtt kérdőre vonták. Itt világosan kiderülvén, hogy a rá bízott idegen pénzben kár nem történt, csak arra ítélték, hogy mindenkinek az utolsó fillérig fizesse ki a magát.

Március 31-kén. Napos Licinius. — Megülték a Latin közitnepet áldozattal az albai hegyen; húskiosztás is volt. — A Caelioluson égés volt. két bérház és öt magán lakház földig leégett, négy ház részben égett csak. — Cn. Licinius Nerva alvezér elfogta Demiphon kalózkapitányt és keresztre feszítette. — A fellegrárban kítűz-

inspectam. De pecunia mulctatitia cella extracta ad Telluris Lavernae.¹³⁾

III.

III. K. Aprileis. Fasces penes Aemilium. -- Lapidibus pluit in Venti.¹⁴⁾ — Postumius Trib. pleb. viatorem misit ad Cos. quod is eo die Senatam noluisse cogere. Intercessio ne P. Decimii Trib. pleb. res est sublata.¹⁵⁾ Q. Aufidius mensarius tabernae argentariae ad Scutum cimbricum cum magna vi aeris alieni cessit foro; retractus ex itinere causam dixit apud P. Fonteium Balbum Praet et cum liquidum factum esset. eum nulla fecisse detrimenta, ius-est in solidum aes totum dissolvere.

IV.

Pridie K. Aprileis. Fasces penes Licinium. — Latinae celebratae et sacrificatum in monte Albano¹⁶⁾ et datavisceratio. — Incendium in Caeliolo¹⁷⁾ insulae duae absumptae solo tenus et

ször került színre. Két fia élte túl, mindkettő adoptio útján: más nemzetség e jutott; az egyik volt Quintus Fabius Maximus, consul 608 R. é. u. 145 Kr. e., a másik: Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus, Numantia és Carthago elpusztítója.

²⁾ Ez a templom körülbelül a mai Via de Falegnani táján volt.

³⁾ A curia Hostilia a comitiumon volt, körülbelül ott, a hol most a S. Adriano temploma szentélye áll.

⁴⁾ A bírói tiszttel felruházott praetor a hivatalba lépéskor egy hirdetményt szokott kibocsátani, a melyben eleintén csak a perrendtartási szabályokat tudatja, utóbb azonban az írott törvény hégazait pótló oly jogi tételeket is tett közzé, a melyek a bírói gyakorlat döntvényeiből szokás alapján fejlődtek volt. Így vált lassanként a praetori hirdetmény (edictum) kiegészítő részévé a tételes törvénynek, és mihelyt azzá lett természetesen

ték a piros lobogót; a consulok ujbjól feleskették az ifju legénységet a Mars mezején.

Aprilis 1-jén. L. Aemilius Paullus második és C. Licinius Crassus consulsága alatt. — Paullus a consul és Cn. Octavius praetor hadi jelmezben elhagyják a várost, elindultak Macedoniába szokatlannúl nagy sokaságtól kísérve. Roppant zaj volt az egész sacra vián egészen a Carinae-ig és a Strenia szentélyeig, úgy hogy felriadt az egész szomszédság. — Eltemették Marciát a Sextus leányát, a gyászmenetben több volt az ős-kép, mint a kísérő. — Sempronius főpap kihirdette a Megalesiákat.

Aprilis 2-kán. A Pontifexek javaslatára Baebius praetor szent tavaszt fogad. — A aetoliai követeknek kiadták a szokott tiszteletajándékot, mindeniknek húszezer aszt súlyos pénzben, a kísérőik egyenként fél anynyit kaptak. — M. Aebutius elútazott a provinciájába, Siciáliába. — Q. és L. Metellus a Marcia fiai anyjok temetése alkalmából tort adtak a népnek, a mely színi előadással is volt egybekapcsolva. — A carthagói hajóraj az adóval megérkezett Ostiába.

aedes quinque; ambustae quatuor.

Demiphon Archipirata captus a Cn. Licinio Nerva Legato in cruce m actus. Vexillum rubeum in arce positum; Coss. sacramento novo adegerunt iuventutem in Campo Martio.

V.

Kal. Aprilis. L. Aemilio Paulo II. C. Licinio Crasso Cos. - Paullus Cos. et Cn. Octavius Praet. paludati egressi sunt urbe, in provinciam Macedoniam profecti ingenti atque inusitata frequentia prosequente. Curr. . . tota sacra via ex aedibus. . . usque ad Carinas et Streniae¹⁸⁾ magna consternatione vicinorum — Funus Marciae Sex. F. cum maiore pompa imaginum quam frequentia hominum. - Pontifex Sempronius edixit Megalesia.²⁰⁾

VI.

IV. Non. April. — Ver sacrum¹⁹⁾ votum de Pontificum sententia a Baebio Praetore. Lautia legatis Ae-

nem lehetett többé az egyes praetornak önkényesen változtatni a tartalmán; legalább lényeges része változatlanúl ment át egyik praetorról a másikra. Ezért lett a neve: állandó hirdetmény (dictum perpetuum).

⁵⁾ Ez az úr egyebütt sehol sincs említve.

⁶⁾ Ez a Lentulus a Pvdnai csata után, mint Paullus meghatalmazottja alkudozott Perseus al a béke feltételei fellett. Még érte a Gracchusok korát.

⁷⁾ Ezt a Cn. Baebius Tamphilust említi Livius (XLIV, 17) is mint praetort.

⁸⁾ Teljes nevén: C. Sulpicius C. f. C. n. Gallus, 587 R. é. u. 166 Kr. e. consul volt, nagyon mivelt ember, és jó szónok. Kedvencz tudománya a csillagászat volt.

⁹⁾ C. Licinius C. f. P. n. Crassus, Itáliában maradt, a mig Paullus a macedoni háborút győzelmesen bevégezte, aztán tagja volt annak a tizes bizottságnak.

Aprilis 3-kán. — C. Popilius Laenas, C. Decimius és C. Hostilius mint követek elindúlnak Syria és Egyptom királyaihoz, hogy a köztök folyó háborúnak véget vessenek. A követek egy sereg védencz és rokon kíséretében jókor reggel áldoztak a Castor templománál a római nép házi isteneinek. Az áldozat bika volt és tökélyesen sikerült. — A főpap a Vesta templomában. . . . (Ez a végmondat csonka).

Ez a hét közlemény, a mint látjuk, ugyanazon évnek egymásután következő hét napjáról szól. A következők nincsenek velök kapcsolatban.

691 R. é. u. 62 Kr. e.

D. Junius Syllanus és L. Murena consulsága alatt. Augustus 11-kén. Napos Murena. — Ez jókor reggel áldozott a Castor templománál az állam házi isteneinek, aztán senatusülést tartott a Pompejus curiájában. — Syllanus a maga kíséretétől környezve Q. Cornificius előtt védelmezte Sextus Rosciust Larinumból, a ki magán erőszakot vétel vádjá miatt állott törvényszék előtt. Vádló volt ifj. L. Tor-

tolum data XX. aer. gravis*) in singulos, dimidium eius comitibus. — M. Aebutius in provinciam suam Siciliam profectus est. — Epulum in funere Marciae populo datum a filiis eius Q. et L. Metellis, et ludi scenici facti. — Classis Carthaginensis Ostiam ingressa cum tributo.

VII.

III. Non. April. C. Popilius Laenas, C. Decimius, C. Hostilius legati mittuntur ad reges Suriae et Aegypti²¹⁾ ad bellum inter ipsos componendum. Legati bene mane cum turbá clientium et propinquorum sacrificarunt ad Castoris²²⁾ Dis Penatibus P. R. Tauro fecer. et perlitarunt. Pont. Max. . . . in aede Vestae. L. L. V. V.

VIII.

D. Iu. Syllano, L. Murena Coss

*, Mintegy 2000 forint

a melyet Macedoniába küldtek. Többet beszél róla Livius a XLII. könyvében.

¹⁰⁾ A Velia az a magaslat, a melyen még ma is ott áll a Titus diadalíve.

¹¹⁾ Körübelől ott lehetett, a hol ma a Salita di Marforio van.

¹²⁾ Alkalmasint ugyanaz, a ki 560=103 néptribun volt.

¹³⁾ Körübelől a Via de' Serpenti és a Via Baccina sarkán.

¹⁴⁾ A mai Isola Farnese környékén

¹⁵⁾ Erről az esetről egyebütt nincs említés.

¹⁶⁾ Ma Monte Cav.

¹⁷⁾ Az a magaslat, a melynek az aljában van S. Quattro Coronati.

¹⁸⁾ Mintegy azon az úton, a mely ma a Colosseumtól Porta Maggiore felé vezet.

¹⁹⁾ Egy ős itáliai engesztelő áldozat, a mely abból állott, hogy nagy szorultságban a közelebbi tavasz (Márzius és

quatus. A vádlottat felmentette 40 szavazat, 20 elítélte. — Zavargás volt a Sacra vián, összezeverekedtek a Clodius Pulcher munkásai a T. Annius eselédjeivel. — Egy más összezevörrenés (a korcsmárosok és szakácsok közt). . . . — A senatus határozatot hozott, hogy az aerariusokra rótt pénzbírságok ne szálljanak át teherként örökösöikre. — Dél felé dörgés és villámlás volt, a villám lecsapott egy tölgyfára az Argiletum tetején.

Augustus 28-kán. — M. Tullius védelmezte a törvényszék előtt Corn. Sullát egy összezeesküvés vád ellen. Vádló volt az ifj. Torquatus. A vádlott öt szavazattal győzött, az aerarii tribuni azonban elítélték. — Napos volt Syllanus. — A tribunok közbe vetették magukat a Laodiceai adó ügyében hozott senatus-határozata ellen, a mely kezesek állítását rendelte. — A városi praetor ezen a napon férjhez adta a leányát, kihirdette tehát, hogy nem fog törvényt látni, és a már kitűzött tárgyalásokat mind elhalasztotta ötöd napra. — Melionak Mycenaeből elhozott végrendeletét az idegenek praetora érvénytelennek nyilvánította, mivel erőszakosan csikarták volt ki tőle. —

A d. III. Idus Sextil. Fasces penes Murenam. — Is bene mane sacrum fecit ad Castoris Diis Penatibus pub. Inde coegit in curia Pompeia.²⁵⁾ — Syllanus cum accensis causam dixit apud Q. Cornificium pro Sex. Roscio ex municipio Larinati accusato de vi privata. Accusavit L. Torquatus filius. absolutusque est reus sententiis XI. damnatus XX. — Tumultus in sacra via inter operas Clodii Pulchri et seruos T. Annii²⁶⁾ Rixa po . . . et q. . . . — S. C. factum ne multa aerariorum transeat ad heredes — Tonit sub meridiem fulguravit et quercus tacta in summo Argileto.²⁵⁾

IX.

A. d. V. Kal. Septemb. — M. Tullius causam dixit pro Corn. Sulla²⁶⁾ apud indices de coniuratione, accusante Torquato filio; Trib. aerar. condemnarunt. — Fasces penes Syllanum. — Trib. pl. intercesserunt S. C. de

Aprilis minden termékét valamely istennek áldozatul ígérték oda. Állatot és terményt aztán valósíggal fel is áldoztak; a gyermekeket ellenben, mihelyt eléggé felnőttek, száműzték.

²⁰⁾ A „magna mater Idaea“ (Cybele) ünnepe ápril 4-től 10-ig.

²¹⁾ Ez a Syriai király Antiochus Euphanes volt. Ebben a küldöttségben történt az a Liv. XLV, 12 elbeszélte dolog, hogy Popilius a gondolkodó időt kért király körül egy kört húzott a pálezájával azzal a követeléssel, hogy addig ki ne lépjen ebből a körből, a míg határozott nyilatkozatot nem ad.

²²⁾ A foru non. Ebből a templomból még három oszlop áll S. Maria Liberatrice táján.

²³⁾ A Mars mezején a Pompejus színházának egy része Ebben gyilkolták meg Caesart.

²⁴⁾ Egyike azoknak a kortes verekedéseknek, a melyek az egymást elkese-

C. Caesar lelépven a praetorságról a tulsó Hispániába indult, miután elébb sokáig késleltették bitelezői. — Q. Tertinius praetornak törvényszéki ülés közben fia halála hírének vizsik, a melyet a méregkeveréssel vádlott Copponius barátjai koholtak, hogy oszlassa el az ílést. Zavarodásában haza futott, de megtudván az igazat, tovább folytatta a vizsgálatot. C. Actius fogta volt perbe Copponiust méregkeverés vádjával. Erre aztán vetélykedés keletkezett Actius és az ifjabb Sepasius közt a vádemelés joga felett. Megnyerte Actius, mivel Sepasius neje a Copponius menyének testvére volt. — A Fabius ívénel verekedés volt, a melyben két gladiator a Curio csapatjából agyonverték.

Augustus 29-kén. Metella Pia vestaszúz temetése volt, elhelyezték ősei sirboltjában az Aurelius útja mellett. — A censorok az Ajus Loquens temploma fedele helyreállítását 25000 sestertiusért kiadták.

— Este felé Q. Hortensius a szószékről beszédet tartott a censuráról és az Allobrox háborúról — A L. Sergius czinkosai maradványai zavargást kezdenek Etruriában. — A három boltos fogadóst valami részeg thrák gladiatorok nyílt utcán meggyilkolták.

tributis Laodiciae ut darent praedes. — Praetor urb. filiam eo die darent nuptum, edicto monuit, se ius non diciturum et vadimonia omnia in diem quintum distulit. Testamentum Melionis allatum Mycenis Praetor peregrinus rescidit, quod expressum erat ab eo tormentis. — C. Caesar in Hispaniam ulteriorem ex praetura proficiscitur, diu prius retardatus a creditoribus — Q. Tertinio Praetori ius dicenti nuncius allatus est de morte filii fictus ab amicis Copponii rei de veneficio ut concilium dimitteret. Ille perturbatus domum se recipiebat; sed re comperta perseveravit in inquirendo. C. Actius Copponium veneficii postulavit Divinatio Actium inter et Sepasium minorem de accusando. Actius obtinuit, quod Sepasii uxor soror esset nurus Copponii²⁷⁾ — Rixa ad fornitem Fabii²⁸⁾ et caedes gladiatorum duorum ex ludo Curionis.

redve gyűlölő két főkortes P. Clodius Pulcher és T. Annius Milo emberei közt gyakran fordultak elé, és Clodius meggyilkolásával végződtek. L. Asconius bevezetését Cicerónak Milo védelmére tartott beszédjéhez és a beszédet magát is.

²⁵⁾ A Via Magnanapoli táján

²⁶⁾ Az e védelemben mondott beszéd még meg van

²⁷⁾ Erről a perről más adatokat nem bírunk

²⁸⁾ Ez az átjáró a forum keleti végén állott a Vesta szentély épület csoportja előtt, ma nincs semmi nyoma.

698. R. é. u. 65. Kr. e.

Cn. Pompejus Magnus második és M. Licinius Crassus második consulsága alatt. Május 1-jén. A consulok elúztak Galliába C. Caesarhoz.

Eddig a közlemények.

A mai hírlapíró mind erre azt gondolhatja: Beh boldogok voltak az akkori újságírók, ha ennyivel ki tudták elégíteni a magok olvasó közönségét! Ám azt is, hogy: beh elhetetlenek voltak azok a római újságírók, ha anynyi érdekes és nevezetes dologról csak annyit tudtak írni! Bizony, t. hallgatóim, magam is úgy vagyok velem, hogy e sovány és száraz közlemények felvilágosítására sok érdekes dolgot tudnék elmondani, a mely e kor eseményeire és viszonyaira vonatkozva teljes világában tűntetné fel, mennyire fontosak a bennök közzé tett hírek és adatok. De nem szabad Mások is akarnak olvasni és türelmetlenül várják felolvasásom végét. Igazok van! Hát ha már ennyit is meguntak?

Füldy.

X.

A. d. III. Kal Sept. — Funus Metellae Piae Vestae virginis, illatae sepulchro suorum maiorum via Aurelia.²⁹⁾

— Censores locaverunt reficiendum tectum Aii loquentis³⁰⁾ H. S. XXV.*)

— Q. Hortensius sub vesperum orationem habuit pro rostris de censura et bello Allobrogum. — Reliquiae coniuratorum cum L. Sergio³²⁾ tumultuantur in Hetruria. — Caupo ad Tres tabernas³¹⁾ occisus a Thracibus ebriis in via publica.

XI.

Cn. Pompeio Magn. II. M. Licinio Crasso II. Cos Kal. Mai. — Coss. in Galliam profecti ad C. Caesarem

²⁹⁾ A Ianiculus tetejéi volt Porta Aurelián nyugati irányban kiinduló országút.

³⁰⁾ A Palatinus alján a forum felől.

³¹⁾ A városon kívül a Via Appia mellett Aricia és Forum Appii közt, a mai Cisterna táján.

³²⁾ Catilina.

*) Mintegy 2500 forint.

MEDEA A VILÁGIRODALOMBAN.

I. Euripides és Medea című tragoediája.

A költészeti műfajok között nemesak az irodalmi fejlődés sorában, de tökéletesség tekintetében is a legmagasabban áll a dráma, s alig csalódunk, ha azt állítjuk: ez az oka, miért nem találunk minden népnél, még ha különben művelt is, drámai irodalmat. Ott van például a római, a mely a görög kultúra emlőin nagyra nőtt, művelt és hatalmas lett, de számba vehető drámai irodalomra még sem tudott szert tenni.

Azok között a szerencsés nemzetek között, a kik a legkedvezőbb tényezők közreműködésével harmonikusan kifejtett és minden irányban tökéletességre vitt, gazdag irodalommal dicsekedhetnek, kétség kívül első helyen áll a görög.

Ő náluk találjuk legelőször a drámai irodalmat is oly tökéletességben kifejlődve, hogy a belőle elvont aesthetikai szabályok és igazságok legnagyobb részben ma is általános érvényűeknek ismeretnek el s a jelenkor legkiválóbb aesthetikusai is a tragikumról és a drámáról irt fejtegetéseik alapjául — természetesen a változó technikától eltekintve — mindig csak a hellen dráma triásának fennmaradt darabjait veszik.

Szerencsés irodalom! a mely úgy szólva egy ember öltön belül három olyan dráma-költőt, három olyan tragikust tud felmutatni, a minők Aeschylus, Sophokles, Euripides! Az igaz, hogy ritkán találjuk a kedvező körülmények olyan szerencsés összetalálkozását, mint a görögöknél, a hol elkezdve a föld kedvező alakulásától s az örökké mosolygó kék égtől a népfaj jelleméig, a politikai és társadalmi viszonyokig minden, de minden kedvezett egy kiváló irodalom létrejöttének.

Különösen a mi a drámai irodalmat illeti, a görög kultusban magában nevezetes drámai elem létezett. Hisz épen a mély komolyságot és pajzán vigságot magában egyesítő Dionysus-kultusból keletkezett a drámai irodalom mindkét faja, a tragoedia és a komoedia. S míg utóbbi a politikai és közélet élénk mozgalmában nyerte változatos és általános érdeklődést keltő tárgyait, a tragoedia a rendkívül gazdag és tragikus momentumokban bővelkedő mondákban és mythusokban kiapadhatlan forrásra talált elanynyira, hogy az előttünk bár névről ismeretes ezen felüli tragoediában történelmi tárgyat igen keveset, szabadon költöttet pedig csak egyetlen egyet (Agathontól) találunk.¹⁾

Igy történhetett azután, hogy a dráma a világváros jelentőségével bíró Athenben Thespis első kísérleteitől bámulatossággal emelkedett arra a magaslatra, a melyen a trias remekeiben szemléljük, s a melyről -- ezek halála után -- rohamos hanyatlással sülyedt alá²⁾

A hagyomány azt mondja, hogy Euripides a híres tengeri ütközet napján, Salamis szigetén született [Ol. 75. 1. Boedromion 20 = 480 őszén], ugyanakkor Aeschylus férfikora javában (45 éves korában) hazája szabadságáért harcolt és részt vett amaz örökké nevezetes ütközetben is, a 16 éves Sophokles pedig a győzelem öröme rendezett isteni tiszteletnél vezette az ifjak ének-karát.

A tudósok csaknem egyhangulag, mint czélzatos koholmányt elvetik ez adatot, noha sem önmagában véve nem lehetetlen, sem egyetlen egy más adattal sincsen ellenkezésben. Részemről nem csatlakozhatom ahoz a történelmi kritikához, a mely egyes adatot vagy hagyományt csak azért és épen azért dob el, mert rendkívül jellemző s mert bizonyos költőiség varázsával bír.

Bármint vélekedjünk is azonban erről az adatról, tény, hogy rendkívül jellemző a tragoedia fejlődésére nézve. Hisz Aeschylus, a

¹⁾ *Aristoteles*. Poet. 9.

²⁾ *Thespis* díjat nyer . 61. Ol. 2=535. Kr. e.

Aeschylus születik . 63. Ol. 4=525.

 meghal . 81. Ol. 1=456.

Sophokles születik . 71. Ol. 1=496.

 " meghal . 93. Ol. 3=406.

Euripides születik . 75. Ol. 1=480.

 " meghal . 93. Ol. 2(3)=407 (406 (Soph. előtt valamivel).

ki tulajdonképen megteremtette a tragoediát, öreg napjaira kénytelen volt látni azt az átalakulást, a melyen ez a feltétlenül parancsoló korszellem hatása alatt keresztül ment, kénytelen volt látni, hogy legfiatalabb kortársa, a jelzett átalakulás legfőbb végrehajtója, vele megosztzkodott a babéron; sőt mi több, kénytelen volt némileg maga is az árral úszni s bár inkább csak a külső technikában, de mégis az újításokhoz egyben-másban alkalmazkodni.

Tekintélyes könyvtárt irtak már össze tudósok és dilettánsok arról a kérdésről: melyik a legnagyobb a három nagy drámairó között? A kérdés maig sincs eldöntve, s ha csak így egész általánosságban tesszük fel, nem is lesz soha, még pedig egyszerűen azért nem, mert a valóban nagy emberek általánosságban véve mindig összemérhetlenek.

Nem czéлом ez alkalommal párhuzamot vonni közöttök, csak azt jegyzem meg: hogy a végítélet mindig különböző lesz a szerint, a minő nézőpontokból vizsgáljuk és a minő tulajdonságaikra helyezük a fősúlyt.

Annyi azonban minden körülmények között bizonyos, hogy a műveikben mutatkozó különbség nem csak az egyéniség kifolyása, hanem természetszerű következménye annak a nagy és mélyreható változásnak, a melyen az egész görög szellem politikai, társadalmi és közművelődési téren átment s a mely alól a drámai irodalom sem vonhatta ki magát, akár a tragoediát, akár a komoediát tekintjük.

Ez óriási változást legjobban láthatjuk, ha Euripides drámáit összehasonlítjuk az Aeschylus és Sophokles fenmaradt műveivel. Oly nagy volt az, hogy már Görögország legnagyobb műtélője, Aristoteles (384—322) szemében Aeschylust elavulttá tette¹⁾, noha tagadhatatlan, hogy idealismusban, eszméi magasztosságában, conceptiói nagyszerűségében Aeschylus társait határozottan felülmulta.

Hozzáuk azonban legközelebb áll Euripides, a kit bátran nevezhetünk a modern dráma előfutárjának, s a kit pár vonással jellemezni kell, mielőtt legkiválóbb darabjai egyikét bemutatom.

A mikor Euripides mint drámairó fellépett, a görög tragoedia már teljesen ki volt fejlődve, alakja, technikája megállapodva. Elődje

¹⁾ L. Günther G. Grundzüge der tragischen Kunst. Aus dem Drama der Griechen entwickelt. Leipzig-Berlin 1885. 293. lap. Nevezetes munka, de a melyet csak nagy óvatossággal és éber kritikával szabad használni.

Sophokles – eltekintve a szorosán színpadiaktól — már két nevezetes változtatást hozott volt be, az egyik a trilogikus szerkezet felhagyása, a másik a kar szerepkörének megszorítása és némi módosítása. A mit Euripides ezen a téren változtatott, bár alapjában véve csak tovább fejlesztése a megkezdett reformnak, szerencsésnek nem igen mondható.

Egyik a prologus új alakja. Egy neme az előbeszédnek, a melynek célja a helyzet és előzmények ismertetése. A szándék, a mely ebben őt vezette, alapjában helyes, de a kivétel legtöbb darabjában méltó kifogás alá esik, mert rendszeren többet tár fel, mint a menynyi szükséges, és nincsen szerves összefüggésben a darabbal magával, azután mert egyhangú, chablonszerű. Medeája e tekintetben kifogás alá nem esik s egyike a csekély számú szerencsés kivételeknek.

Okát és némi mentségét adja e tévedésnek egy részt az, hogy Eur. a drámáinak alapul szolgáló mondákat lényegesen megváltoztatta s átalakította, más részt pedig az, hogy egyetlen darabra vonván össze tárgyát, tájékoztatásra volt szüksége. Azon sincs okunk kételkedni, hogy a görögöket e prologok kevésbé bántották, mint minket.

Sokkal nagyobb kifogás alá esik az ugy nevezett Deus ex machina, azaz az isteneknek gépezet segítségével való felléptetése. Magában véve ez sem volt új, nem is volt épen rossz; de hibás lett az által, hogy Euripides legtöbb darabjában ezzel oldja meg a csomót, a mi már aztán szerkezeti hiba.

Lényegesebbek és jelentősebbek voltak azok a változások, a melyeket Euripides a drámai művészet lényegén eszközölt s a melyek még tévedéseiben is befolyással voltak a dráma világirodalmi fejlődésére. Ezek közé tartozik legelőször a tárgyválasztás, a darab meséjének alakítása.

Említettem már, hogy a tragoedia tárgyát csaknem kivétel nélkül a hős mondákból, a mythusok világából vette. Eltekintve már most attól, hogy idővel e tárgyak már önmagukban véve érdekességükből okvetlenül vesztettek s folyvást újabb és újabb módosításokat igényeltek, hozzá járult a változott korszellem¹⁾ is, a rationalismus,

¹⁾ L. Ribbeck *O. kiünő értekezését Euripides und seine Zeit* Bern 1860, a mely értekezést dr. Kont Ignác a Kisfaludy-társaság Évtapjai. Új foly. XVII. k. 115—149. lapjain (a kezdő és záró sorok kivételével és kisebb kihagyásokkal) lefordítva saját neve alatt kiadni nem átalította!

a mely a régi istenekben való hitet megingatta, a mythusokat nimbusukból kivetköztette s egészen új világnézeteket, új szellemet hoznosított meg. Az emberi dolgok összefüggését az isteni hatalommal és igazságszolgáltatással, hatalmas nemzetségek titani küzdelmeit ezek már többé nem értették meg.

Ily körülmények közt, hozzá járulván még a sophisták mind inkább terjedő befolyása alatt a subjectivismus is, Euripides nem csak kevésbé ismert helyi mondákhoz nyult, s nem csak az eddig feldolgozott mondákat alakította át az eddiginél jóval merészebben, hanem a szenvedélyek színrehozatalával, úgy szólva a tragoedia súlypontját helyezte át, előtérbe léptetvén az embert, az egyént. Euripides az emberi szívet, a kedély világát tette tanulmánya tárgyává s bátran állíthatjuk, hogy az egész világirodalomban a nagy Shakespearet kivéve, senki sem ösmerte oly mélyen, senki sem festette oly igazán és hűen az emberi érzelmeket és szenvedélyeket, mint ő. A szerelmet és gyűlöletet ő hozta tulajdonkép színpadra. De nem csak a fékvesztett daemoni szenvedélyeket festette mesteri kézzel (a minők Medea, Phaedra, Hekuba) hanem a sziv gyengéd érzelmeinek is hű tolmácsa volt. Igaza van Carrierenek, hogy Euripides épen úgy mint Goethe a nemes hölgyekben ismerte fel az ideal személyesítőit. Főleg a női jellemek festésében mutat tehát nagy változatosságot és ritka emberismeretet.¹⁾

Ezzel a jelentékeny ujítással együtt járt a kedélyre való hatás, a mely a nézőközönséget gyakran könnyekig indította, a mi megint a régi nemzedék még élő tagjainak gúnyos megjegyzésekre adott alkalmat. Egy másik kiváló tulajdonsága a bonyolításban és a felismerési jelenetek szerkesztésében való ügyessége. Tanúságai ennek Ionja és Iphigeniája Taurisban.

De a hol nagy a fény, erős az árnyék is. Vehetjük-e rosz néven, ha költőnk a leghelyesebb czélzat és törekvés mellett is néha emberi gyarlóság következtében botlott, s tévutakra vetődött? Igaz, hogy a mikor az embert festette, gyakran nem olyannak festette, a minőnek lennie kellene, hanem a minő; pedig, fájdalom, tudjuk gyakran nagyon is gyarló. Igaz, hogy a szenvedélyek festésében gyakran a kellő határon túl ment, az érzékenységet néha érzélgősséggig vitte.

¹⁾ L. Szamosi. A női jellemek Euripides tragoediáiban. Erdélyi Figyelő. 1880. 21—25. sz.

Igaz az is, hogy a korszellem befolyása alatt az érzelmek mélységének, őszinteségének rovására sokat politizál, még többet bölcseleksedik, de kiengesztel más részt azzal, hogy legióját birjuk tőle a valóban arany mondásoknak, szebbnél-szebb elveknek és igazságoknak művészi alakban.

Ime ilyen legfőbb vázlatban költünk!

Most, mielőtt magát a darabot bemutatom, pár szót szólok a mondáról s annak átdolgozásáról.

Az Iasonról és Medeáról szóló monda szintén ősi s lényeges alaktrésze az Argonauták vállalatáról szólónak. Fájdalom, ma már alig vagyunk abban a helyzetben, hogy a rendelkezésünkre álló adatokból a mondának ezt az Iason és Medea közötti viszonyra vonatkozó részét eredeti alakjában kimutathassuk. Forrásaink csaknem mind késő koriak s nyilván a költők átdolgozásaiból származnak.

Minden kétséget kizáró módon tudjuk azonban, hogy az eredeti monda szerint Medea nem ölte meg saját gyermekeit, hanem vagy Kreon király rokonai, vagy a korinthusiak ölték meg bosszúból, még pedig Hera oltáránál. A szentségtörésért, a menhely megszegéséért a korinthusiak súlyosan lakoltak, a minck kiengesztelésére évenként a korinthusiak súlyosan lakoltak, a minck kiengesztelésére évenként a bünbánó ünnepet ültek, a mely fennállott a város feladatásáig (146 Kr. e.). A mi már a jelzett változtatást illeti, az egy felette megbizhatlan¹⁾

¹⁾ Legfőbb, illetve egyedüli forrásunk Neophronról illetőleg Suidas, a ki pedig őt egész határozottan Nagy Sándor kortársának és Kallistenes barátjának mondja. Ha már most ezzel szemben többen azt akarják érvényesíteni, hogy ugyancsak Suidas „Kallisthenes” alatt Nearchus nevű tragikusról mondja el ugyanazt, a mit Neophronról, ez Reincrius szal és Westermannel (Vitarum scriptores 218 lap) egyszerűen íráshibának tekintendő és Nearchus Neophronra javítandó. Nagy Sándor korabeli események elbeszélésénél igen könnyen irhatott a történelemben jártasabb író tévedésből Nearchust, Nagy Sándor híres ifjúkori barátjának nevét. A többi adatok [Diogen, Laert. II., 17. (134.), az Argumentum Eurip. Medeájához (Elmsley conjecturája szerint), a scholionok Medea 666. és 1387. verseihez és Stobaeus Floril. 20, 34] Neophron eredetisége mellett nem csak nem bizonyítanak, hanem inkább határozottan ellene szólnak. Az idézett három töredék nyelve és verselése ugyanis egy részt az Euripides Medeájában előforduló dittographiai nyelvével és verselésével egyezik, más részt legkevésbé sem utal Eur. előtti időkre. Azt sem szabad szem elől téveszteniünk, hogy egy oly költő, a ki 120 tragoediát írt, ha az Euripides előtti időben él vala, ily nyomtalanul nem vesztetett volna el, s Aristoteles Eur. Medeáját nem tüntet-

adat szerint Neophron nevű közelebből ismeretlen dráma-költő agyában fogamzott meg, a kinek feledésbe ment művét dolgozta át állítólag Euripides 431. Kr. e. Ezzel szemben egy önmagában véve nagyon nevetséges és együgyű adatot birunk,¹⁾ a mely szerint a korinthusiak 5 talentummal (közel 12 ezer frt.) vesztegették meg Euripidest, csakhogy a gyilkosság vádját róluk el s az anyára háritsa. Mindazonáltal jelentőséget nyer ez adat az által, hogy közvetve Euripides eredetiségére — a mi az én nézetem is — vall.

Bármiként legyen is, két dolog bizonyos, először: hogy ez a változtatás csak természetes kifolyása lehetett az egész monda változtatott felfogásának s okvetlenül az újabb irány szüleménye, másodsor, hogy Neophron el van feledve, de Euripides fenmaradt Medejában az ókor egyik legkiválóbb tragoediáját birjuk, a melyet még ellenfelei is a jobbak közé sorolnak, a mely a világirodalomra határozottan a legnagyobb befolyást gyakorolta az összes görög drámák közt, a melyet minden korban nagyrabecsültek, sokszorosan utánzóttak s a mely különböző átdolgozásban a jelenkorban is a leghatásosabb drámák közé tartozik, de a melyet — a mint más alkalommal szerencsés leszek kimutatni — utánzói és követői korán sem bírtak felülmúlni.

Ideje azonban, hogy magára a drámára térjek!

Medea szenvedélyes szerelemre gyúlva Iason iránt, megmentette a biztos haláltól, az aranygyapjuhoz segítette, rászedte és elhagyta édes atyját, hazáját, bűnrészes volt Pelias meggyilkoltatásában, szóval mindent, de mindent feláldozott szerelmének. Iason azonban tíz évi boldog házasság után nagyravágyásból és önző számításból egyszerre csak hűtlen lesz nejéhez, szakít Medeával, elhagyja házat és gyermekeit, hogy Kreon király leányát (Kreusát, vagy Glaukét) nőül vegye.

hette volna ki annyira költészettanában, ha plagium volt volna. Különböen a kérdés még mindig egyike a legbonyolultabbaknak [L. Bern'ardy II., 2^a 40. és 54 l. Bergk III 505. l. 118. jegyz. Christ. 195. l. s a Medea nevezetesebb magyarzói: Elmsley, Klotz, Hartung, Schoene, Weil, Wecklein] Legtovább meggy Wilamowitz-Möllendorff (Hermes XV. k. 1880. 486. l.) a ki az egész Neophront dór irigység-szülte hazugságnak tartja.

¹⁾ Schol. Eur. Med. 10 és Aelianus Var. Hist. V., 21.

Ez a helyzet a darab kezdeténél, s a mesterien szerkesztett prologban megtudjuk Medea dajkájától, a ki őt az idegen országba követte, hogy urnője hivatkozva a hajdani eskükre és azok tanúira az istenekre, a kik most Iason hálátlanságának is tanúi, könyárban az úszva, kétségbe esve, éhen-szomjan elzárkozva kesereg; süket a vi-gasztalás szavaira, még gyermekei látásának sem örvendve, mereng. Alighogy a dajka monologjában ezt elmondta s aggodalmának kife-jezést adott, hogy urnője, a ki indulatos, bántalmat nem tűrő, s el-lenfelével szemben rettenetes, talán boszút forral Kreon és Iason el-len, avagy öngyilkos lesz, megjelenik a gyermekekkel a nevelő s egy új csapást hoz hírül, a mely szerint Kreon elhatározta Medeát és gyermekeit száműzni. A dajka figyelmezteti a nevelőt, hogy a gyer-mekeket lehetőleg távol tartsa anyjuktól, mert észrevette mily vad tekintetet vetett reájuk. A házból kihallszik Medea jajveszékeltése, a mint majd halált kíván saját fejére, majd végromlást férjének s egész házának.

A gyermekek és nevelő eltávoztával fellép a korinthusi ismerős nők kara, a kik részvétellel hallják a panaszos kitöréseket, kérdik a dajkától, nem törődött-e még urnője bele a változhatlan sorsba, s végre, a mikor Medea kitörései nem szűnnek, felszólítják a dajkát, hívja ki urnőjét résztvevő barátnőihez, de gyorsan, mielőtt valakit oda benn bánthatna, miután a fájdalom annyira dúlja keblét.

Medea megjelenik s egy erősen bölcselkedő hosszú beszédben — ez Euripides egyik hibája — a melyben több a pathos, mint a szív meleg hangja, elpanaszolja szerencsétlenségét a karnak, s el-mondja, hogy teljesen elhagyatva és hontalanul egyetlen kérése az, hogy, ha valahol utját-módját látja a boszúnak férjén, annak jegye-sén és leendő apósán, a kar erről hallgasson. A kar megígéri, mert a mint mondja csak jogosnak tartja a férjén veendő boszút.

Idáig terjed a dráma első része, az expositio.

Kreon megjelenésével, a ki személyesen jön el, hogy Medea és gyermekei száműzetését tudtul adja s azonnal való távozásra felszó-lítsa, kezdődik a második rész, a bonyolítás.

Kreon nyíltan megmondja, hogy a száműzésre azért határozta el magát, mert fél az okos, ravasz és mindenféle varázsláshoz, bű-bájosságighez értő nőtől, a ki azon felül — a mint hű embereitől hal-lotta — mind hármokat bosszúval fenyegeti. Medea erre szineskedés-

hez, könyörgéshez folyamodik, hogy legalább egy napi haladékot nyerjen, a melyen bosszútervét végrehajtsa. A rövidlátó Kreon az egy napi időhaladékat megadja, azzal a fenyegetéssel, hogy ha holnap virradóra még a városban lesz, meg kell halnia.

Medeának, a mint a karhoz intézett szavai világosan kifejezik, még ekkor is bosszúterve az, hogy férjét, annak jegyesét és apósát megölje, de hogy tervét mikép hajtja végre, nem tudja, valamint azt sem, hova meneküljön, hol keressen oltalmat.

A mikor így bosszúterveibe elmerülve gondolkozik, megjelenik Iason, a ki nem átalja eddigi galádságát azzal tetézni, hogy tettét szépíti, Medeát korholja, alamizsnakép pénzsegélyt ajánl fel, sőt egész eljárását úgy tünteti fel, mint Medea és gyermekei érdekében levőt. Ezzel a mérték betelt, s a tragoedia újabb forduló ponthoz ért.

Fellép ugyanis Aegeus, Attika királya, a ki trónutódra és család főntartóra vágyván, tanácsot kérni volt Apollo jósdájánál, de mert a homályos jóslatot nem érti, haza menet útjába akarja ejteni Troezenia bölcs királyát Pittheust. Medea elpanaszolja sorsát, hontalanságát s esdekelve kéri Aegeust fogadja be országába, házába, mit is ez esküvel erősítve megígér.

Ezt az epizódot Aristotelestől (Poét. 25, 19.) kezdve többen megtámadták, állítván, hogy ez által a megoldást nem belső fejlemény, hanem kívülről jött véletlen adja meg: Ámde Aegeus fellépte sem nem maga a megoldás, sem nem hivalkodó epizód. Nem a megoldás, mert Medea a bosszúra el volt határozva s csak a kivitel módzata felől nem volt tisztában, nem hivalkodó epizód pedig főleg azért, mert hontalan létére nem tudta hová forduljon, a mi a görögökre nézve nem volt közönyös, nem is birtak Amerikával minden körülmények között kész menhelylyel. Euripidesnek erre az epizódra két okból volt szüksége, először, mert Medeának új hazát, menedéket kellett biztosítania, hogy életben maradhasson, csak így teljes diadala, ha ellensége utol nem érheti; másodsor, mert a gyermekek meggyilkolásának eszméjét indokolni kellett. Medeának eddigelő eszé-ágában sem volt gyermekeit bántani, ő mindenkor csak férjének, a vetélytársnőnek és a királynak halálát tervezte, de mert a mikor Aegeus példájában látja, minő súlyt helyeznek a görögök a fiu-gyermekekre, a mi görög felfogás szerint a boldogság netovábbja, feltétele, ekkor villan meg agyában az eszme, hogy gyermekeiben boszul-

ja meg magát férjén. Aegeus színrehozatala tehát az ellentét hatásával is bír.

Ez elhatározás után elhivatja férjét, színelte megnyugvással, tettett megbánással látszólag kibékül vele, előhívja gyermekeit, hogy öleljék, csókolják meg atyjukat, miként ő is teszi; kijelenti, hogy ő maga kész számkivetésbe menni, de arra kéri Iasont, eszközölje ki Kreontól az engedélyt, hogy gyermekeik atyjuknál maradhasanak, kérje meg aráját is: legyen a gyermekek szószólója atyjánál, s hogy erre annál készebb legyen, gyermekei által elküldi a menyasszonynak nászajándékul azt a páratlan szépségű tünnepi öltönyt és aranykoszorút, a melyet egykor nagyatyja Helios adott volt neki ajándékba.

A koczka el van vetve, az események most gyorsan követik egymást. A gyermekekkel visszatérő nevelő, a ki meghozza a hirt, hogy Kreon a gyermekeknek megkegyelmezett, az ara az ajándékot nagy örömmel fogadta és sajátkezüleg átvette, azzal vigasztalja folyvást bús asszonyát, hogy a gyermekek még számára is megfogják szerezni a visszatérhetés engedélyét.

A most következő monolog egyike a dráma legszebb részeinek. A küzdelem a felébredt anyai szeretet és a bosszúvágy között meseteri ecsettel van festve. Már-már győz az anyai szeretet, de a szenvedély, a mely az emberiség legnagyobb csapásainak okozója, erősebb az elhatározásnál.

Megérkezik a hirnök, a ki Medeát menekülésre szólítja fel, mert meghaltak Kreon és leánya szörnyű kinok közt és tűztől megemésztve a mérgezett ajándéktól.

Ekkor teljes mértékben kitör a daemoni szenvedély Medeában, előbb kéjjel végig hallgatja a hirnök részletes, sőt talán nagyon is részletes leírását a végzetes ajándék átadásától a vetélytársnő és atyja kinos kimulásaig, azután pedig indul gyermekeinek meggyilkolására.

Csakhamar hallani a házból a gyermekek vészkiáltásait, mert a görögök aesthetikai érzülete nem türte, hogy a színpadon gyilkoljanak s nem talált élvezetet a haldoklók végvonaglásaiban, a mit túl finomodott korunk nem áll végletekig vitt drastikus realismussal a nézők elé hozni.

Megjelenik ekkor Iason, a ki gyermekeit Kreon rokonainak bosszúja elül akarja megmenteni; rémulve hallja a kartól, hogy már

halva vannak még pedig saját anyjuk kezétől. Már-már fel akarja törtetni a kaput, a mikor megjelenik Medea a levegőben sárkány fogaton gyermekeinek holt testével.

A megsemmisült Iason átkozza a szörnyű nőt, jajveszékel saját rettenetes sorsán, gyermekei elvesztén, a mit a bosszú sikerén ujongó nő hideg gúnynyal viszonzoz. Medea ujong, mert bár ünkezével tépte szét boldogságát, saját életének is örömét, vigaszt lel abban a tudatban, hogy hűtlen férjén rettenetes bosszút állott, hogy örök bánatot okozott neki, s holtig tartó sebet ejtett háládatlan lelkén.

A tragikum kétség kívül abban rejlik, hogy az édes anya a lelki küzdelemben legyőzetvén az önfeláldozó szerelmében csalódott s daemoni bosszúra gyúladt nőtől, saját gyermekeit ünkezével öli meg. Irtózatossá kétségtelenül, de lélektanilag indokolt s Medea tragödia e tett nélkül nem képzelhető.

A megcsalatott, elhagyott, hontalan nő a szeremfáltás szenvedélye legmagasabb fokán gyermekei sorsát sem látja biztosítva. A rémitő tett csaknem az anyai szeretet szomorú kötelelsségeül van feltüntetve s az előtörő habozás, az érzékeny búcsú is ily színben igyekszik feltüntetni.

Fennakadtak azon is, hogy Medea életben marad, megmenekül, sőt menekülését előre biztosítja magának, és hogy a menekülés a sárkány fogaton deus ex machinaszerű.

E kifogások egyike sem állja helyét a görögök állaspontját véve. Medeanak életben kell maradni; először, mert csak így teljes bosszúja, ha látja ellenfelének kétségbeesését és tehetetlen dühöngését, de életben kell maradnia főleg azért, mert a költő a monda megváltoztatásában annyira nem mehetett, ha csak az atheneiek érzületét bántani nem akarta, a kik nagyon jól tudták, hogy ősi mondáik szerint Medea Aegens királynál, Attika földjén lett menedéket. Azután kérdem én: mi rettenetesebb ily borzasztó tett után, életben maradni saját gyermekei meggyilkolásának tudatával, avagy az üldöző vasától elesni?

A mi a sárkányfogatot illeti, Aristoteles (Poet. 15, 5.), mint nem a darab meséjéből következő megoldását a bonyolulatnak megrotta. Értjük, habár nem is tartjuk helyesnek; de nem értjük az ujabak ellenvetését: hogy ha már ez a fogat áll rendelkezésére, miért nem menti meg rajta gyermekeit is. Ez annyit tenne, mint egy egészen közönséges szerelem-fáltási bosszút dramatizálni. Értjük azt is,

hogy modern fogalmak szerint a csodásnak nincsen helye a színpadon, de ne feledjük, hogy Görögországban vagyunk Kr. e. 431-ben. Hisz épen oly joggal el kell vetni azt a varázsolt nászajándékot is, a mely tűzzel emészti meg az arát, a mentésre siető apát s az egész királyi palotát. Medea barbár nő, hatalmas varázló s a költő mind-ezekkel indokolni igyekszik a szenvedély féktelenségét; ezt a darabban ismételve felemlíti és csak természetes, korszerű, ha a darab végén az általános felfogásnak megfelelőleg mutatja be a bűbájost. De mindezeknél fontosabb az, hogy csak így veheti el gyermekei holttestét is a gyűlölt Iasontól, és csak így adhatta a költő Medea szájába a jövőndöléseket, a melyek férjét és az engesztelési ünnepet illetik. Vagy talán szebb volna a megoldás, ha Medea álöltözetben valamely hátsó ajtón kisonva, lopva menekül? És ha mindez nem egyezik is a modern dráma fogalmával, de elválhatlan a régítől, már pedig a görög dráma megítélésénél a korra ép ugy tekintettel kell lennünk, mint Shakespeare darabjainál.

Ily szempontból kell megítélnünk a dráma berendezését is, a melynek szerepei némelyek szerint csak két, de valószínűbben három színész között oszlottak meg.

A mi a compositiót illeti, lényegében kilógástalan, a cselekvés szakadatlanul és fokozatosan halad, a katasztróphára lassan-lassan előkészítettünk, a bonyolítás ügyesen van végrehajtva, az anyai szeretet és bosszúvágy közötti küzdelem mesteri kézzel festve.

A jellemek közül legtökéletesebb Medeaé; minden tetteben, minden szavában következetesen van tartva. Bosszúvágya ép oly óriási, mint volt szerelme, a melynek mindent feláldozott. De a szenvedély azért nem ragadja el vakon; hideg számítást, nyugodt megfontolást tanúsít egész addig, a mikor elhatározza magát gyermekeit megölni. A túlfeszített íj elpattan. A többi személyek mellette háttérbe szorulnak, noha megfelelően vannak jellemözve. Csak Iason ellen lehet kifogást tenni. Ilyen férfiúért alig értjük a szenvedélyt és a bosszút; ugy jó, mintha csak megvetést érdemelne.

Ennyi az, a mit tekintettel a szűkön kimért időre erről a remek műről ezuttal elmondhattam. Ha tisztelt hallgatóim várakozásukban csalódtak, ám tudják be cröim gyengeségének, de ne feledjék, hogy ily műről értekezni épen olyan, mint egy nagyszerű tájképet szavakkal csetelni.

Szamosi János.

AZ ERDÉLYI ROMÁN NÉP VALLÁSI UNIÓJA RÓMÁVAL.

(Második közlemény.)

III. A vallási unió irodalma.

Az erdélyi román nép vallási unióját és annak következményeit nem tárgyalhatom annyi részletességgel, mint a hogy a tárgy fontossága valóban megköveteli. Annyi tér nem áll rendelkezésemre.

Azért szükségesnek tartom a tárgyra vonatkozó útbaigazításokat, a kérdés irodalmának ismertetésével, megadni, hogy mindazok, a kik mélyebbre hatóan akarnák azt tanulmányozni könnyebben elérhessék kitűzött céljokat.

A román írók közül sokan foglalkoztak a vallási unióval. Az ezen írók által összegyűjtött anyag egymagára is elégséges a kérdés megvilágítására. Csakhogy itt az a baj merül fel, hogy a román írók nem törekedtek kellő tárgyilagosságra; nem igyekeztek pártatlansággal kezelni a kérdést; felekezeti és nemzetiségi szenvedély uralja a tollakat s e körülmény a tárgyilagós kutatót munkájában megzavarja.

E tárgyban kétségkívül Nilles Miklós, insbrucki tanár, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae s. Stephani* (Insbruck, 1885, két kötet) czimű munkája bir legnagyobb fontossággal, melyben szerző a római, esztergomi, balázsfalvi és gyulafehérvári, valamint a volt erdélyi kir. fő-kormányshézi levéltárak eddig kiadatlan adatait, okleveleit használja fel s így az áttérési ügyet s annak következményeit lépésről lépésre megvilágítja. E kiváló értékű mű a budapesti és a bukaresti tudományos akadémiák védnöksége alatt látott napvilágot.

Szerző felhasználja a nyomtatásban erre vonatkozólag megjelent majdnem összes műveket.

A mi különös értéket ad a munkának az, hogy az unió tárgyalásait minden fázison át kíséri. Így látjuk miként vélekednek fe-

lőle a de propaganda fide collegiumban? minő nehézségek gördülnek útjába egyházi szempontból? miként igyekszik azokat Kolonics esztergomi érsek eltávolítani? s az adatok világánál megismerjük a gyulafehérvári jezsuitákat, a román püspökök tájékozatlanságát a főbb dolgokra nézve, Leopold király közrehatását s mindazon személyeket, a kik az unió létesítésén közremunkáltak. E mű tehát legfontosabb mindenik között.

Románul tárgyalták a kérdést:

Cipariu Timotheus: Acte și fragmente latine românești pentru istoria bisericeii române mai ales unite (Balázsfalva, 1854). Cipariu sok addig ismeretlen anyagot halmozott össze munkájában. Különösen becses Klein Sámuel, mult századi író, egyházi történetéből az unióra vonatkozólag kivont rész.

Sinkai György: Cronica românilor, (Jassi, 1854), III. kötet 172-ik laptól több oklevelet közöl s tárgyalja azon okokat, a melyek a román nép unióját megteremtették.

Maior Péter: Istoria bisericească; és Istoria pentru începutul românilor în Dacia. (Budán, 1812). Mindkét művében az unióra vonatkozólag okmányokat közöl s annak hű képét igyekszik előállítani.

Popea Miklós: Vechia metropoliă ortodosă română (N.-Szeben, 1870) czimű műve óvatosan használandó, mert a gör. keleti felekezetiég még a legnyilvánvalóbb eseményeket is más színben tünteti fel.

Ily hatást gyakorol reánk Ságuna András metropolita könyve is: Istoria bisericeii ortodoxă (N.-Szeben, 1860).

Moldován János, balázsfalvi kanonok, a Cipariu által 1867-ben kiadott Archiv pentru filologia și istoria czimű folyóiratában (a 700 laptól kezdve) igen helyes alakban szállítja le Popea Miklós munkájának értékét; rámutat a sok nagymondásra, képzelődésre, koholmányra, mint a melyeknek nem volna szabad tért foglalni egy komolyabb történeti munkában. Moldován munkája felette becses.

Cipariu Archivuma még igen sok és becses adattal szolgál az unió kérdésében.

Kiváló fontossággal bír e kérdésben Hurmuzaki Eudoxius: Documinte privitoare la istoria românilor (Bukárest), a románok egyházi történetére vonatkozó összes, ismert okmányokat közli; a kuta-

tások folytán jelentékeny új anyagot hoz felszínre. E munkából ma már tíz vastag kötet jelent meg.

Ardelean János Isteria diecesei române gr. cath. a Oradei mari. (Szamosujvár, 1883. 2. k.)

Laurian Treborian: Magasinul istoric.

Baritz György Transilvaniájában (a román közművelődési társaság szakközlönye) sem áll utolsó helyen e téren.

Érdekes a következő munka is: Documente istorice despre starea politică și ieratică a românilor din Transilvania. Bécs, 1850.

A román sajtóban szintén sok adattal találkozunk e nemből. Biserica și Scoala, (megjelenik Aradon), és a Foia besericească și scolastică (Balázsfalván), minden esetre nélkülözhetetlen azokra, a kik a két egyház viszonyaival kívánnak megismerkedni.

Számos történetíró érinti a kérdést. Papiu Ilarian, Klein Samuel, Xenopol, Hasdeu, Bălcescu figyelmét sem kerülte ki.

Legújabbán Baritz György, a román akadémia megbízásából gyűjti a román nép vallási uniójára vonatkozó adatokat.

Magyarul nem sokan foglalkoztak e kérdéssel. Az erdélyi történészek: Kóváry László, Szilágyi Sándor alig érintik.

Bod Péternek latin nyelven írt kéziratban a Muzeumegylet könyvtárában levő: Brevis valachorum transylvaniam incolentium historia című munkája fontos e nemben. -- Ennek alapján gróf Teleki Domokos a Budapesti Szemle (1863) 54-ik füzetében bővebb tudósítást ad „Két Kaluger“ cím alatt.

Van még a Muzeumegylet kéziratárában egy mű: Az erdélyi oláhok uniáltatásokról való rövid historia 1745-ből. Ezt szintén Bod Péter munkájának tartom; az ő irányát és gondolkodását árulja el e mű.

Szintén kéziratban van Bolla Márton munkája a múlt század végéről, az oláh incolatus ügyében. Hunfalvi Pál a Századok XIII-ik (1879) évfolyamában azt terjedelmesen ismerteti.

A magyar nyelven írt egyháztörténetek bizonyos fukarsággal szólnak az unióról.

Német nyelven a következő művek jelentek meg:

A Saguna András fennebb idézett munkájának második része Boiu és Popescu által „Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Oestereich (N.-Szeben, 1862) cím alatt adatott ki.

Crisán: Beitr. zur Geschichte der Kirch. Union der Romänen in Siebenbürgen unter Leopold I. N.-Szeben, 1882.

Fiedler József: Die Union der Walachen in Siebenbürgen unter kaiser Leopold. Bécs, 1872.

Egyebekre nézve Nilles Miklós munkája bő utasítást ad a I. k. XL — CXX lapjain.

IV. Az unió rövid története és következményei.

Említettük volt, hogy 1690 körül a katolikusok száma Erdélyben nagyon leapadt; még püspökkel sem bírtak; ennek teendőit Gyula-Fehérvárt vicariusi czimmel Baranyai Gergely jezsuita vitte a 17-ik század utolsó tizedében.

Tudjuk azt is, hogy Erdély elveszti önállóságát s a Habsburg-ház alá kerül; oly körülmény, a mely felforgatja Erdélyben az állapotokat daczára annak, hogy a leopoldi diplomában az ország institúciói, törvényei biztosítottak.

Az Erdélyben szabadabban működő jezsuiták, kötelességükhöz híven, arra törekedtek, hogy a katolikusok számát tetemesen megnöveljék, hogy így a protestantismus hatalmát a régi katolikus Erdélyben megtörjék, vagy legalább ellensúlyozzák.

De miként fogjanak munkához? ez volt a kérdés. Egy idegen területen kellett megkezdeni az akeziót, hogy a protestánsok féltékenységére fel ne idéztessék és pedig oly hamar.

A román nép elégtelensége ismeretes volt. Katolikus körökben azt is tudták, hogy a protestáns fejedelmi uralom épen azért, mert a román nép között a kálvinizmusnak propagandát csinált, nem volt előtte kedves, ellenkezőleg annak elmulása felett örömet nyilvánítani el nem mulasztotta. A sanyaru helyzet, melyben a román nép volt, papságának szellemi korlátoltsága, miveletlensége és az a körülmény, hogy jobbágy számba ment ő is; a román népnek külömbeni vonzódása a katolikusokhoz, s az a körülmény, hogy őket valódi keresztényeknek tartotta, míg a protestánsokat nem, mind alkalmas tényező gyanánt szolgált a tekintetben, hogy a román népet jelentős vallási czélok elérésére használják fel, még pedig kellő sikerrel.

A két egyház egyesülésére vonatkozó addigi zsinati törekvések nem voltak ismeretlenek sem a román papság, sem a nép előtt. Az egyesülési kísérletek kimutatták azt is, hogy a keleti és nyugati egyház között voltaképen lényegesebb külöbségek nincsenek.

Igy az 1439-ki florenczi concilium az addig annyi meg annyi pontban kitüntetett hitelvi különbségeket, a pápai tekintély elismerése mellett, háromra redukálja, jelesen az áldozásra, a purgatoriumra és a szentháromságra. ¹⁾ Ezen hitelvi különbségek elfogadásával már 1439-ben több román püspök egyesült Rómával, következőleg a román papság előtt épen nem voltak ismeretlenek a feltételek, a melyek alatt az egyesülés megtörténheték.

Úgy látszik, hogy Kolonics Leopold esztergomi érsek a gyulafehérvári jezsuiták által lett figyelmeztetve a kedvező alkalomra, mely a románok unióját biztos kilátásba helyezte.

És Kolonics a saját szakállára, a pápának minden előleges beleegyezése nélkül kezdte meg ez irányban a tárgyalásokat. Erre talán a pápai beleegyezést előlegesen kieszközölni feleslegesnek is tartotta, mert mint érintém, a florenczi concilium épen ilyen esetekre vonatkozólag érvényesen döntött.

Kolonics esztergomi érsek utasításokat adott Baranyai Gergely jezsuitának, hogy az akkori gyulafehérvári román püspökkel, Teofillal, magát érintkezésbe tegye. ²⁾ Egy bécsi udvari utasítás folytán jelezve volt, hogy ha a román nép a négy bevett vallás közül valamelyikhez szegődik, azon vallásfelekezet jogait fogja élvezni. Láthatólag a román népnek szabadságában állott bármely vallásfelekezettel egyesülni. Ez azonban csak a többi felekezet megnyugtatásáért történt így. A jezsuita atyák rajta voltak, hogy a többi felekezetekkel való egyesülésről szó se legyen. Utasításuk értelmében ígérték minden jót, politikai jogok gyakorlását tették kilátásba azoknak is, a kik nem voltak papok. Az ígéretekkel való hitegetés ekkor kezdődik a román népnél Bécs részéről.

Teofil román püspök hajlandóságot és készséget mutatott a katolikusokkal való egyesülésre, mi czélből 1697 február havában Gyulafehérvárt zsinatot hívott össze, melynek második ülésében előadta javaslatát a római katolikus egyházzal való egyesülés ügyében. Javaslata elfogadtatott, s a zsinat román nyelven a következő nyilatkozatot állította ki: ³⁾

¹⁾ Nilles: Symbolae stb. I. 116—121

²⁾ A történeti adatokat Cipariu Acte și fragmente munkájából merítjük Klein Sámuel múlt századi író előadása után, (79 és köv. lapokon). Lásd különben Popea Vechia Mitropoliâ művét 90—140 lapokon.

³⁾ Ez okmányt lásd Nilles: Symbolae I. k. 169—170 l.

„Mi Teofil, Isten kegyelméből Erdély és a vele összekapcsolt magyarországi részek román egyházának püspöke, úgy azon egyház egész klérusa, ezen írásunkkal mindazoknak, kiknek illik, emlékül hagyjuk, miszerint az elmúlt február hónapban, mikor nagy zsina-tunk volt Gyula-Fehérvártt, egy szívvvel határoztuk el, hogy a római katolikus anyaszentegyház kebelébe visszatérünk, és vele ujolag egyesülünk, mindazokat elfogadván, helyeselvén és hivén, a melyeket ő elfogad, vall és hiszen. És mindenekelőtt valljuk azon négy pont-ban foglaltakat, a melyek eddig minket kétfelé választottak:

„a) Elismerjük, hogy a római pápa Krisztus egész egyházá-nak, mely az egész világon elterjedett, látható feje.

b) Valljuk, hogy a menyországban, mely a boldogok lakhelye, és a poklon kívül, mely börtöne az elítélteknek, még egy harmadik hely is van, melyben a még meg nem tisztult lelkek tartatnak és tisztulnak.

c) Hogy a kovásztalan kenyér elégséges az urvacsorára és a mise áldozásra — nem kételkedünk.

d) Hisszük, miszerint a Szent-Lélek a Szentháromság harma-dik személye, az Atyától és a Fiutól ered. És elfogadunk, vallunk és hiszünk minden egyebet, a miket a katolikus anyaszentegyház el-fogad, vall és hiszen.“

Ezen kinyilatkoztatás után a következő három dolog kéretik a Felségtől:

„I. Hogy a görög vallásu papok és kalugerek nem csak a ró-mai katolikus, hanem az unitárius, lutheránus, és kálvinista papo-kat megillető privilegiumokban és terümentességekben is részesüljenek.

„II. Minden faluban, a hol pap van, a templom paplakással is birjon, hogy a pap ne legyen kénytelen idegen házban, vagy helyen lakni.

„III. Hogy a papok felett való rendelkezés és kormányzás a püspök kezébe legyen letéve és semmiesetre a világiaknál, a mint eddig volt.

Az aláírás ez volt:

„Mi előbb megnevezettek, Teofil és az egész klérus, mindeze-ket a Felséges Császártól nagy alázattal kérjük, a fennebbi pontok-ban foglaltakra magunkat Baranyai tisztelt lelkész, a gyula-fehérvári róm. katolikus egyház plebánusa előtt, kötelezzük, melynek hitele és erőssége kedvéért saját kezünkkel aláírjuk s a püspöki és nagy

zsinati pecséttel ellátjuk. Kelt Gyula-Fehérvártt 1697 márczius 21-én. Teofil, a püspök és az egész klérus.“

E nyilatkozat-félét Baranyai plébánus latin nyelvre fordította és Kolonics útján Leopold császárhoz felterjeszti. De mielőtt arra válaszoltak volna, Teofil püspök 1697 július havában meghal.

Igy az unió ügye hátráltatva lett, azon oknál fogva is, mert a kálvinisták látván, hogy a románok csak a róm. katolikusokkal akarnak egyesülni, minden követ megmozdítottak a tekintetben, hogy a gyulafehérvári szinodus határozmányait megsemmisítsék; a nép között, de az udvarnál is közreműködtek azon irányban; tették ezt azon oknál fogva, mert a román népnél addig elért összes eredményeiket veszélyeztetve látták.

Ez alatt az erdélyi románság új püspököt kap. Athánásius (Csügedről) püspöknek választatik 1698 január 22-én s Bukarest városában, az ott időző Dositeiu jeruzsálemi pátriárcha által felszenteltetik, ¹⁾ miután a szükséges fogadalmat leteszi; megfogadja, hogy Erdélyben s Magyarországon a görög keleti ritushoz hű marad, a hét nagy zsinat által hozott határozatokat megtartja és megtartatja. E mellett írásban is terjedelmes utasítást kap ²⁾ kötelességeire s egyházi szertartásokra vonatkozólag. Utasításának ³⁾ pontjában tisztán áll, hogy ha a román egyházban netalán kételyek merülnek fel, tartozik a püspök azoknak eloszlatása végett zsinatot tartani; vagy ez iránt a bukaresti, fontosabb esetekben a konstantinápolyi egyházfőhöz folyamodni, a kik a szükséges megnyugtató választ megadják. Ezen utasítás 1698 január hónapjában Athánásiusnak kiadatik.

Mindezek mellett Athánásius Bránkóván fejedelemtől sok és becses ajándékot: templomi öltönyeket, könyveket s pénzt kapott, s megterhelten lelki és anyagi javaktól Gyula-Fehérvárra visszautazott.

Az előadattakból az tűnik ki, hogy Athánásius, mintha az unió tárgyában egyetlen lépés sem történt volna, egészen az addigi szokások szerint jár el; mintha tudni sem akarna arról, hogy Teofil, az előd, az unió tekintetében már kötelezettségeket vállalt magára.

¹⁾ A fogadalmat a gyulafehérvári püspökök a bukaresti metropolita előtt tették le, mely a niczeai hitvallás elmondásából állott.

²⁾ Ezen utasítást egész terjedelmében lásd Popea M. idézett munkájának 91—98 lapjain.

Sokan elítélik Athánásiust ezért, ő azonban a lehető leghelyesebb úton járt. Hisz a román szinodusnak, csak egy javaslatáról volt még szó, a mely felsőbb helyen megerősítést még nem nyert. Athánásius nem tarthatta magát római katolikusnak, hisz az egyezés végleg a két egyház között nem jött létre, a másik oldalról semmiféle biztosító nyilatkozat nem tétetett; a román egyház jogai nem biztosítottak, Rómában a kérdés meg sem fordult még, nem hogy tisztában lehettek volna a tekintetben, hogy a román egyházban mily módon folyjon az isten-tisztelet és az adminisztráció.

Sem a protestánsok, sem a katolikusok nem nyugodtak. A hazaérkezett püspököt körülveszik. Legnagyobb buzgalmat fejt ki Baranyai, a gyula-fehérvári jezsuita.

Nem volt valami kedves a román nép állapota ezen időben. Mindenféle surlódás, ellenségeskedés ekkor veszi kezdetét. A protestánsok egyfelé, a katolikusok másfelé huzzák a papokat, egyházközségeket, mindenik ezélt akarván érní. Itt-ott kiengesztelhetetlen gyűlölség fejlődik ki, zavar és fejetlenség, mert a szlávok és a görögök is megmozgatnak minden követ, hogy a görög rítusnak Erdélyt megtarthassák.

Már-már nagyobb bajoktól lehetett félni. 1698 ápril 14-én a guberniumhoz leirat érkezik, melyben ez arról értesítettett, hogy mindazon görög szertartású román papok, akik a katolikusokkal egyesülnek, a katolikus papok kiváltságaiban részesüljenek; akik pedig nem akarnak egyesülni, előbbi állapotukat megtarthatják; hogyha pedig valaki a többi bevett vallás valamelyikéhez szegődik, azon vallás kedvezményeiben részesüljön, a melylyel egyesült.

Ezen leirat nem szülhette meg a kívánt eredményt. Félre magyarázták és hátmögött a románokat azzal fenyegették, hogy hiában lesz a Rómával való egyesülés, mert ők a román papokat sohse mentik fel a terük alól. Bizonyos aggodalmat kelthetett sok irányban e fenyegetés. Tény az, hogy a román nép és papság mindezen ígéretekre és fenyegetésekre további határozott lépéseket nem tett, csak forrongott mindkettő magában, mert nem tudta biztosra venni, hogy vajjon nem fog-e csalódní? Vajjon nem fog-e valóban bekövetkezni az, hogy átállás esetén, az egyház helyzete ott lesz, a hol volt megelőzőleg?

Ezen kételyek teljes elosztatását ezélozza Kolonics bibornok

érseknek, az erdélyi guberniumhoz intézett nyilatkozata 1698 június 2-ről, melyben magyarózván az eddigi királyi leiratokat, a leg-határozottabb alakban jelenti ki, miszerint az áttérő román papok a katolikus papság összes jogait, kiváltságait nyerik el, nem csak, hanem úgy a maga, mint a pápa nevében is az átállóknak különös protekeziót ígér. Ha pedig valaki megfélemlítés útján igyekeznék az áttérés munkáját gátolni, vagy a román egyházat ezen új jogai gyakorlásában megakadályozná, mindaz szigorú büntetést fog magára vonni. Minden egyházi és polgári hivatal utasított, hogy ezen panaszkodókra a megsértett szabadságát a vétkezőben torolja meg, felemlítvén azt is, hogy ha a román egyházak ezen hatóságoktól elégtételt nem nyernének, tegyenek panaszt egyenesen nála, hogy ő a gyors és szigorú megtorlásra nézve azonnal intézkedjék. Kolonics nem csak a maga, de utódai nevében is kötelezte magát mindezekre.

Ez már okmány volt, melynek világos szavait Baranyai jezsuita ügyesen tudta felhasználni Athánásius püspöknél, a ki erre csakugyan kilépett tartózkodó állásából s az unió határozott híve lett. Már 1698 július 7-én Gyula-Fehérvárra zsinatot hirdetett, melyben úgy látszik végleges határozatok nem hoztak. Az egyház ekkor tényleg már két részre oszlott, az egyik egyesült, a másik nem egyesült volt, mindkettőnek voltak hívei. Görög, szláv kalugerek, valamint a protestánsok bizalmatlanságot igyekeztek kelteni s növelni a nemegyesültek számát, míg a jezsuiták, az esztergomi érsek, a katolikus magyarok s a román papság az unió létrejötte mellett küzdöttek.

Ilyen állapotok között bocsáttatott ki 1699 február 16-án Leopold által az a híres diploma, ¹⁾ melyben az áttértek jogai feltétlenül biztosítottak. Ezen diploma alap okmányt képezett, melynek mindjárt kezdetben jó és rossz eredménye lett. A rossz hatás abban nyilvánult, hogy a protestánsok ezen döntő lépés következtében szintén minden erejükkel s befolyásukkal kimutatni igyekeztek, miszerint a román nép, nemesak a katolikusokkal, hanem más felekezetekkel is óhajt egyesülni, míg abból tekintélyes rész régi vallásában kíván maradni. 1699 aug. 6-án Leopold azon választ adja, hogy a románok tetszés szerint egyesülhetnek bármely felekezettel, vagy régi hitökben meg is maradhatnak.

¹⁾ Nilles Miklós : Symbolae I. k. 224—227 l.

Ez azonban csak afféle irott malaszt volt, mert a jezsuiták minden követ megmozdítottak, hogy az egyesülés csak a katolikus egyházzal történjék s tény, miszerint a nép is ez irányban mutatott csupán hajlandóságot, tudván, hogy a kérdés háta megett magas udvari körök állanak, s hitelvi tekintetben sem tartotta magát a katolikusoktól távol állónak.

Protestáns-katolikus komisszió járta be erre az országot megtudandó, hogy mely egyházközség, mely felekezettel kíván egyesülni? S ugyancsak a gubernium egyetértve a katolikusokkal a következő dekrétumot adta ki:

1-ör. A román nagy községekben két, a kisebbekben egy román pap elégséges.

2-or. Érdemtelen egyéneket román papokká felszentelni többé nem szabad; erre csak azon érdemes személyeket lehet alkalmazni, a kik katolikus papok előtt vizsgát tettek le.

3-or. A román papjelöltek azon felekezetek iskoláiban tanulhatnak, a melylyel egyesültek, mivel a román egyháznak iskolái nem voltak.

A hetedik pontban megtiltatott az afuriszálás, az átkozódás. A támadó kétségek eloszlatása szempontjából 1699 márczius 29-ről a főkormányshék következőleg intézkedik Athánásiusnál:

„Ezeket az dolgokat adja értésére az oláh papoknak:

1. Senki az oláh papok közül maga mellé se atyafiát, se mást senkit ne fogadjon a végből, hogy az adózástól és egyéb teherviseléstől megmentse, mert az meg nem engedtetik.

2. Egy faluban több papot egynél, nagyjában pedig kettőnél nem engednek hogy az adózástól immunis legyen, mert efféle szinü marterséges adózástól való megmenekedések nem engedtetnek meg.

3. Az oláh pap nem az eklézsia földén, hanem valamely dominus terrestrisén lakik, azzal a dominus terrestrissel tartozik megalkudni, mert ajándékon más religiön való papokat is senki maga földén lakni nem engedi.

4. Ha az oláh pap valamely dominus terrestris földébe vet, a dézmát tartozik kiadni, mivel a katolikus papok is, ha valaki földébe vetnek, dézmát adnak.

5. Kegyelmed az oláh papoknak írja meg, tökéletlenségben ne találtassanak, hanem valaki ezzel az ő Felségétől adott szép privi-

legiummal akar élni, igazán uniólja magát az igaz romano-catholica religióval, mert ha ravaszságban találtnak, az ő Felsőge kemény animadversióját el nem kerülilik. Kegyelmed ezeket azért így értvén mindjárt mindenütt az oláh papoknak szépen punctatim adja értékre, nehogy valamit ezekkel ellenkezőt cselekedvén, az eddig kezdett és végbe vitt istenes jó munkát elrontsák.“¹⁾

Nem tetszett Athánásius püspöknek a fennebbi rendelet. 1699 szeptember 30-ról keltezett óvásában határozottan kijelenti, hogy a román egyháznak esze-ágában sines más felekezettel, mint a róm. katholikussal, egyesülni.

1699 deczember 12-én Leopold megparancsolja, hogy a román nép szabad akaratjának nyilvánulását az egyesülés ügyében megakadályozni, sulyos felelősség terhe alatt, senki ne merészelje.

Az eddig előadottakból meggyőződünk arról, hogy formális áttérésről ezideig szó sem lehet, mert a Teofil püspök által felterjesztett javaslat egyenes megerősítést nem nyert. Az ügy elposványosodott; egyes leiratok érkeztek ugyan a guberniumhoz, melyek az áttérés esetén nyerendő jogokról szólottak; de tisztán aláírt áttérési okmány sem felterjesztve, sem megerősítve nem volt még. Ennek hiányát eléggé érezték. Nem tudták, ki az egyesült és ki nem az? Egyik egyház ma egyesült volt, holnap már nem volt az.

Athánásius püspök az eddig hozzá intézett diplomák által most már egyháza jogait eléggé biztosítva látta; azért, hogy a bizonytalanságnak útját vágja, 1700 szeptember 4-én Gyula-Fehérvárra zsinatot hívott össze, mely felette népes volt; ennél népesebb zsinatról a román egyházi írók nem emlékeznek meg. Athánásius kimutatja az áttérés előnyeit, mire a zsinat az egyesülésre késznek nyilatkozik s abba beleegyezik. Brassó város és vidékének görögjei aggodalmukat fejezték ki; hitték, hogy ők mint görögök, a Rómával való egyesüléssel mindent elveszítene; czéljuk pedig csak az volt, hogy az erdélyi román nép továbbra is a görögök, a fánárióták befolyása alatt álljon. Hunyadmegyében a szlávok dolgoztak ilyen irányban, szerb kalugerek bujtogattak az unió ellen.

A tiszta románság az unió mellett foglalt állást, a görögök és szlávok ellene.

¹⁾ Nilles: I. k. 227—229 l.

A zsinat simán folyt le. Az egyesülés lelkesedéssel kimondatott. 1700 szeptember 5-én az áttérési okmányt kiállították és azt az egész román egyház, illetőleg a synodus nevében aláírták. Az áttérési okmány így szól:

„Mi alólírottak püspök, esperesek, egész Erdély és a hozzátartozó részek román egyházának egész klérusa, tudtokra adjuk mindazoknak, kiknek illik, különösen pedig Erdély rendeinek, miszerint tekintetbe véve úgy az emberi élet folyó változandóságát, mint szintén a lélek halhatatlanságát, (melyről mindenek felett kell gondoskodni), szabadon, önként, isten neve által buzdítatva, csináltuk a római katolikus egyházzal való egyesülést és ez által magunkat a római katolikus szentegyház tagjainak nyilvánítjuk vallván és hívén mindazokat, a miket ő elfogad, vall és hisz, s legkülönösebben azon négy pontot, a melyeknél fogva eddig mi egymástól elválasztva gondoltuk magunkat, s a melyek úgy ő császári Felségének kegyes dekrétuma, mint szintén az érsek ő eminentiájának diplomája által javasoltattak; mely okból akarjuk, hogy mi is mindazon jogoknak és kiváltságoknak örvendjünk, a melyeknek Magyarország volt királyai által alkotott törvényeknél fogva azon anyaszentegyház papjai is örvendenek; úgy mi is ő császári királyi Felségének és érsek primásának említett dekrétumainál fogva, ezentul mint azon egyház tagjai örvendezzünk. Ezeknek nagyobb hitele és erőssége kedvéért megerősítettük ezen manifestumunkat saját aláírásunkkal és a gyula-fehérvári monostor pecsétjével és saját pecséteinkkel. Gyula-Fehérvártt, 1700 szeptember 5-én (L. S.) Athánásius püspök.“ Azután következik 54 esperes és 1563 lelkész aláírása. ¹⁾

Az áttért püspök és esperesek kikötik és kijelentik: „Mi a kik aláírtuk ez okmányt csak úgy egyesülünk, hogy egész szertartásunk, az isteni szolgálat, böjtök és az áldás dolgában mind eddigi állapotjukban fennmaradjanak. Ha pedig fen nem tartatnának, úgy a mi pecséteink is elveszítsék erejüket ránk nézve, Athánásius püspök pedig továbbra is fejünk legyen és őt senki meg ne zavarja.“ ²⁾

Ezen okmánynál fogva 200,000 román család, tehát úgyszólván az

¹⁾ L. Nilles I. k. 205 l. A püspök, esperesek stb. aláírásai láthatók Nillesnél I. k. 208—212 lapokon, a hol az áttérési eredeti okmány másolata is feltalálható.

²⁾ Nilles: I. k. 207 lapon az eredeti román és latin szöveg látható.

egész erdélyi román nép egyesült Rómával. Így az áttérés ténynyé vált. Az ügy rendes kerékvágásba tereltetett; tudta mindenki, hogy a nép áttért, vagy úgy kik azok, a kik áttértek.

Athánásius ezek után Bécsbe ment, a hol nagy kitüntetéssel fogadták. A király által arany lánczczal és kereszttel díszítettetett fel; arczképet és királyi tanácsosi czimet nyert. 1701 márczius 19-én iratott alá azon diploma, a melylyel Athánásius egyuttal püspöki székebe is kineveztetik és végleg megerősítetik. Ezen diplomában Athánásius „érdemes“, „kedves“ személynek neveztetik; kineveztetése az egész román nép felett szól, mely Erdélyben és a hozzá tartozó részekben lakott.

Csalódik azonban az, aki azt hiszi, hogy ezáltal az ügy végleges befejezést nyert; mert ismét előáll a szláv és görög cselszövény és a törekvés, hogy a román népben bizalmatlanságot keltse az unió iránt, s ez által a nép szláv és görög befolyás körmei közé visszakerüljön. Oláhországból, hol a fánáriota görögök már korlátlan hatalomra tettek szert, görög-, Szerbiából, Boszniából pedig szláv kalugerek özönlik el az országot és mindenféle költött dolgokkal igyekeznek a papokat az uniótól eltéríteni; a népet pedig itt-ott a papok ellen lázítani fel, mint a kik őseik vallásától hiu világi dolgokéit elpártoltak, megcsalták, elárulták a népet.

Legkönnyebb volt munkájuk Brassóban, a hol görög nemzeti-ségü kereskedők laktak s a kik már 1701 junius hó 27-én tiltakoztak az unió ellen. Ép ily könnyűséggel dolgozott az ízgatás a rusnyákok szomszédságában lakó románok között, valamint Hunyadmegyében is, a hol szintén görög és bolgár elemek voltak. Az ízgatók kitünő fegyverekkel küzdöttek. Arról volt szó, hogy az egész románság beolvasztatik a katholikus egyházba; a görög szertartás, minden biztosítása mellett, nem állandó, csak futólagos valami, mézes madzag. És valóban, a jezsuiták napról-napra jobban és jobban beleelegyedtek a román egyház ügyeibe, a püspöknek rendelkezni kezdettek. Bátran mutathattak az ízgatók a tényekre; a püspök, a jezsuiták ellenjegyzése nélkül nem rendelkezhetett egyházi tekintetben sem.

Cserei Mihály történésziünk is feljegyezte, hogy a jezsuitáknak czéljuk volt a románokat, ha nem is egyszerre, de időnkint teljesen a katholikus egyházba beolvasztani, minden feltétel és a görög rítus fentartása nélkül.

Már Athánásius érezte a jezsuiták súlyát. A román püspök egyelőre a jezsuiták gyámsága alá került azon a czimen, nehogy valami szabálytalanságot kövessen el, mint új ember az új állapotok között. Már maga Athánásius a voltaképeni első görög kath. püspök belátta, hogy így helyzete kényelmetlen. A titokban tett ígéretek beváltásáról pedig szó sem volt; ugyan az egyház lelkeszei nyertek jogokat, de titokban nem csak ezekről volt szó, hanem arról is, hogy a nép terhein könnyítve lesz, a miről most hallani sem akartak.

Izgatók ügyesen használták fel a helyzetet; sikerült a románokat két részre osztani, a keleti és a nyugoti egyházak között. A görög keletieknek nem volt püspökük; egyes főbujtogató igazgatta és szervezte az egyházakat s a mit eleinte nem érdemesítették figyelemre sem, később fergeteggé nőtte ki magát.

Rómában az unió kérdésével az ügy érdemében csak 1705-ben kezdtek foglalkozni még pedig Kolonics érseknek a pápához 1705 február 21-ről keltezett irata alapján, hová Hevesi Gábor jezsuita emlékirata is felterjesztetett. Az ügy a de propaganda fide congregatiója elé került, a hol a felett tanácskoztak, hogy az egyesülő egyháznak megadható-e a görög szertartás s az egyesülés után minő úton kell majd haladnia a görög katolikus egyháznak? A de propaganda fide congregatióban némely nehézségek merültek fel, minden kétely eloszlatására azonban Kolonits érsek és a gyula-fehérvári jezsuiták, magának a bécsi udvarnak igénybevételével is, hatalmasan közremunkáltak. ¹⁾ Végre is az egyesülés a román szinodus kércelmében befejeztetett hivatalos úton, de nem nyert az befejezést magában a román egyházban.

A szegény oláhok — mondja a névtelen író ²⁾ 1745-ből — tűz és víz között voltak, mert az uniót sem akarták, a király parancsolatjától is féltek. Azért azt cselekszik: Az oláh püspök szekretáriusával Nagyszegi Gábor nevűvel alattomban egy protestációt és contractust concipiáltatnak, a melyet Sárosi Jánosnak, mint ítélő mesternek beadnak titkon, hogy expedíáltassa annak rendi szerint, a

¹⁾ Az összes levelezések láthatók Nillesnél I. k. 3--110-ig — a hol egyuttal a személyek életrajzaival is találkozunk, a kik az unió létesítése körül fáradoztak.

²⁾ Muzaeumegylet könyvtárában lévő: Az erdélyi oláhok unióztatása czimű kézirati munkában 67--68 lapokon.

minthogy expediáltatta is, kitudódván a dolog, hogy Nagyszegi által ment véghez, ötlet módot keresvén benne megfogják, a tömlőczre teszik és minden héten keményen megpálcáztatják, Sárosi János pedig, a ki akkor nem csak protonotarius, hanem consilarius főcommisarius vala 1702 januáriusban arestáltatik Gyula-Fehérvárt a császár parancsolatjából, a gubernium auctoritásával Bécsbe kellett mennie s onnan nehezen szabadult meg. A szegény oláhok hallván azt, hogy sem testeknek sem lelkeknek az unió dolga miatt csendességük nincs, az utolsó orvossághoz kezdenek nyulni, hogy az országból elmenjenek a szomszédos oláh országokba, a mely lévén az erdélyi uraknak, kiknek földükön laknak igen nagy károokra, megkérésék az udvart irántok és az unióra való kényszerítésből minémü kára következzeék, azt megmutaták.

Leopold császár 1701 december 12-én az erdélyi Guberniumhoz a következő leiratot küldi:

Juthat eszetekbe kétségkívül a mi kegyelmes válaszuk, melyet 1698 április 14-én küldöttünk és 1699-ben megújítottunk, a melyben állhatatosan elvégeztük, hogy a görög valláson lévő oláhoknak egész szabadságukba legyen egyik vallással az Erdélyben lévő négy recepta religió közül magukat unióálni, vagy a maguk religiójuk statusában, a melyben most vannak megmaradni, úgy pedig, hogy azon privilegiumokkal éljenek, a minemüvel az a vallás, a mellyel az említett oláhok magukat unióálják, él. Miután nagy kedvetlenséggel jutott tudomásunkra, hogy a mi előbb említett, kegyelmes resolúciónk ellen nem csak cselekedtek, hanem némely támadásnak és zűrzavaroknak inkább, mint közönséges nyugodalomnak szeretői, azt hirdetni merészelik, hogy az volna a mi szándékunk, hogy az említett oláhok a római catholika vallással való unióra kényszerítettetnének. Annak okáért e levelünk által nektek a mi császári királyi állhatatos akaratunkat, elménket és igyekezetünket kegyelmesen nyilvánvalóvá akarjuk tenni, hogy az említett oláhoknak egész szabadságukban lévén magukat a négy recepta religió közül valamelyikkel Erdélyben, vagy a mostani szabadságokban maradni, és élhessenek azon privilegiumokkal, melyekkel él az a vallás, a mellyel magukat unióálják, avagy a minemüvel ők magok az oláhok a mostani állapotokban lévén élnek, úgy pedig hogy senki a mi nehéz megbántásunknak büntetése alatt ne merészelje az említett oláhokat ebben az

ő szabadságukban megháborítani, avagy legalább terhelni. Sőt, a kik ez ellen cselekesznek, a terheltetteknek jó móddal lett kérelmükre illendőképen megbüntessenek és a megsértetteknek illendő satisfactio s igazság tétessék, mert úgy akarjuk, hogy minden a mi királyi diplománk szerint a maga életét a maga vallásában esendesen eltölthesse. ¹⁾

A csend és nyugalom azonban Athánásius egész püspökösködése alatt nem állott helyre a románok között.

Teofil és Athánásius után, aki 1712-ben halt el, Pataki János lett püspök; 1716-ban neveztetett ki s Károly király őt bárói ranggal, császári és királyi tanácsosi méltósággal díszíti fel. Alatta alakul a fogarasi görög katolikus püspökség, melynek jövedelmei biztosíttatnak. A jezsuiták befolyása egyre növekedik, s a görög keletiek egyre mozognak a keleti egyház érdekében.

Pataki nemzetiségre nézve ugyan román volt, de a római katolikusok között nevekedvén, vallásra nézve katolikusként tartották, mert megelőzőleg a fogarasi vár román kath. lelkésze volt. Nagy buzgósággal fogott hozzá a román nép uniója munkájának befejezéséhez.

Alatta azonban a zűrzavar és az elkeseredés a románok között fokozódott.

Pataki személyesen látogatta meg a román falukat, a templomokban az unió érdekében prédikált, a csüggedőket bátorította, a bujtogatókat fenyegette. Egyes templomokat, minő volt a Brankován Constántin román fejedelem által épített fogarasi templom is, elfoglaltatta. XI. Innocentius pápától kieszközölte, hogy ezen templom kathedrális gör. kath. püspöki templomnak tartassék és az erdélyi gör. kath. püspökség magát Fogarásról ezimezhesse. Román nyelven katekizmust írt s latin betűkkel kinyomatta; a román papokat rávette, hogy gyermekeiket a jezsuitáknál taníttassák; a református vallás mellett tartó román papokat átállásra kényszerítette.

A papság között e miatt rendkívüli éles surlódások támadtak. Sokan elhagyták az országot s a szomszéd országokban lakó schismatikus püspököket keresték fel. általuk szenteltették fel magukat s tőlük kértek utasításokat a továbbiakra nézve. Ezen érintkezés az unió ügyének szerfelett ártott. Nem csak azért, mert bátorítva lettek az ellenszegülésre az ily módon kiránduló lelkészek, hanem azért is, mert a

¹⁾ L. a erd. muz. egylet könyvtárában levő 1745-ki kéziratot 68—72 lapokon.

külső befolyás a schismatikus kalugerek beözönlését vonta maga után, a kik aztán itt a zenebonát csak növelték.

Pataki 1725-ben halt meg a nélkül, hogy a román népnél az unió ügyét előbbre vitte volna, vagy hogy sikerült volna neki a rendet és a nyugalmat a román nép között helyreállítani. A román nép ellenséges táborokra oszlott fel, egy akolba terelni semmiképen nem sikerült neki.

Pataki halála után a püspöki székot üresen hagyták; a teendőkkel Vetter Ádám kolozsvári jezsuitát bízták meg, a ki a bajokat csak növelni tudta. Elterjedt a hír, hogy az unitusok nem is kapnak több püspököt, hanem egyszerűen a katolikus püspök alá fognak helyeztetni.

1728 deczember 17-ik napján az erdélyi főkormányország a schismatikus papoknak megtiltja az idegen püspökök által való felszenteltetést, s mindazon papokat, a kik a megelőző román püspököktől papi okmányt felmutatni nem tudnak, jobbágyi szolgálatok teljesítésére kényszeríti.

A román nemzeti egyház eszméje határozottabb képviselőre talál Klein János Innocentius püspökben, a ki 1729-ben foglalja el püspöki székét.

Ő nem elégedett meg külsőségekkel, aranykeresztekkel, czimekkel, minőket a jezsuiták hoztak javaslatba elődjéinél; ő belátta azt, hogy itt tenni kell, mert különben az unió ügye elveszett.

Innocentius püspök három feladatot tűzött ki maga elé, melyeknek megoldására következetesen törekedett:

a) javítani az egyház anyagi és szellemi állapotán;

b) megtörni a jezsuita befolyást, s szabaddá, önállóvá tenni az egyházat;

c) a román nép számára polgári jogokat vívni ki.

Az első feladat könnyen ment. Tetemes vagyonszaporodást mutatott fel; a meglevő s 3000 frtot jövedelmező két uradalmat a balázsfalvival cseréltette ki, mi által az évi jövedelem 6000 frtra emelkedett, ezen összegből állandó fizetéseket rendszeresített.

1738 január 26-án Balázsfalván zsinatot tartottak melyen elhatározták, hogy iskolát és klostrot építenek. Maga a nép 25,000 frtot ajánl fel e célra. Kiszakítatik 297 frt a püspök jövedelméből, hogy abból Rómában román ifjakat nevelhessen az egyház

a „de propaganda fide collegiumban“; 700 frt. pedig 20 ifjunak a balázsfalvi iskolában való neveltetésére fordított

Látjuk tehát, hogy Klein jól fogta fel hivatását. Jól tudta ő azt, hogy mindenek előtt a püspökséget kell állandósítani, lételét jövedelmekkel biztosítani; hogy a papok miveltégi fokát kell emelni, hogy az egyház állandó és súlyljal bíró legyen. Ezen intézkedéseivel a román nép számára Balázsfalvában központot alapít, a Rómával való összeköttetéssel pedig új eszméket teremt, a melyek elhatározó befolyással bírnak a románság jövő magatartására.

A pápa mindezt helyeselte; késznek nyilatkozott a román ifjakkal Rómában a de propaganda fide collegiumba való befogadására. Klein nem tévovázott, hamar végrehajtotta szándékát; a román ifjakkal Rómába való szállítását megkezdette. 1743-ban Áron Péter (Bisztráról) vissza is tér és elnyeri Balázsfalván a fővikáriusi tisztelet. Utána Maior Gábort és Káliáni Simont küldötte ki, mindkettő a Mezőségről; Jákob Péter Tordáról, mindnyájan nemesek, kiket azonban a pápa visszaküld Munkácsra, hogy először ott a kalugeri fogadalmat szabályszerűen tegyék le. Egy évi kalugereskedés után az első Gergely, a második Silvester nevet vett fel s visszatértek Rómába; az utolsó annyiban hagyta dolgát, helyette később fiát küldötték ki.

Ezekkel a püspök egyházát szellemileg hatalmasan emelte.

1738 aug. 21-én Károly egy diplomát bocsát ki, melyben a püspök javaslatait, a vagyoni rendezkedést illetőleg, elfogadja, de egyuttal elrendeli azt is, hogy Balázsfalván a püspök oldala mellett 300 frttal javadalmazott jezsuita állomás legyen rendszeresítve, hogy annak alkalmá nyiljék könnyebben ellenőrizni a püspök tényeit, mint azelőtt Gyula-Fehérvárról, vagy Kolozsvárról tehették. Ezen egyéniség czime theologus volt s kötelessége: vigyázni arra, hogy a püspök egyházi kérdésekben tul ne lőjön a czélon. Hanem a theologus más ügyekbe is beavatkozott.

Innocentius püspök, így a helyett, hogy második célját elérte volna, tapasztalta, mi zerint attól elűtetett; de nem csüggedett. Bizott az udvarban, s gondolá, hogy az udvar majd segít a bajon.

Általános volt a hit, hogy a jezsuiták czélja a román népet teljesen beolvasztani a római katolikus egyházba. Ezt uton-utfélen beszélte mindenki. Bizonyos elégületlenség nyilatkozott a tekintetben is.

hogy az áttértek semmiféle jogokat nem nyerték; a nép tehát akár a görög keleti, akár a gör. katolikus egyházban egy sorssal bírt, ezen kívül az áttértek még némi bosszantásnak is ki voltak téve, hogy egyesültek s még sincs könnyítve bajaikon.

Az első megbeszélés alkalmával 1697-ben pedig kikötetett, ha nem is írásban, de szóbelileg, hogy

„a román nép összes fiai, kik Rómával egyesülnek, befogadtatnak a katolikus iskolákba és mindenféle hivatalra alkalmaztatnak.“ A miből semmi sem lett.

Ez volt az első grávámen; 1697-től, tehát az uniótól kezdve, az ígéretek s így a grávámenek száma is egyre szaporodik 1848-ig. Grávámen volt a jezsuiták beavatkozása is az egyházi ügyekbe. A katolikus egyház és illetőleg a bécsi kormánykörök, mindjárt a Leopoldféle diploma után, Erdélynek a Habsburgház alá kerülésével, megteremtették a grávámeneket a románoknál, hogy ezeknek joguk volt azt mondani, miszerint csalódtak. A jezsuita befolyás sem volt kikötvé sehol az áttérési aktákban és mégis létezett; először mint hitoktató (theologus), később mint valóságos ellenőrző beavatkozó közeg. Nőttön-nőtt a keserűség.

Klein Innocentius püspöknek bátorsága volt felvenni a keztyűt s megkezdeni a harcot minden irányban. Függetlenségre, nemzeti jogokra törekedett. Már 1736-ban több pontból álló petíció forgott közkézben, mely a n.-szabeni országgyűléshez is eljutott. A guberniumhoz a püspök és a románság nevében beadott petíció a következőket foglalta magában:

1. A román községekben annyi pap legyen, a hányra szükség van s fizetést huzzanak.

2. Minden erdélyi román pap a görög katolikus püspöktől függjön.

3. Az ekkleziiai személyek gyanura le ne tartóztassanak, vagyonukhoz ne nyuljanak, hanem rendes forumok előtt keresettel támadtassanak.

4. A román ekkleziáknak kánonika portio rendeltessék, a papi földek szabadosak legyenek; a román gyermekek az iskolától el ne tiltassanak.

5. A földesurak által elfoglalt földek minden törvény nélkül visszaadassanak.

6. Az ekkleziásiai forumra megidézettek megjelenésükben ne akadályoztassanak.

7. A diplomában megjelölt taxák és más adózásoktól megóvassanak.

8. A királyföldön lakó unitus románok az erdőktől, hegyektől s más helyektől el ne tiltassanak.

9. Az eddig gyakorlatban nem volt dolgoktól jövőre is mentesek legyenek a románok.

10. Román ember más felekezetű papnak dézmát ne adjon.

11. A püspök keze alá senki ne szóljon.

12. Kihallgatás nélkül itéletet román ember felett ne hozzanak.

Egy ily forma kérelem, különféle információ kíséretében, már 1834-ben Bécsbe is feljutott; honnan azt az udvar az erdélyi guberniumhoz a következő négy pontban foglalt észrevétel kíséretében küldötte le:

a) A román népnek adott diploma az unitus papokat minden vámadás és dézma alól felmentette, ezeket tehát a diploma értelmében a román lelkészeknek megvenni nem lehet.

b) Méltán panaszoznak azért is, hogy ő tőlük az ekkleziásiai földek után a földes urak dézmát vesznek; holott igazság szerint a külső renden lévő románság dézmáját és quartáját az ő papjainak kell hogy fizesse.

c) Az említett diplomában úgy van, hogy az unitus oláhok, akár parasztok, akár bármely rendből valók legyenek, a katolikus statushoz számláltassanak és közülök az alkalmas akármely tisztségre felvételhetik, hazafi lévén, tekintet nélkül politikai állapotára. Ez iránt is méltán panaszoznak, hogy velük nem eképen bánnak el.

d) Méltán panaszoznak azért is, hogy a statusoknak szándéka az oláh papság számának leszállítása volna, hogy így az isten szolgálat kiváltképpen hőjtnben és ünnepnapokon teljesíthető ne legyen, holott isten szolgálat nélkül sok lélek a vallás vigasztalása nélkül marad.

Láthatólag az udvarnál a román nép panasza méltánylásban részesült.

Az udvari dekrétum, melylyel ezen négy pont a guberniumhoz leküldetett 1734 november 24-ről keltezve igen szigorú hangon hívja fel a főkormányzszéket, hogy a sérelmeket oszlassa el. „Azért nektek mi kegyelmesen és keményen parancsoljuk, hogy az említett hozzá-

tok küldött parancsolatoknak rendje szerint és annak kifejezései értelmében az említett püspöknek, klérusnak és unitus oláh nemzetnek könyörgéseit, grávámenjeit a mi szerelmes hívünk gróf hallerkői Haller János azon tartományban és hozzácsatolt részekben Cámerárius királyi kormányzónk elnöksége alatt, két katolikus protonotarius, a most üresedésben lévő konziláriusi helyeket betöltvén, hogy annál hamarabb elővétessenek, pontonként rendesen és törvényszerűen megvizsgáltassanak, és így ha rendesen barátságosan megegyeznének, azt a mi kegyelmes rátifikációnkra; ha pedig az ott következő nehézségek ott el nem igazíthatóak, az a contraversiák egész sorával és mind a két félnek bizonyítékával, kellő információval minden haladék nélkül, még pedig két hónap alatt ezen kegyelmes parancsolatunknak vétele után, felküldessék. Az alatt pedig, hogy azon püspök és unitus oláh klérus ellen semmi újítás, erőszak, törvénytelenység ne legyen, hanem azon állapotban, melyben eddig voltak és a legközelebb elhalt görög valláson való unitusok idejében voltak, maradjanak a mi kegyelmes eligazításunkig.“¹⁾

A királyi főkormányzók bizottság elé utasította az ügyet, melynek munkálata az udvarhoz felterjesztetett. Ezen munkálat szerint *a)* hogy Hidakon az oláh papokat a révvám fizetése alól felmentsék, nem ellenkezik ugyan a haza törvényeivel azonban, az oláh papok számát, mint a kik már nemesi jogokkal élnek, kevesíteni kell; *b)* hogy az ekkleziiai földekről dézmát adtak volna az oláh papok, nem bizonyult valónak; ők maguk aként nyilatkoztak, hogy e tekintetben nincs mit panasolni, mert ekkleziiai földeik nincsenek. Ha pedig más földet munkálják, illő, hogy arról dézmát adjanak, mert ily esetben még a nemes ember is tartozik a dézmát kiadni. Némely helységeknek dézmái a szolgálatban lévő főrendeknek — konziláriusoknak, katolikus papoknak — adatnak; ezek ezen követelések teljesítése által a dézmáktól megfosztatnának és így a régi donációk semmivé lennének; *c)* hogy az oláhok a katolikus statushoz tartozóknak tekintessenek, világosabban kell kimagyarázniok, hogy e tekintetben mit óhajtanak; mert a paraszt oláhok a földesurak jurisdikeziója alá tartoznak, a nemesek személyükre nézve a vármegyék alá, jószágukra nézve a földesurak jurisdikeziója alá; *d)* hogy a pa-

¹⁾ Muzeumi kézirat 97—101 lapjain.

pok számának apasztásából az isten tisztelet megtartásában akadály fenn ne forogjon, az oláh egyház tegyen úgy a hogy más felekezettek is tesznek, hogy a kisebb egyház a nagyobbhoz, mint filia csatolódik; e) hogy az oláh papok számára minden faluban valami földrész szakíttassék ki lehetetlenség a már régebben kiadott donációknál fogva, ebben a bizottság semmit nem is végezhet a státusok megkérdése nélkül.

A státusok ez ügyben ki is kérdeztettek. Ezek oda nyilatkoztak, hogy valamint a katolikus klérus, a kath. s más valláson lévő papok sok helyen képét vesznek hallgatóiktól, nem bánják, ha az oláh papok is hiveiktől ilyen vesznek s ez által legyenek kárpótolva fáradságaikért, ámde ez aként eszközöltessék, hogy a földesúr a maga jogaiban megrövidítve ne legyen.

Kleinnal közöltetett a státusok ezen véleménye, de ő jogokat akart nyerni, előnyöket és nem akarta hiveinek még nagyobb megterhelését.

A státusok a kir. főkormányzék ismételt felhívására írásban nyilatkoztak e kérdésben, még pedig ilyen formán:

„Mi készek és hajlandók volnánk a feleletre tartozó kötelességünk szerint, hanem ha minket a postulatúmnak nagysága tartóztatna a felelettől, mert azt kívánja püspök uram a maga klérusával a státusoktól, a mit a mi eleinktől soha sem kívánt senki, s a mi maradékainktól is senki nem kívánhat. Azt kívánja, a mi a haza törvényeivel egyenesen ellenkezik.

„Azt kívánja, a mi a régi királyok privilégiumaival és szabadságaival igen ellenkezik s azoknak romlására való.

„Azt kívánja, a mi az ország fundamentumos constitutióival, melyeket a mostan országgló kegyelmes fejedelmünk is megerősített, ellenkezik.

„Azt kívánja, a mi a nációk jussait és törvényeit felforgatja, a melyekkel eddig békességben éltek.

„Azt kívánja, a mi a nemzeti szabadságot, melyet szentül kívánunk őrizni, felforgatja.

„Azt kívánja, a mi az országnak eddig jó renddel fenállott rendszerét a vallásban, mind a külső dolgokban, felforgatja, összezevarja és elrontja.

„Azt kívánja végre, a mi az ő clerusa és oláh nemzete ismeretes természetéhez soha sem illik.“¹⁾

A feleletben megvolt még az is, hogy ők az ősök által vérrel szerzett jogaikat nem adják ki az oláh püspöknek.

A státusnak Klein fellépése zokon esett. Különös bosszúságot szerzett az a körülmény, hogy a román püspök egyenesen az udvarhoz folyamodott s ott ki tudja minő dolgokkal állott elő, erre vonatkozik a státusok feleletében az a rész, melyben az mondatik, hogy ha az oláh püspökkel a haza törvényei szerint akarnának szorosán elbánni, az kellene, hogy addig az általa felvetett kérdésben egy szót se szóljanak, valameddig a státusokat a vád alól, a melylyel az udvarnál terhelte, fel nem oldja. A püspök a vádpontokat vagy bizonyítani tartoznék, vagy elégtételt kellene hogy adjon.

Klein daczára ezen kemény ellenállásnak nem tárgított. A míg egy oldalról azért buzgólkodott, hogy a román nép, mint negyedik nemzet fogadtassék a hazába, addig fenn is erősen dolgozott a jezsuiták hatalma megtörésén.

Sem a jezsuiták, sem az erdélyi rendek kegyét nem birta Klein így apránként a királyi kegy is, melyben eleinte részesült, meghidegült, úgy hogy Klein lépten-nyomon tapasztalta, hogy azoktól, a kik tehetnének a román nép ügyében, voltaképen mit sem várhat többé.

A román nép szerette, mint püspököt, a ki igazságos volt s mintaszerű életet élt, s mint olyant a ki éjet-napot összeszesz, fut és fárad, hogy egyházát és népét emelje.

Klein fellépésében sok merészséget tanusított. Az eddig előadottak eléggé tanuskodnak Klein bátorságáról. Mikor látta, hogy a jezsuiták befolyásukból nem engednek, elhatározó lépésre szánta el magát velük szemben is.

Klein 1738 május 25-én Balázsfalván gyűlést tartott. Ezen gyűlésből feliratot szerkesztettek, a melyben felfejtik, hogy a görög katolikus egyház többre nem kötelezhető, mint a mire magát írásban lekötötte. A jezsuiták beavatkozhatási joga sehol fentartva nem volt, joggal tehát a román egyház ezen jezsuita befolyás eltűrésére nem kötelezhető.

Ezen tény elégséges volt arra, hogy Klein a jezsuiták kegyét elveszítse. Ez pedig nagy baj volt, mert vesztét okozta. A bajt növelte azon körülmény is, hogy támaszkodván a jezsuiták fentebb érintett igéreteire, Klein, mint láttuk, azon volt, hogy a

¹⁾ Muz. kézirat 101—105 lapokon.

román népet Erdélyben mind azon jogokkal és kedvezményekkel ruházzák fel, a melyekkel a szászok, magyarok és székelyek lettek felruházva. A püspök Mária Theresziához is a végett folyamodott tehát, hogy Erdélyben a román nép negyedik nemzetnek ismertessék el. E vergődésnek már az az eredménye lett, hogy egy 1742-ben kelt rendeletben az egyesült egyházhoz tartozó románok a haza fiainak ismertetnek el, tehát nem voltak türt, sem jött-ment jövevények többé a románok. Az 1744-ki országgyűlés pedig meghozza VI-ik törvényezikkét, melyben a románok polgároknak ismertetnek el s a három nemzet egyikéhez, vagy másikához tartozóknak mondattak, biztosítva lévén számukra ezen nemzetek jogai is.

Azonban sem az udvarnak, sem a jezsuitáknak nem tetszett a titokban tett ígéreteknek uton-utfélen való kikiabálása. A bécsi kormányköröknek ezen első találkozása a román néppel, mutatja, hogy ígéretekben épen nem fukarkodtak, mikről később aztán hallani sem szerettek.

Azon időben Jánosi jezsuita volt megbizva a püspök melletti teendőkkel. Bántotta ezt különösen az, hogy a püspök a jezsuita befolyás megtörésén, a hitoktatói állomás eltörlésén fáradozik. Áront, a fővikáriust, ennek püspöki széket ígervén, ügyének megnyerte. Panaszt emeltek tehát Mária Theresziánál Klein ellen, mint népbujtató ellen, aki hivatlanul és illetéktelenül kér jogokat a nép számára, midőn a nép sorsával meg van elégedve; továbbá oly tényekkel is vádolták, amelyek nyilván az unió ellen szóltak, hogy t. i. a püspök a görög keletiektől lelkészeket fogadott, s hogy a templomokban unióellenes könyvekből olvastat stb.

E fondorkodás elkeserítette Kleint. Bécsbe idézték fel. Könyezve búcsuzott el övéitől, s a nép könyezve vált el tőle, mert ragaszkodott hozzá. Bécsbe érkezvén, nem bocsátották a királyné elé, a míg magát ki nem tisztázza. Többen azt a tanácsot adták neki, hogy meneküljön Rómába. Kleint szépen menekülni engedték Rómába, a hol azon biztatást nyerte, hogy püspöki székét el nem vesztheti. Klein Rómában biztonságban érezte magát. Ugy Áront, mint a jezsuitát egyházi átokkal sujtja, mely intézkedését a templomokban fel is olvasták, a mi mély hatást tett a népre. Azonban Klein mégis rövidet huzott. Rómában nagy inségbe jutott; eladta minden ékszerét. Püspöki széke betölthető nem volt, mert Klein ar-

ról nem mondott le s törvény szerint a püspöki szék üresedésbe nem jött. A jezsuiták szerették a dolgok ezen állapotát, mert gondoltak arra, hogy így az egyház hozzá szokik a püspök nélküli állapotokhoz s egy szép reggel az egész román egyházat valamely róm. kath. püspök hatásköre alá helyezhetik.

Felhasználván Klein püspök szomorú anyagi helyzetét, rávették mégis a lemondásra. Klein 1751 május 10-én 1200 frt. évi segély biztosításának kikötése mellett, lemondását megteszi; 1768 szeptember 22-én pedig meghal Rómában, távol hazájától. E férfit népe előtt mártír gyanánt szerepelt; a jezsuiták áldozata gyanánt tekintették, mely körülmény a jezsuiták elleni gyűlöletet csak növelni tudta.

Klein kezdi Erdélyben egyháziilag és politikailag képviselni a román népet. A püspök egyházi és világi fő lesz, a román népet érdeklő egyházi és világi ügyekben hozzá intéztetnek a megkeresések; a román püspöki állás hatalommá fejlődik, a melylyel később számolni kellett.

A nemegyesültek ez alatt hatalmasan mozogtak, felhasználták a zűrzavart s mind több és több egyházközséget hódítottak vissza; az egyesültek között is egyre szaporodott az elégtelenség száma, úgy annyira, hogy már komoly következményektől lehetett tartani.

Általános forrongásban volt az ország. Ezen forrongást előkészítette egy Visarion nevű zarándok, aki Joanovits szerb metropolita által lett küldve Erdélybe s aki egyszerű mértékletes életmódja, okos magaviselete, az övéit jóval túlhaladó művelt tapasztaltsága, nem különben, mint a görög egyházhoz szigorúan ragaszkodó, ihletése által egészen arra látszék hivatva, hogy a meggyőződésében így megzavart románságot régi hitéhez vezesse vissza. A jövevény a nélkül, hogy más vallások ellen indulatos szónoklatokra fakadott volna, élénken fejtegeté a helyzetet, melybe a román nép a latin egyházhoz átállása következtében jutott. Társalgásában okos óvatosságot követett, ajándékot senkitől sem fogadott el, de osztott mérsékelt alalmazást a szegényeknek, csak kenyérrel, mézzel, veteményekkel, kávéval és théával élt; a hus és szeszes italok élvezésétől merőben megtartóztatván magát.

Utjában, a merre ment, százanként, ezrekenként tódult hozzá a románság, állítván, hogy papjai által rászédetett s kijelentvén, hogy az átváltoztatott isteni tiszteletben résztvenni nem kíván. A zarándok

híre terjedésével a békétlenség és háborgás is nevededett; esodatételeket beszéltek róla s a románság általában sfânt — szent — czimen ismeré őt, kinek egyszerű neve Visarion volt. Már útjában N.-Szebenhez közeledék a sokaság bálványa, a mindenütt üdvözölt, hogy ott — mint mondá — apostoli küldetését végrehajtsa; midőn az országos főkormányzó és a katonaparanacsok elnöke rendeletből elfogatott és őrizet alatt N.-Szebenbe fogságba vitetett. De jó útlevelekkel lévén ellátva, nem bántak vele keményen s kényelméről s tisztességes tartásáról gondoskodtak; ő azonban kevéssel megelégedve, a kapott segély nagy részét őrei és a szegények között osztotta ki.

Megkérdezte: „kitől küldetett?“ „Az Istentől!“ felelé s ki nyilatkozta, miszerint meghallván, hogy a románok a keleti egyháztól elpártoltak, azért jött, hogy ha a mondottak csakugyan igazak, az eltévedt juhokat a nyájhoz visszatérítse.

Az egyesült püspök is megkereste fogházában Visariont, szemére hányván, mi okból érzi magát feljogosítva, a hozzá tartozó egyház megzavarására, de a vádlott a bibliából és a szent atyák irataiból felelt a főpápnak.

A váratlan vendég több heti fogság után Fehérvárra tétetvén át, onnan Bécsbe vitetett, a hol szabadon bocsátották, miként állítják, az orosz követ küldte vissza hazájába.

A veszedelmes kaluger ugyan eltávolított, de legőszintébb részvétet és élénk emléket hagyott maga után sokaknál, mert ebből kifolyólag a románok közül sokan nyílt panaszra fakadtak, hogy papjaik rászédtek; tőlük gyermekeik megkeresztelését és halottjaik eltemetését elfogadni nem akarták; több egyházmegyében templomaikat elhagyták, unitus papjaikra nem is hallgattak többé, s az üdvözülést egyedül a görög keleti egyházban hitték elérhetőnek.

A zavar Hunyadmegyében volt a legnagyobb. Hasztalan igyekezett a püspök és a hittanár elhíttetni a néppel, hogy volt apostoluk ravasz volt. ¹⁾

Itt-ott majdnem tettelegességre került már a dolog.

Hogy az elkeseredés meddig ment, mutatja az a körülmény, hogy Hátszeg vidékén Visarion fellépése után a vallási fanatizmus odáig ment, miszerint a románok templomukat újólág kitisztították,

¹⁾ Lásd a muz. egyf. kéziratát 107—117 l., valamint Teleki Domokos közleményét a Budapesti Szemle 1863-ki évf. 55—81 l.

a földet mélyen felásván kihordották és új földet töltöttek helyébe; sok helyt pedig vizet hordottak a templomokba, megmosták azoknak falait, mintha csak az uniót mosták volna le azokról, újolag felszentelték, azokba nem unitus papokat állítván be.

A mily mértékben igyekeztek az unitusok hiveket szerezni, azon mértékben igyekeztek a nemunitusok gyűlölséget támasztani minden ellen, a mi Rómából eredt.

Figyelemre méltó körülmény az is, hogy 1690-ben Magyarországon alsó vidékeinek románsága az orthodox szerb egyház körmei közé jutott, mely őt nyelvétől a templomban megfosztotta, némi vagyonára rátette a kezét, tehát könnyű munka volt onnan az erdélyi román egyházban a zürzavart fenntartani. A Magyarországgal határos megyék, minő volt Hunyad is, fejtettek ki legnagyobb tevékenységet — szerb befolyás folytán — az erdélyi schismátikusok között.

Míg a zavar a román vallási ügyekben nőttön nőtt, politikai téren is a románok mind nagyobb és nagyobb merészséget tanusítottak. Mind-ezen zavarokat tapasztalván különösen a katolikus földesurak, 1845-ben keményebben kezdtek elbánni a románsággal. Hunyadvármegyének Bács nevű falujában a birtokosságnak gyűlése lévén, a házat, melyben a gyűlés tartatott, a román nép sokasága megtámadta, az ablakokon bekiáltottak: „Urak ne tegyetek rajtunk erőszakot!” Egyik exaltált román betolakodott a házba s levetvén ezondráját, mondá: „Mi kivándorlunk, de ezt a ezondrát a királynénak hagyjuk, mert azt az ő földén szereztük.“

Természetes következménye e fellépésnek az volt, hogy a földesurak közül sokan, igen keményen bántak a román jobbágyokkal; a gubernátor sokakat dévai jóságaiából börtönre vettetett; sokan pedig a szigor elől megszöktek. Gróf Haller Pál Réte községéből több jobbágyot elfogatott és Segesvárra vitette őket a börtönbe; különösen a disunitus papok ellen volt a nagyobb hajsza, mint a kik az országban szerte bujtogatták a népet és mindenféle költött dolgokkal a uniónak ártani, a szerb és görög befolyásnak pedig használni igyekeztek.

Husvét-alkalmával, igen sok helyt, a román lakosok nem mentek az unitus papokhoz p á s z k á t ¹⁾ venni, hanem elvándoroltak oda,

¹⁾ Megszentelt kenyér és bor. Husvét napjának reggelén szokták kiosztani a román templomokban. A román ember husvét reggelén mit sem eszik, mielőtt pászkit nem vesz magához. A családfő minden családtagnak pászkt nyújt.

a hol disunitus papok voltak. Felette sok kellemetlenséggel járt az is, hogy disunitus papot tartani szabad nem volt.

E közben az unitus papok között is igen nagy zürzavar támadt. Tekintettel arra, hogy ezen eljárása a népnek őket erősen sértette, nem csak, de sok helyt e miatt keményebb vádok eltűrésére is kénytelenítették, az unitus papok igen természetesen folytonos panaszokkal ostromolták a jezsuita theologust és a guberniumot, állítván, hogy ha a gubernium ügyökben el nem jár és nem rendelkezik akként, hogy mindezen vizsályok azonnal megszüntessenek, az unitus papok a legnagyobb veszélynek lesznek kitéve, mert a nép már is megtagad minden fizetést az egyház részére, sőt általa életveszélyesen vannak megfenyegetve. Kénytelenek volnának templomaikat elhagyni.

A kir. főkörmányszék nem tudott kibúvó lyukat, mentő eszközt felfedezni, mert az elégületlenek a szép szóra épen nem hajtottak.

Mindezen bajokat tisztán Visarion okozta. Ezért egy királyi rendelet érkezett le, a melyben Visarion „hitető veszedelmes impostor kalugernek“ czimeztetik. Szigorú rendelkezéseket foglal ez magában a disunitusok ellen.

Ennek alapján egy román nyelven kiadott patens-félében az unió hasznai élénk színekkel vannak festve. E pátenst mindenütt felolvasták a románok között.

A királyi parancs alapján kiadott főkörmányszéki rendeletre a tisztek keményen felléptek a disunitusok ellen.

A disunitus templomokat átadták az unitus papoknak s intették a népet az unió tisztéletben tartására. A lakosok által adott feleleteket a tisztek tovább adták; de céljukat még sem érték el, mert a disunitus lakók egyáltalában nem ígérték, hogy az uniót tisztéletben tartják, sőt ellenkezőleg kijelentették, hogy az unitusokkal egy templomba járni egyáltalában nem fognak.

A Fogarasmegyéből beérkezett jelentésből álljon itt mutatványképen e rész:

1). Vajda-Récsén a román lakosok azt felelték a bizottságnak: „Mindent értünk, de feleségeink sem engedik, hogy unitus papokat tartsunk.“

2). Dráguson az unitus papokat figyelmeztették, ne merészeljenek a templomba lépni, mert ők, ha lefejeztetnek is, nem engedik be őket oda.

3). Bésenbákon az unitus papokat a templomból kikergették, s Oláhországból hozattak maguknak a lakosok disunitus papokat.

4). Bucsunban azt felelték: Parancs következtében mi a templomunkat átadjuk, de készebbek vagyunk kimenni az országból, elbujdosni, mintsem az unitus papot elfogadjuk.

5). Kopecselen a disunitus lakosok hasonlóan feleltek, valamint Ilyienben is.

A fogarasmegyei állapotok javítására vonatkozólag 1745 június 18-ról Haller János gubernátor kiadja a következő rendeletet:

Méltán consideratióba jön Fogaras földje mostani circumstántiák alkalmatosságával, midőn in materia unionis disturbiumok tapasztaltnak s onnan is sok roszak hallatnak, melyeknek eltávoztatására prospiciálni kegyelmeteknek serio intimáltatik és injungáltatik. Melyhez képest his acceptis convocaltasson minden schismaticusokat s leginkább a schismaticus papákat, hogy azok együtt lévén a fogarasi esperest, midőn az unió punctumiról discourál, hallgassák, és a kiknek azok ellen valami difficultások leszen, proponálhassa s magát világosithassa. Assecuráljanak kegyelmetek kit-kit, hogy bátorságosan azon frequentiára compárcálhatnak, mert senkinek legkisebb bántódása sem leszen, szabadosan onnan megint elmehetnek. ¹⁾

Sem a kiküldött bizottság intelmeire, sem a kir. gubernium rendeleteire nem hallgatott a nép. Az egyesült papokat néhol a bizottság szeme láttára üzték ki a templomból. A földesurak ugyan igyekeztek csendesíteni a népet, de minden eredmény nélkül

Nem ez, de még a bebörtönöztetés sem használt.

A kormányzék által megengedett fogarasi összejövetel, mely 1845 július 17-én lett megtartva, nem ütött ki jól az unióra nézve.

Vaszil, fogarasi unitus esperes, a ki ezen gyűlésnek indítója volt, az asztal mellett ülven, neki fogott a munkához s szónokolni kezdett a római pápa elsőségéről; Juon fogarasi disunitus pap közbeszólván, tagadja, hogy Péter különb apostol lett volna a többiek-nél. Vaszilia esperes nem volt embere a dolognak, ránézve a vitatkozás bizonyos kudarczczal végződött. Az unió ügyének ez a disputa is nagy mértékben ártott. Mert a fogarasi unitus hívek érzvén és látván esperestük kudarczát, kijelentik, hogy ők szintén a cshismátikusokhoz állanak át. De Juon pópa őket nem fogadta be

¹⁾ Muzeum egyl. kézirat 137—138 lapokon.

egyházába, nehogy bajt csináljanak neki. A hívek azonban kijelentették, hogy ők többé az unitusok templomába be nem lépnek.

A vármegyei tisztek látván a dolgok ezen kimenetelét, az öszszegyülteket haza bocsátották. ¹⁾

Kétségtelenül, ezen idők igen szomorúk voltak a román népre nézve.

Az által, hogy Kleint Bécsbe idézték fel, s onnan Rómába ment, magában a görög katolikus egyházban is rettentő zürzavarok, egyenetlenségek támadtak. E fejtelenség 1744-től 1752-ig tartott. A gör. katolikus egyház ellenségei azt híresztelték, hogy Klein azért hagyta el püspöki székét, mert belátta, hogy az unió felette káros a román népre nézve. A jezsuiták, Jánosi és Balog, tőlük kitelhetőleg szintén növelték a zavart; intézkedéseiket bizalmatlansággal fogadták, s mind erősebb gyökeret vert a hit, hogy a román nép nem is kap többé püspököt.

A gör. katolikus papság ellen, maga a nép volt felingerelve. A hatóságok bármit tettek, tapintatlanság, rossz indulat és más körülmények közbejátszása miatt az unió ügyének csak ártani tudtak.

Klein püspök a román népnek egy nemzeti irányt mutatott, mely a Hora-féle lázadás felé egyengette az utat.

Ezen zürzavaros állapotoknál fogva a püspöki szék gyors betöltése szükségessé vált.

(Utolsó közlemény következik.)

Moldován Gergely.

¹⁾ Muzem egyl. ké.irat 14°)—141 lapokon.

NÉPFELKELÉS 1809-BEN. *)

Ismeretes történelmi tény, hogy Napoleonnak a szövetséges hatalmak ellen indított hadjárata az 1808-ik év őszén kezdett egyre fenyegetőbb alakot ölteni.

A szövetséges hatalmaknak gondoskodniok kellett arról, hogy hadkészültség dolgában a francia hadak által jóval tulszárnyalt haderejüket legalább számbelileg kiterjesszék.

Ferencz osztrák császár e komoly veszedelmek között határozta magát arra, hogy a rendes szolgálatban álló haderőn kívül országának összes fegyverfogható elemeit hadi szolgálattételre alkalmazza.

Többek között az akkori Erdély egész területéről fegyver alá szólította a fegyverviselésre alkalmas népelemet. Elzéből országgyűlést hívott össze Kolozsvárra az 1809-ik évi Junius 17-ik napjára, mely országgyűlésnek a feladata volt szervezni a népfelkelést és végrehajtani az ezzel járó állami feladatokat.

A főkörmányszék egyetértve a főkörmányzóval a királyi rescriptum alapján megtette a szükséges lépéseket s az országgyűlés 1809. évi Junius 5-ik napján már összeült és megkezdte a tanácskozásokat. A szokásos formaságok után felolvastatott Ferencz császárnak gróf Teleki Sámuel kancellár által ellenjegyzett Rescriptuma, melynek felolvasása után gróf Bánffy György erdélyi főkörmányzó mint elnök sietett felvilágosítani az országgyűlés tagjait, hogy bár az uralkodó meghívó levelében Junius hó 19-ike állapított meg az országgyűlés napjával, de „az elkezdett háborúnak körülményei és a Monarchiának védelmezése azt kívánták, hogy az e végre szükséges eszközök késedelem nélkül megállapittassanak.“

Igen természetes, hogy a „szükséges eszközök“ alatt az erdélyi részek által kiállítandó haderő értetett, s mert a hadjárat esélyei az

*) 1809-iki kolozsvári országgyűlési jegyzőkönyvek nyomán.

osztrák haderő szaporítását feltétlenül megkövetelték, kellett arról gondoskodni, hogy a meglévő haderő az erdélyi részekre eső újabb kontingenssel növeltessék.

Az uralkodói meghívó levél felolvasása, s reá az elnöklő fő-kormányzó ama kijelentése, hogy a hadjárat következtében beállott sürgős szükség indította a főkormányzót arra, hogy a rendeket a rescriptumban kitűzött időpontot megelőzőleg hívja össze, az országgyűlés tagjai által érzékenyen fogadtatott.

A rendek siettek kifejezést adni azon nézetüknek, hogy bár örömmel fogadják az uralkodó kegyét, mely szerint a rendeket országos gyűlésre hívta össze, de sajnosan kénytelenek bevallani, hogy az uralkodónak csakis a végszükség perceiben jutott eszébe az országgyűlés összehívása, holott az 1791. évi 11-ik t. cz. értelmében minden évben tartatnia kellene országgyűlésnek, ez pedig már tizenégy év óta nem történt.

Ezután felolvastatott az országgyűlésre egybehívott rendek névjegyzéke. Majd az igazolás is megtörténvén a főkormányzó indítványára küldöttség menesztetett az uralkodó által kiküldött királyi biztos gróf Kollowrath Vinczének a gyűlésbe való meghívására.

A királyi biztos nem sokára a küldöttség élén megjelenvén, a gyűlést hosszabb latin nyelven tartott beszéddel nyitotta meg, melyben a rendek figyelmét felhívta a Monarchiát közvetlenül fenyegető veszedelmekre, melyek arra az akkor már folyamatban volt német-francia hadjáratból háromolhatnak.

A királyi biztos után gróf Bánffy György főkormányzó igen rokonszenvesen fogadott beszédet intézett a rendekhez, melyben arra ösztönözte, hogy a felkelő sereg szervezésének munkálatával a lehetőleg siessenek.

A főkormányzó serkentő beszédének befejező része így szól:

„A mi dicső eleink vérökkel vették meg ez országot, s nyerték szabadságukat, vérökkel tartották meg azt nekünk. Hát mi nem azoknak maradékai vagyunk-e? Mutassuk meg kedves hazámiai, hogy mi azoknak nemes vérükből szármoztunk, s azoknak hamvai bennünk feltámadtak, siessünk a segedelemre, tegyük érdemessé magunkat a borostyán koszorura s a késő maradék előtt is áldott emlékezetre.“

A főkormányzó beszédére a rendek nevében Sa la Mihály ítélő mester válaszolt. Többek között örömeinek adott kifejezést a felett,

hogy az uralkodó az erdélyi részekből megkivánt segedelmet, vagyis a felkelő csapatot nem meghatározott számu és rendü felüléssel kívánta teljesíttetni, hanem az országgyűlésre bizta annak meghatározását, hogy az erdélyi felkelő sereg úgy számban mennyi legyen, valamint azt is, hogy a felkelő sereg belső igazgatása, annak ellátása módozatait maga az országgyűlés határozza meg, a koronának csak az a kívánsága volt, hogy a rendek lehetőleg gyorsan határozzanak.

Az alakuló gyűlésen meghatározták hogy az országgyűlés kebeléből alakítandó négy rendbeli külön küldöttség — albizottság — között osztassanak fel az egyes teendők.

Az első albizottság ügykörebe utaltatott a következő négy kérdés:

1. Melyik neme legyen a nemesek felülésének?
2. Ki tartozik felülni?
3. Ki mentesíthető ezen kötelezettségek alól?
4. Milyen legyen a hadakozási mód?

A második deputatio feladata volt a felkelő sereg ellátásáról való gondoskodás, tehát a pénzügyi ügyek rendezése.

A harmadik deputatiohoz utasítottatott a pénztárak kezelése s a számadások elintézése

A negyedik deputationak végre a felkelés módjainak megkönnyítéséről kelle gondoskodnia.

A junius 22-én tartott ülésen mindenek előtt vizsgálat alá vétetett az első deputatio munkálata.

Az első albizottság véleménye a felülestről általában az volt, hogy mert régi törvényeink szerint az általános felkelés nemcsak, mint polgárnak és parasztnak fejenként, tehát a népnek in massa való felkeléséből állott, és soha ezen felkelő sereg az ország határain kívül nem vitetett, s mert eltekintve attól, hogy a fegyvertelen és gyakorlatlan nagy néptömeg az újabb hadakozási módokat ily rövid idő alatt el nem sajátíthatja, e nélkül pedig szemben a francia hadsereg szervezetségével és nagyságával is — az erdélyi felkelő sereg minden haszon nélkül vonatnék bele a rendes hadakozó seregbe, a a deputatio azon véleményének ad kifejezést, hogy a fennforgó körülmények között nem a generalis insurrectio, hanem a partialis vagyis a részszerü felkelés hajtassék végre. Jelesül a nemesek személyesen vagy zsoldosok állítása mellett köteleztessenek a felkelésre.

Minden nemes 18 életévétől 50 éves korig tartozzék személyesen felülni, nem véve ki ezek sorából az indigenákat sem, a kik Erdélyben földbirtokot birnak.

Mint hogy pedig az esetben ha a felkelés kötelezettsége kizárólag a nemesi osztályra terjesztetnék s akkora létszám nem volna előállítható, a mely egy „erős oltalomsereg kiállítására törekedő célznak“ megfelelne, javaslatba hozatott, hogy a felkelés kötelezettsége terjesztessék ki a nemeseknél sokkal nagyobb számú magyar és székely armalis nemesek, primipilus és pixidarius székelyekre is, természetesen ez esetben aztán az adózás és ezzel kapcsolatos terhek alól ezek is felmentendők volnának. Felkérendőnek javasoltatott ezzel kapcsolatban az uralkodó arra, hogy az armalisták és egyházi nemesek, valamint a primipilus és pixidarius székelyeket az adózás terhei alól mentesítse, melylyel szemben a megyei főtisztek köteletségévé tétetnék ezen elemnek a felkelő seregbe való felvétele iránt intézkedni.

A negyedik deputatio véleménye szerint a felkelő seregnek feladata kizárólag a haza oltalmazása lévén, önként érthető, hogy hódítási célokra nem használható fel, tehát az ország határain kívül nem vitethetik. Ugyancsak ezen deputatio utalva a felkelő sereg teljes készületlenségére, azon javaslatot tette, hogy a felkelő sereg adig ne használtassék fel, míg legalább három hónapon át nem gyakoroltatik be a fegyverhordozásra, és hogy a szükséges fegyverekkel a királyi fegyvertár által láttassanak el.

Javaslatba hozatott az is, hogy a felkelő sereg szervezése előtt általános megye gyűlések tartassanak, s az illető megyei főtisztek minden vármegyében keresztül vihessék már előzetesen is a felkelő seregbe állítandó kisebb nemesek és armalisták adóalóli mentesítését. Végül arra tekintettel, hogy a fegyveres erőnek Erdélyből való kivonása esetén az ország védtelenül maradna, s külellenség könnyen rátámadhatna, ez okokból a felkelő seregnek csak egy harmad része vitethessék ki Erdélyből, míg kétharmad része a belső biztonság felett való örökös céljából bennhagyassék.

A következő ülésen elhatároztatott, hogy a felkelő seregnek az a része, mely Erdélyből kivitetik, a hadjáratban lehetőleg együtt tartassék, és hogy csakis az 1810-ik év október haváig köteleztessék hadi szolgálat teljesítésére, s ha netalán a hadjárat tovább tar-

tana, a szolgálati idő meghosszabítása felett az országgyűlés határozzon.

A felkelési kötelezettséget illetőleg megállapított, hogy az apával együtt élő fiu közül csak az egyik, valamint az osztozatlan testvérek közül is csak egy tartozik felülni.

Meghatározott az is, hogy ki-ki birtok aránylag tartozik lóval vagy gyalog felülni. Például a kinek adója évi 100 firtot tett, vagy lakhelyén kívül 10 sessiót birt az lóval, azok pedig, a kiknek kisebb birtokuk van, gyalog tartoznak felülni,

A szegényebb magyar és székely nemesekre nézve megállapított, hogy nem saját kölcségükön, hanem az ugynevezett konkurrenctionális kasszából szereltessenek fel és tartassanak.

Szabadságában állott azonban minden kisebb birtoku nemes személynek, habár nem is ütötte meg adója a kívánt mértéket, lóval is felülni, ha a lóvat maga megszerezte. Ugyanez mondatott ki a primipilus székelyekre is.

Megállapított az is, hogy a kinek zsoldossa, fia vagy ő maga a hadjáratban elvész, a hadjárat tartama alatt újabbat állítani nem köteles, a kinek lova pusztul el, az nem tartozik lovat előállítani, hanem a fejedelemnek kell azt kipótolnia.

A rendek a deputatiók javaslatához képest részletesen meghatározták ama kivételeket, mely esetekben a hadi szolgálat alól mentesithette magát a hadkötelezett. Ezeknek azonban birtokuk arányához képest 500 és 150 forintot kellett befizetniök a közpénztárba váltságdíj czimén.

A Junius 24-iki ülésen terjesztetett elő a szász nemzet azon ajánlata, hogy a felkelésben ő is törvény szerint köteles lévén részt venni. hajlandó 2000 gyalog és egy escadron lovas felkelő sereget elnállítani. Ezen ajánlat azonban a rendeket nem elégítette ki, s az ellen főkép a székelyek szoláltak fel, nem látva arányban állónak a szászok ajánlatát a népességük számával. Követelték tehát, hogy a szászok a kimenő sereghez egy teljes gyalog regimentet és egy divisió lovasságot állítsanak. A tárgyalás folyamán a szászok aztán tényleg ráhatározták magukat, hogy engednek a székelyek kívánságának, és kötelezik magukat a kívánt mennyiség előállítására.

A szászok, mint erkölcsi testületek szintén arra köteleztettek, hogy mindenik város a saját kölcségén egy lovas és egy gyalog

népfelkelőt fegyverzettel lát el, ezen kívül pedig polgárőrséget szervez, a mely midőn a rendes hadak es az insurgens csapatok a város területéről elvonatnak, örködjék a városi lakosok biztonléte felett és védje a polgárság személyét és vagyonát a megtámadtatások ellen.

Hosszabb vitát keltett a rendek gyűlésén az insurgens csapatok felfegyverzésének kérdése. Az általános vélemény az volt, hogy minden felkelő harczos a saját kardját megtarthassa, tüzelő fegyver u. m. puska és pisztolylyal azonban a felség fegyvertárából láttassanak el. A rendek azon határozott kívánságuknak adtak folytatólagos kifejezést, hogy a felkelő sereg fővezére, nem az uralkodó által esetleg kijelölendő sorhadi főtitst, hanem Erdély országos generalisa legyen, kikötvén maguknak a rendek ama jogot is, hogy az országos generalist ők maguk válasszák meg

Mint az akkori közfelfogásnak egyik igen jellemző példáját említhetem fel az ország rendeinek a művelt vagyis a tanuló ifjúságra vonatkozó elhatározását. E tekintetben a rendek már akkor azon igen helyes álláspontra helyezkedtek, hogy a tanuló ifjúság, tehát a művelt nemzedéknek katonai szempontból vagyis katonai kötelezettségek dolgában más elbánás alá kell vétetnie, mint a kevésbbé művelt vagy épen a műveletlen elemnek

E tekintetben az a követelés támasztatott a koronával szemben, hogy a tanuló ifjúságot addig ne kényszerítse katonai szolgálatokra, a míg az ifjak teljesen be nem fejezték tanulmányaikat. És a rendek tényleg el is határozták, hogy a tanuló ifjúság a tanulmányi évek eltelte előtt sem a rendes, sem a felkelő seregbe ne vétetethessék fel. Ezzel kapcsolatban határozatilag kimondatott az, hogy az iskolákban a tanulók a fegyverforgatásra is oktassanak, természetesen azon egyedüli indokból, hogy tanulmányaik bevégeztével már kellő gyakorlottsággal bírjanak a fegyver kezelésben, s ne kelljen esetleg sok időt pazarolniok a hadtudományok elsajátítására.

A rendek figyelmét nem kerülte el az sem, hogy a népfelkelő sereg ugy a katonai gyakorlatok tanítása, valamint a fegyelem tekintetében törvényes szabályoknak vettessék alá. E tekintetben némi módosítással ama törvények rendelkezését fogadták el, a melyek a rendes szolgálattelvő hadseregre nézve érvényben állottak.

A mi a felkelő sereg öltözetét illeti, kimondatott, hogy a lovasság kék színű posztóból készült ruhával és fekete csákoval lát-

tassék el. Megkülönböztetésül csak annyi változtatás eszközöltetett, hogy az egyik regiment öltözéke fehér, a másiké sárga gombokkal láttassék el. A gyalogságnál is kék posztó fogadtatott el, itt azonban meghatározatott, hogy a nadrág fehér legyen. Jellemző e kérdésben a fehér szín elfogadásának indoka. A rendek irányadó szónoka azzal argumentált, hogy mert igen sok népfelkelőnek aligha lesz pénze nadrágot is csináltatnia — a kinek nem telik viselhessen harisnyát is, a mi tudvalevőleg fehér szokott lenni.

Követelték továbbá a rendek, hogy az insurgens sereg az uralkodó iránti hűség és a föllebbvalók iránti engedelmességre nézve nem a rendes szolgálattévő seregre érvényes eskümintá szerint eskettessék meg, hanem külön esküszöveg állapittassék meg és pedig azon változtatással, hogy a népfelkelőnek, nem „ő felsége generalissaihoz és minden előljáráshoz való engedelmességre“ kelljen esküt tennie, hanem kizárólag az ország generalissához, mint a felkelő sereg vezéréhez, és a sereg sajátképi előljárásihoz való engedelmességre kelljen fogadalmat tennie.

Mint szintén jellemző körülményt hozhatom fel a rendek elhatározását, melyben arra kívánták útasíttatni a polgári elemet, hogy a katonasággal szemben atyafiságos hajlammal viseltessék, a fűléset pedig arra kérték, hogy a vitézségben kitűnő népfelkelőknek is adjon rendjeleket épen úgy, mint a rendes szolgálattévő hadsereg tagjainak. A rendeknek ezután az volt a kötelessége, hogy a népfelkelő sereg létszámát állapítsák meg. Erre nézve az egyes kerületi főtiszték által beszerzett statisztikai adatok szolgáltak mértékadókul. Ez alapon kimondatott, hogy a felkelő sereg létszáma 2554 lovas és 13,528 gyalogosból álljon

A gyalogosok öt regimentbe osztattak fel, minden regimentbe átlag 1550 fő soroztatott. A lovasokból két regiment szerveztetett egyenként négy divízióval. Egy divízióba átlag 320 fő, a regimentbe pedig 1300 fő soroztatott.

A felkelő sereg összes költségeire két millió forint állapított meg, mely összegből minden nemesi telekre 12 hrenus forint esett. Ugyanakkor meghatározták a népfelkelő sereg tisztjeinek fizetését a felkelés idejére. A megállapított szabályzat szerint az ezredes főkapitány kapott egy óra 170 frtokat, az ezredes hadnagy (alezredes) 129 frt. 59 krt; az őrnagy (akkor főtrázsamester) 104 frt. 59 krt.

Hogy mi mindenne ki nem terjedett a rendek figyelme és lelkiismeretessége, bizonyítja az, hogy még az insurgens seregbe a felvétel módozatait is ők magok állapították meg, útasításul adva a vizsgáló biztosoknak, hogy a sereg kötelékeibe csakis ép testű, erős és bátor s lehetőleg közép-termetű férfiakat vegyenek fel. A közép-termetet azért hangsúlyozták, mert a rendek véleménye szerint a magas embernek hosszú lábai lévén, menet alkalmával a kurtább lábúak nem tudnának velük lépést tartani. És tény az, hogy az akkori felkelő seregben magas testalkatu egyének nem is vétettek fel, s azok mint polgárőrség alkalmaztattak. A katonai szolgálatba, vagyis a népfelkelők közé 18 évesnél ifjabb, és 30 évesnél idősebb nem vétetett fel,

A szolgálati időtartam tiz évben állapították meg, önként érhetőleg ez idő nem töltetett az insurgens által állandóan fegyverben, hanem csak 10 évre köteleztetett felkelésre, ha az ország védelme esetről-esetre szükségessé tette.

A karok és rendek e fontos kérdést negyven napi lelkiismeretes tanácskozás után oldották meg. Minden határozatuk arról tanusodik, hogy a nemzet összes alkotmány biztosította jogait derekasán megvédték. Áldozatokat készséggel hoztak a hatalmi érdekeknek, de a nemzet jogaiból nem alkudtak le semmit; a közszabadsági érdekek oltalmazásában egyesültek valamennyien, s ép ezzel tettek legjobb szolgálatot a trónnak és a nemzeti érdekeknek.

Petrán József.

A Z I K E R S Z Ó K.

II.

Az ikerszói második osztályát teszik azok, melyben sem összetételtől sem összeolvadásról szó sincs, hanem igenis a magánhangzók váltakozása folytán ugyanazon egy szótöből előállott kettős alakról. Ezek valóságos ikerszói képzemények.

A magyar nyelv magánhangzókban nem valami gazdag, nem különösen az irodalmi nyelv. A magánhangzók gazdag változatát az ugynevezett tájnyelvekben s ezeknek egyes vidékek szerinti árnyalataiban, sem élő beszédben hangoztatni, sem írásban jelölni nem tudjuk. Ezekről hát nem is szólok. A magánhangzók okozta egyhangúság gyakran lép előtérbe, a szóképzés, ragozásnál. Vegyes hanguszavaink száma a tisztán mély és magas hanguakéhoz képest elenyészőleg csekély. Ezekből kifolyólag azt hisszük, hogy a magánhangzók változatossága talán érdekeset sem tud felmutatni. Pedig gazdag váltakozásra találunk, különösen ha tekintetbe vesszük magánhangzóink csekély száma mellett, azt a szigorú illeszkedési törvényt magában a szótestben is, mely attól eltérni nem enged, különben vagy értelmetlen, vagy neveltséges lesz még a szóváltásban és szóragozásban is.

Az e fajta ikerszók közül a legszámosabbak a kéttagnak. A többtagnak is meglehetősen számuak, de aránylag elenyészők. A több tagban ki nem fejthető tarkább hangzó váltakozás s illetőleg ennek a hiánya okozza ezt.

A leggyakrabban váltakozó magánhangzók közé tartozik az i vagy önmagára, vagy önmagával párosulva vagy az e-vel. Ezután leggyakrabban fordul elő az e. A váltakozás arányát legjobban kiünteti a következő összeállítás: Az *ie* váltakozók az *aa*-val, *ao*-val, *oa*,- *ua*,- *oo*,- *öö*- és *uo*-val. Az *ie* vált. az *oó*-val. Az *ui* váltakozik az *aa*,- *áé*,- *ua*,- *ui*- és *oo*-val. Az *i*- váltakozik az *a*,- *o*,- és *á*-val és

ő-vel. Az e- váltakozik az a,- o- ő-vel; az é vált. az u-val. Az ee- váltakozik az aa,- ua,- ui-val; az eé váltakozik az aá- és uá-val. Az e, és i a többi magánhangzóval vegyülve a következő csoportokat alkotják. Az io- vált. az áo-val; az ie- az uo-val; az iie vált. az aao,- aoa-val; az iei vált. az aoi-vel; az ieo- az ooo-val; az iii az oá-val és aai-val; az eea vált. az uoa-val. Az iiee váltakozik az eie- és aaoi-val; az ioá vált. az uoá-val és az öö- vált. az ooo-val.

Mindezen magánhangzó változások többé-kevésbé értelem módosulással járnak. Példát az alábbi sorozatból nem egyet idézhetni. Különbösen is ez nyelvünknek régibb tulajdona, (csal, esel) csakhogy érvényre leginkább az e fajta szókbán jut. Ez magából a nyelvből fejlődött s a mennyiben a magánhangzók módosulása által való szó-értelem módosulás a hajlító nyelvek kiváló tulajdona, nyelvünknek ebbeli hajlandóságáról ez ismét bizonytságot tesz, habár nem is oly mérvben, mint a németben.

Azonban ha még oly gazdagnak és különösnek is tetszik a magánhangzók tarka változata, ugrás, a nyelv természete ellenére nincs bennök. Pl. az ireg-forog-ot áthidalja az urog-forog; az izeg-mozog az izog-mozogból lett. Sőt az ilyen fajta összetétel több alakjukban is használatosak és divatosak, a mi azt mutatja, hogy a magánhangzókban változatosabb alak nem tudott még annyira érvényesülni, hogy az egyhangusabbat egészen leszorította volna a térről.

Például a következőket vettem fel.

bice-boca lábad. F-Kalandor. I. 127. (biceg-ből; sánta;) a jámbor
bice-boca harangozó. Szép Mikh. I. 137.

bilim-balam. F-Lom. nap. II. 69.

billeg-ballag. (Találós m.)

bim-bam. Névtelen vár I. 42.

bim-bom. Ny. III. 502.

cele-cula.

cepe-cupa. T. szer.

cik-cak-os levelei. Toth. F. Kisreg., 6. l. F. Kárp. Zolt. I. 74.

csentre-csantra. Ny. VIII. 189. mindenféle tört edény.

csepegve-csupogva. Ny. V. 425.

csert-csört. (Üssük össze csert! csört! Jaj poharam eltört.) Garay A.

Szt. Ist. Napt. 1863. 21 lap.

cseth-csath. Ny. III. 544.

- csicsegni-csacsogni. Sz. S. Tréf. dal. 47.
 csim-csom. Ny. III. 502.
 csimé-csomó. Ny. V. 265.
 csiming-csomong. Ny. V. 425.
 csiri-csáré.
 csitingel-csatangol. Ny. XI. 190.
 csip-csap. Ihász.
 csipbe-csopba. Ny. V. 494. cseppenként.
 csippel-csuppal. J. Leg. gazd. III. 75.
 csipri-csupra. Ihász. Nyt.
 csipri-csupri. Jab. Két véngy. 78.
 csireg-csörög. Ny. III. 544.
 csisz-csosz lépések.
 csiszeg-csoszog. Szék S. csisze-csosza. U. az. Tréf. dal. 111.
 csitteg-csattog. Nvahiad 51. csittegés-csattogás. Abrai. Köny és Mos. I. 90.
 csivireg-csavarog. Ny. II. 467. III. 453.
 csivirintem-csavarintom. Sz. Sin. Tréf. dal. 40.
 degget-daggat. Ny. V. 425.
 derecs-durcás. Ny. III. 413.
 dér-dur, dérrrel-durral. Jók. Szép Mikh. II. 62. Ar. Jók. örd. dér-
 dur Ny. III. 544. dér-durral. Ny. III. 484.
 dere-dara Ihász. Nyt. derél-darál Ny. III. 453.
 dib-dáb, dibdabság. Szemere M. Költ. I. 39. 229.
 dibegő-dobogó. Ny. V. 427.
 dimbes-dombos. Ny. III. 502.
 dimmeg-dömmög. Ny. V. 572 (N. ö. dirmeg-dörmög.)
 dinom-dánom. Jók. Kalandor I. 71. Ben. Kollekt. 106. dinomdánom-
 mozni. Tóth F. Kalászszedő. 12. Kis regélő. 14. eldinomdánom-
 nomozza. Rudnyánszki Fényben. 45. I.
 dirib-darabokra. Ihász. Nyt. dirib-darabokban. Vékony a dongó. 19.
 dizzeg-duzzog. Ab. Regék. 199.
 dörömböl-dorombol. Ny. III. 544.
 dürgis-dorgás. Ny. III. 453. „tapasztalt, jártas.“
 fireg-forog. Ny. III. 453.
 fülit-falat. Meghamisított mértéke. 1790.
 genye-gunya.
 ging-gang (harang) Ny. III. 502.

- gidres-gödrös. Ny. VIII. 189.
 gimbes-gombos. Jók. Nyomor. napl. 18. gimbek-gombok. Jók. Sic vos non vobis.
 gir-gar. Jánosi Pál a drótos tót; gires-garos (gyomos) Ny. VIII. 189.
 gérel-garral, gézzel-gazzal = haraggal tesz valamit. Ny. VIII. 189.
 girbe-gurba. Toth. F. Kis reg. 129. J. Erd. aranykora. I. 70. Tolnai Falu urai. 19.
 gireses-göresös. Ny. V. 235.
 giz-gaz. Jók. Kalandor II. 32. Abonyi Reg. III. 92. Tol. Falu urai. gyíngy-gyöngy. Zenta.
 hidra-hadri. Gyulai Első magy. komik.
 hahota-hihite. Jók. Peregrenus.
 hemme-hummi. Ny. VIII. 189. V. ö. holmi.
 herce-hurca. Jók. Kőszívű. V. 146. Ihász Nyt. Abonyi özv. tehenk. 85.
 herde-hurda, herde-hurdi, Ny. III. 453.
 here-hurás (jó — széna) Ny. V. 572.
 hety-hoty Ny. III. 502 „sietve.“
 hibli-hubli. Jók. Rab Ráby. I. 83. Boros: Néparát 1848. 286.
 hidri-hadri (szász nyelv.) Gyulai Első m. kom.
 himpli-humpli (minden — embernek nem adhatja oda a leányát. Tol. A. műasztalos. F. L. 1878. 777 l. 2 hsb.
 hip-hop. Ihász Nyt. hip-hoppjával; hip-hopját. Aszalay. Szellemi omnib. I. 183.
 hipeg-hupog. Ny. XI. 191.
 hirc-hora. Bened. Kollekt. 25.
 hirpedt-horpadt. Ny. 514.
 hü-hó, Shakspeare ford. Csengey. Bokrétás világ. 59.
 hűvitve-hevitve. Ny. V. 257.
 kele-kola. Ihász. Nyt.
 kesze-kusza (öltözet. Dániel pap lesz. Tol.
 kicit-kacat. Ny. XI. 286.
 kili-kuli = zabtarisznya. Ny. V. 238.
 kic-koc. Ny. X. 286.
 kilintyel-kalantyol. Ny. XI. 286 (vizhuzáskor a veder a falhoz ütődik.)
 killeg-kullog. Ny. III. 413.
 king-kong. Ny. X. 286.
 kipir-kapar. Pósa. Dalok-Regék. 50.

- kip-kop. Jók. Lőcsei feh. assz. V. 11.
 kipeg-kopog. Ny. XI. 285.
 kipkedve-kapkodva. Ab. özv. teh. 67.
 kirreg-korrog. Ny. XI. 286.
 kiszeg-koszog. Ny. V. 319.
 kity-koty. Csok. Ih. Nyt.
 kityeg-kotyog. Ny. XI. 286.
 kivirt-kavart. Ny. V. 257.
 körü-kara. Ny. III. 454. „körülbelül.“
 krix-krax. Szabó K. Elhullt lev. II. 88.
 klip-klap „kip-kop, hangzott a mankó, klip-klap hangzott a papucs
 sarak, betipegett-tapagott. J. Lőcs feh. asszony V. 11.
 libeg-lobog. Ar. Rozgonyiné. Zalar. Lil. harag 47. lebegett-lobogott
 Mátray Fery.
 libbeg-lobbog. Ny. III. 79 „immel-ámmal mozog“.
 lies-locs. Ny. X. 286.
 liezeg-loszog. Ny. XI. 286.
 lieskes-lucskos. Ny. V. 319.
 lifeg-lafog. Ny. XI. 286. „emberen a ruha.“
 lig-log. Ny. V. 264.
 liked-lököd. Ny. III. 454.
 likit-lakat. Ny. X. 287.
 léket-lukat. Jók. Szer. mind a vérp. V. 58
 lyik-lyuk. Ny. X. 287. lyek-lyuk. Ny. III. 413.
 lim-lom. Gab. Két vén gyer. 90.
 limpes-lompos. Ny. V. 257.
 ling-leng. Zalar. Szil. har. 47.
 lipit-lapat. Népmese.
 lip-lop. Ny. X. 287. lipitt-lopott. U. o. 287.
 lipi-lapi. U. o. III. 79.
 lirom-lárom. Népd. Toln. Polgmster I. 137.
 lityekes-latyokos. Ny. III. 545.
 lity-loty. Ihász Nyt. lityeg-lotyog. U. o. letyeg-lötyög. Ny. 5. 572.
 mekeg-makog. Ny. III. 545.
 mende-monda. Toldi sz. Cseregey Bokr. vil. 109.
 mimi-mama. Ny. III. 503.
 mireg-morog. Ny. XI. 286

- mis-más. (Háromszéken a borvizesbor neve.) cikornyás mismásain.
 Pol. Polgm. I. 81.
 miszit-maszat. Ny. III. 454.
 mizeg-mozog. Ny. XI. 286.
 nyim-nyám. Ihász. Nyt. (lassan evő ember) nyimmeg-nyámmog. Ny.
 III. 135.
 nyefeg-nyőfög. Ny. V. 473.
 nyiff-nyaff. Jók. Kárp. Zolt. II. 169. nyifeg-nyafog, Ihász. Nyt. nyif-
 nyef = „a vadszagoló ebeg hangja“ Ny. III. 135. nyifeg-nyafog
 Ny. III. 135. nyivog-nyávog. Ny. X. 288.
 nyiszi-nyuszi. Ny. X. 288.
 pekesz-pákász. Ny. III. 413.
 pifeg-pufog. Ih. Nyt. piff-paff-puff. Ih. Nyt. pif-pef, pifpaffok, pifogás-
 pufogás. Ny. III. 136.
 pihe-puha. Ny. V. 474.
 pireg-pörög. Ny. III. 454.
 pitteg-pattog. Ihász. Nyt. Jók. Dekamer. IX. 89.
 pity-poty. Ny. III. 136. pitye-potya. Ny. XI. V. ö. potya ember.
 pityeg-potyog. Ny. III. 504.
 pizseg-pözsög. Ny. III. 504.
 refec-rafac. U. o.
 renget-ringat. U. o. 454.
 reps-raps. Ny. VIII. 189 U. o. III. 137.
 retye-rutya. U. o.
 rigi-rugi. U. o. 454.
 ringyet-rongyot. Lék. S. Tréf. dal. 65. ringy-rongyokat. Abonyi. özv. teh.
 76. ringy-rongy. Jók. Kárp. Zolt. I. 117. Szemere Mik. I. 39. ringyec-
 késsel-rongyoecskákkal. Abonyi. A Barócsi kunyhója. F. L. 1877.
 76 sz. 468 l. 3 hsb. ringyök-rongyukat. Toln. Falu urai. 219.
 ripeg-ropog. Jók. Kedves atyafiak. 49.
 riptim-raptim. Tol. Dániel pap lesz.
 risz-rosz. Ny. III.
 rög-rag. Ny. III. 455.
 selleng-sallang. Sziklai Jugov. át. 160. l.
 sesesusa-sesesusal. Ny. III. 167.
 sete-suta. Ny. III. 167.
 silip-salap. Ny. X. 383.
 sisegte-susogta. Tol. Polgmst. I. 42.

- sistereg-sustorog. Ny. III. 545.
 siterni-sotorni. Ny. V. 230.
 sitteg-suttog. Jók. Magy. náb. II. 174. setteg-suttog. Ny. V. 474.
 szészó. Bulla. Tündör. II. é. 14 orsz. szélre-szóra. Ihász. Nyt. szire-
 szóra. Imre S. sziszó. Jók. Hétkup. II. 42.
 szeg-szug, szig-szeg, szig-szug Ny. III. 217.
 szity-szoty. Ih. Nyt.
 szityol-szotyol. Nyt. III. 455. szityeg-szotyog. Ih. Nyt.
 szesze-szusza. Ny. III. 217.
 szik-szak. Beöthy. 246. szik-szák. Ny. III. 524. sz.
 szipogj-szepegj. Ben. Koll. 58.
 telle-tulla. Ihász. Nyt. (haszontalan beszéd.)
 tere-tura. Ihász. Nyt. tereturál. Ny. III. 270. (tereferél.)
 tetyeg-tötyög. Ny. V. 319. tetye-totyá; tityi-totyí. Ny. III. 311.
 teve-tova. Ny. III. 503.
 ti-tu. Ny. III. 503.
 tik-tak. Ih. Nyt. Arany Bajusz.
 tili-tuli. Szék S. Tréf. dal. 47.
 tim-tum (tenyerem.) Ny. V. 178.
 tipp-topp. Ny. III. 414.
 tipe-topa. Ny. 504. tipi-topa. tip-tapog. U. o. III. 503. tipeg-tapog.
 Ihász. Ny. Torkos Ujabb költ. 72. 98. tipi-tapi, tipos-tapos,
 tipegő-tapogó. Ny. III. 311. tipetsz-tapotsz. Ny. III. 455. tipe-
 gett-tapogott. Turg. Egy vad. eml. 354. Toln. A falu urai.
 tírttyeg-torttyog („mint a vén ember“) Ny. III. 311.
 tity-toty. Ih. Nyt.
 trics-tracs. Miksz. Nemzetes. 47.
 vicek-vacok. Ny.
 vicezit-vacczát hányja. Párizs. Ny. V. 257.
 vik-vok. Ny. IV. 168. („tehénpásztor.“)
 vir-vár(-ral lehet belőle kivenni.) Ny. V. 474.
 viri-vári = sürgölődés zajjal.
 zeke-zuka. Ny. III. 362.
 zene-zuna. Ny. 362. V. 514.
 zenge-zunga. Ny. III. 362.
 zer-zur. Ny. III. 362.
 zig-zág. Josika. Szeg. emb. dolga. I. 44.

zeg-zug. Jók. Kalandor I. 5. 101. Kárp. Zolt. 42. zegzugát. Jók. Dek. VIII. 47. Szemere M. költ. II. 28. Zegzugos vonalok. Jók. Kis kir. II. 195. zege-zuga. Benickyné Zárt ajt. mög. 35. Kis. Mese a varróg. 84.

zipeg-zupog. Ny. XI. 191.

zirzar (idő) Ny. V. 275.

zireg-zörög. Ny. III. 455. zirgeti-zörgeti. Ny. V. 278.

zsongó-bongó. Toln. A falu urai. 3.

Ez az egyetlen osztálya az ikerszóknak, mely irodalmi nyelvben a legkevésbé van elterjedve. A közélet nyelve sem gyakran használja. Van közöttök néhány, mely a közbeszédben s irodalmi nyelvben állandó használatúvá lett, nagy része azonban csak is a nép nyelvében használatos. Oka ennek az, hogy az efféle fajta ikerszók, a fogalomnak nem fejezik ki annyiféle árnyalatát; mint a más fajtájuk; a magánhangzó változás tulnyomó esetben kisebbitést fejez ki; számosan indulatszói eredetiek és természetiek; általában meg olyan nehéz értelműek s használatuk, hogy jelentésüknek külön szótárát kellene összeállítani, ha azt akarnók, hogy a műveltek köznyelvében s az irodalomban is jobban elterjedjenek. Állandó alakot a használatban azért sem ölthetnek, mert a magánhangzók vidékek szerint való váltakozásával vidékek szerint változnék. Irodalmi nyelvben igaz, hogy a szebb hangváltozatu jutna uralomra, de a köznyelvben egyik vidék hangváltozata a másik vidékével szemben neveltséges, sokszor visszataszító. Pl. a teleszáju vella a villá-val szemben. Annál gyakoribb használatu az ikerszók harmadik csoportja úgy a műveltek köznyelvében, mint az irodalomban. Ezen csoportba számítjuk azokat, melyek a kezdő más-salhangzó elváltozásából erednek oly formán, hogy az elváltozott más-salhangzóval kezdődő szó lesz az iker összetétel másika. Az közönyös az összetételre nézve, hogy az első-e vagy a második. E tekintetben az irányt a más-salhangzók könnyebb kiejtésének a módja adja meg.

A magánhangzók váltakozása által keletkezett ikerszóknak a váltakozásban megtaláljuk azt a törvényszerűséget, melyet a hangtan a magas, mély s az úgynevezett közép (közvetítő) hangok egymással való váltakozásában ösmer. A más-salhangzók váltakozásában azonban nem. Váltakozik e tekintetben foghang az ajakhanggal, folyékony a némával stb. A következő összeállítás a váltakozás tarka vegyületét a legszembetűnőbben tünteti fel:

Váltakozik a *c* a *b*, *p*, *m*, *ny*-vel; a *cs* a *b*, *p*, *l*-vel; az *f* a *b*-vel; a *gy* a *b*-vel; a *h* a *b*-vel; a *k* a *b*, *f*, *m*, *p*-vel; *l* az *f*-vel; *m* a *b* és *p*-vel; *ny*- a *b*-vel; *r* a *p* és *b*-vel; *s* az *f*, *r*, *b*, *p*-vel; *sz* az *f*, *b*, *m*, *t*-vel; *t* a *b*, *v*, *l*, *m*-vel; *ty*- a *b*-vel; *z* a *b*-vel: *zs*- a *b*-vel.

Az ez osztályba tartozóknál megemlítendő az ikerszó alkotásnak az a módja, melynél fogva némelykor a szó teste bővül ki s tűnik fel oly formán, mintha kettőből volna alkotva. Pl. kepe-pele lett a kepelel-ből; csiri-biri lett a csiripolból; kaja-bajál; kajál-bajál (Ny. III. 25.) lett a kajabál-ból.

Idegen nyelvek behatására vagy épen át vett elenyészőleg csekély van az eredetiek rengeteg számával szemben, azonban mégis van s épen e csoportnál kell megemlítenem. Ilyenek a „handa-banda“, zürzavart, rendetlenséget jelent, származik a franczia en debandade-ből, mi rendetlen futást jelent. Ilyen a „hander-bander“, mi a német Handel-Wandel-ből ered. Vagy a tángál-bángál, tránka-flánka. Amaz a latin igéből ered, emebben az idegenszerű mássalhangzó-torlódás vall idegen eredetre. Ilyen kettős alkotásu, habár a magánhangzó váltakozásával is a „mis-más“ a mischen-ből. Az efféle átalakulásoknak, elváltozásoknak igen érdekes példáját idézi Aszalay Szellemi omnibus. III. 78. mely szerint „elsomfordált“ = er ist schonfort-ból lett. Az idegen eredetűek azonban nagyon ritka használatuak.

A tulnyomó részben, ha a kezdő mássalhangzó változik is, a szó teste ennek kivételével ugyan az marad. Van azonban egy néhány oly példa is, mely ettől eltérőleg a szótest bővülését vagy apadását mutatja. Pl. bővül ebben szuszi-muszli ebből szuszi-muszi. Apadását mutatja. Pl. bővül ebben cinge-pinge, ebből cinege-pinege, egy magánhangzó kivetésével, stb.

A legnevezetesebb pedig az, hogy a mássalhangzók váltakozásával változik a szó értelme is. Ez leggyakrabban önálló szót alkot, ikerszói összetételben ritka: csög-bog; pup, bub; száj, szád.

cicuska-micuska. Ny. X. 502.

cifra-nyifra. Ny. III. 502.

cigány-bigány. Szék. S. Tréf. dal. 68.

cinge-pinge.

ciróka-miróka. Ny. X. 502.

csiszerák-miszerák. Szék. S.

- cók-mók. Jók. Kösz. emb. II. 4.
 cula-bula. Ny. III. 503.
 csajba-bajba (görbe.) Ny. III. 502.
 csajta-bajta. Ihász. Nyt.
 csallagó-ballagó Ny. III. 502. cselleg-belleg.
 csecse-becse. Kis. Varróg. 85. csecsebecséket. Bonickyné. Zárt ajtók. 75.
 csengő-bengő. J. Névtelen vár. I. 46. cseng-peng az arany gyűrű.
 (gyem. ját.)
 csere-bere. (elcsereberéli.) Aszal. Szell. omn. II. 14.
 csetlik-botlik is. csete-bota leány. Toln. Beszély. 169. csötöl-botol.
 Ny. III.
 csillag-billag. Ny. III. 502.
 csinja-binja. Zalár. Lil. har. 103. csinjabinját. Hiavata. 144.
 csiri-biri. Szék. S. Tréf. dal.
 csitt-pitt. Szék. S.
 csonka-bonka. Angyalbárányok.
 csőr-por. J. Kárp. Z. I. 186. 228.
 csörölés-pörölés. Toth. J. Kis reg. 12.
 csüngeni-lüngeni. (átváltozása a csüng-log-nak. Ny. III. 453.
 dongásuk-bongásuk. Mátrai Feri. 2.
 farkas-barkas. Gyulai.
 Gyura-bula.
 háji-báji (romladozásnak indult vén épület.) Abozai Egyet. pall. I. 11.
 hái-bái Ihász. Nyt.
 hander-bander. (— német sogor, hogy ez a kiskís?) hünder-bünder.
 Rab-Raby. III. 35.
 handa-banda. Nagy Ign. Torzkép. II. 101.
 hetyke-petyke. Ny. I. 257.
 hinyog-vinyog. Ih. Nyt.
 hóka-póka. Szék. S.
 hokus-pokusz. Miksz. Nemzetes. Az oculus-ból változott ált.
 horgas-borgas.
 höresög-böresög.
 kakas-bakas. Gyulai.
 kala-bala. Ny. X. 93. semmiség.
 kata-fata. Szék. S.
 kecske-mecske, kec-mec. Ny. III. 503.

- kocám-pocám. Borsszem. J. 1884. 44. sz. 6. old.
 lári-fári. Kac. Alisz. 73. 197. Abrai. Utolsó Szapoly. III. 50. Jók.
 Szer. bolondjai. III. 125. Turg. Egy vad. emlék. 263.
 locs-pocs (ídő Jók. Peregrinus. Pákh. Humor. élet. 5.
 magyar-bagyar.
 millangós-pillangós. Ny. V. 319.
 nyulam-bulam. Gyulai.
 panci-manci (pici-ből bővült; mind a két alakja külön is használatos.)
 remsi-pemsi. Szék. S.
 róka-bóka. Gyulai.
 sollik-follik. Ny. III. 168. forr-ból.
 sugnak-bugnak (össze — — Ben. Kollekt. 104.
 südü-rüdü. Ny. III. 503.
 sundám-bundám. Jók. Dekam. VIII. 23. titokban;
 surran-furran. Ny. III. 168. surranás-furranás u. o.
 sus-pus. Ny. III. 168. szégyen. susog-pusog. u. o. X. 383.
 szityi-fityi. Ih. Nyt.
 szotyog-motyog. Ny. III. 218.
 szotyog-totyog. Ny. III. 545.
 szuszi-muszi. Ih. Nyt. szusza-musza. Ny. III. 218. szuszli-muszli. u.
 o. 503.
 tág-bág. (gyermek = tátott száju.) Ny. III. 453.
 tángál-bángál. Ny. IV. 275. (piszkál).
 tári-vári. Ny. III. 269.
 tarka-barka. Jók. Löcs. feh. assz. II. 12. Szász Kár. tarkán-barkán.
 Nicleby ford. Lázár. 36. Mikszáth. Nemzetes. 98. Turgenj. Egy
 vadász eml. 114.
 tatar-batar. Ny. 269. (rongyos).
 tátom-bátom. Ny. V. 257.
 terefere. Mátray Feri. 46.
 tiba-liba. Szék. S.
 tino-bino. Ar.
 torzas-borzas. Ih. Nyt.
 totyog-motyog. Jók. Szer. bolond. I. 123. tutyi-mutyi. Beóthy. Zs.
 V. U. 1876. 435. I. 2 hsb.
 tránka-flánka. Ny. X. 570. ügyetlen járásu.
 tyukom-bukom. Gyulai.

zengés-bengés. Jók. Egy szónok. 155.

zsidó-bidó. Szék. S. tréf. dal. 66.

zsong-bong. zsongva-bongva. Hiavatha. 161. zsongó-bongó. Bulla. Tünd. öv. II. 49. vrsz. zsongás-bongás. Egervári Tarcai csal. 95.

A negyedik osztályába az ikerszóknak soroljuk azokat, melyek oly formán keletkeznek, hogy az eredeti szóból elmarad a kezdő mássalhangzó s az ilyen formán megrövidített szó lesz az iker összetétel másika.

Oly ikerszók, melyekben a kezdő mássalhangzó változni szokott, többszörös alakjában is előfordul pl. inci-finci, ici-pici; idres-bodros; idres-fodros.

Jelentősök ezeknek az ikerszóknak, mint egyáltalában az ikerszói összetettek nagy részének, hogy az eredeti szó fogalmának árnyalatát fejezik ki; igen sok esetben kicsinyítéssel, tréfás gunyoló-dással, a cselekvés módosított értelmével.

A kezdő mássalhangzó elveszésére vonatkozólag ma megjegyzendő, hogy általában az ajak hangok vesznek el: a p, b, f, v, m. Van egy-egy példa a torokhang k elveszésére, de nagyon szórványosan fordul elő az ilyen (pl. incs-kincs); egyik másikban meg kétes, vajjon a k elveszés-e vagy oda toldás (pl. ubai-kubti).

aj-baj.

aj-vaj.

ákom-bákom. Gab. Két vén gyer.

ámolyog-támolyog. Kocsis és király leány. Incédi.

ámul-bámul. Zalár. Szil. kar. 133.

áris-máris. Szék. S.

atolla-matolla. (népd.)

ekeg-mekeg. Ny. III. 544. ekel-mekel-ben a képző változott. Ny. 453.

ia-fia. Incédi. Kocsis és király leány önmön ia-fiát. Ar.

iceg-biceg. Ihász. Nyt.

ics-vics. Ny. X. 91. (az ily végzetű tulajdonnevekre guny-vers.)

ici-pici. Hiavata. icinko-picinko Hrszék. icinke-picinke. Toth. Kis reg.

128. icike-picike. Hunyadi Alb. 142. icurka-picurka. Porzó Tárca lev. ice-picé. Vdr. 202.

icki-vicki. Ny. X. 91. v. ö. vickándoz.

icula-picula. Zenta.

icsog-vicsog. Ny. X. 90. V. ö. vigyorog, vicsorit.

- idres-fodros, idres-bodros.
 igyorog-vigyorog. Ny. VIII. 189.
 ihég-pihég. Ny. X. 92.
 ihogva-vihogva. Kárp. Zolt. I. 36.
 ikétum-pikétum. J. Mire megvén.
 illan-villan. Ny. III. 454.
 illancs-pillancs Ny. IV. 559.
 illeg-billeg.
 illegeti-billegeti. Ny. III. 544.
 incs-kincs. Ny. IV. 239.
 inci-finci. I. Magy. náb. III. 212. Gyulai. Első m. kom.
 incog-vincog.
 irge-fürge. Tolnai Polgm. I. 175. ireg-forog.
 irul-pirul. Bulla Pund. ör. Torkos újabb költ. 40. Vajda Abel és Ar.
 73. III. é. 2. orsz. irult-pirult. Tóth. Kis reg. 131. Turgenj.
 Egy vadász. Irulj-pirulj. Dunanan apó. irultál-pirultál. Turgenj.
 Egy vad. 322.
 isnek-visnek. Ny. VIII. 189. V. o. visit.
 iszelt-viszelt. U. o. IV. 372. „nyugtalanokodik.“
 izeg-mozog. Toln. Polgm. I. 144. 79. Szemere költ. I. 124. izgás-
 mozgás. Meghamis. mért 1790. izgett-mozgott. Tóth I. Kis reg.
 71. Abo. A mi not. I. 60.
 ityeg-fityeg. Ih. Nyt.
 ittyös-fittyös. Ny. III. 454. 503. V. ö. füttyül.
 ös-mos Ny. III. 503.
 ubti-kubti. Szék. S.
 ötlik-botlik. Bercik. Nézd meg. 74.
 urog-forog. Ny. XI. 42. ir-fir. Szék. S. ireg-forog. Abo. Szűcs Mar-
 csa. Hölgyf. 1857. 1110. l. 1 hsb. ürgette-forgatta. Ny. V. 235.
 utu-futu. lhász. (ide-oda futkározó.)

Ez az osztálya az ikerszóknak oly gazdag s oly könnyen képezhető, hogy tulajdonképen annyi ilyen ikerszói összetétel van, a hány ilyen könnyen elvethető magánhangzóval kezdődő szónk, különösen igénk. Ez legjobban jellemzi azon kezdetleges állapotát a szóképzésnek, a midőn a játszi kedélynek, a szeszélynek van befolyása az alkotásra s hol ha törvényeket keresünk, azokat legfeljebb a magán- és mássalhangzók sokféle vegyületeiben kereshetjük s találjuk.

A mint a mássalhangzók elhagyása által külön osztálya keletkezett az ikerszóknak, mert az eddigiektől elütő tünemények által jönnek létre, úgy a kezdő mássalhangzónak hozzá toldása által keletkezik az ötödik osztály.

A mint a mássalhangzó elvetésnél tapasztaltuk, hogy majdnem kivétel nélkül az ajak hangok esnek el, úgy itt a hozzájárulásnál szintén azt tapasztaljuk. Különösen oda toldatnak a p, b, m.

elegy-belegy. J. Kalandor. I. 116. Tolnai. A falu urai. 44. 231.

erdőben-berdőben. Sz. S. Tréf. dal. 110.

etye-petye. Ih. Nyt. étvágy. egye-begye. Ny.

illő-fillő. Ih. Nyt.

inog-binog. Kárp. Z. I. 72. Kis. kir. V. 152. ingó-bingó Kárp. Z. I. 72.

irka-firka. Tóth. K.

izé-nuzé. Ny. IX 471.

oláh-boláh,

oroszboros. Szék. Sánd. Tréf. dal. 70.

öhm-böhm.

özem-bözem. Gyulai.

ugra-bugra. J. Péter Péter. 101. ugrabugrálás. Szép Mikh. II. 122.

ugri-bugri. Beöthy Zs. Rajzok. 74.

ut-mut. Ny. III. 311. Kedvetlenül tesz valamit.

Az ikerszók hatodik csoportját azok teszik, melyekben egyszerre változik a magánhangzó mássalhangzóval, vagy ez utóbbinak elmaradásával változik a magánhangzó. Csekély számúak, még ritkább használatnak.

ácsori-vicsori. Ih. Nyt.

cica-mica. („a fürfa barkája“) Ny. III. 453.

csengő-bongó. (öszvérek.) J. Kalandor. II. 96. I. Fortunatus. 9. I. V.

ö. csengő-bengő.

csiga-buga. Ny. 452. csiga-boga. Ny. III. 502.

idres-fodros. Hiavata. 17.

idres-bodros. Ny. III. 454.

töksi-buksi. Turgenj. Egy vad. emlék. 293

Azonban az eddig felsorolt osztályok éles határvonallal egy általában nem választhatók el, mert a midőn egy ugyanazon ikerszói összetételben többféle osztályba tartozó változás is előfordul, nyilvánvaló, hogy abba kell sorolnunk, melybe legfeltűnőbb változása köve-

teli. Azt is figyelembe kell vennünk az osztályozásnál, hogy akár-hányszor nem az eredeti alak a használatban levő, hanem a magán és mássalhangzók gazdag változásai s váltakozásainál fogva sokszor épen a legelváltozottabb alakja divatos, a mi ha lehetetlenné nem is teszi, de minden esetre megnehezíti az osztályozást.

Az eddigi osztályok, a mellérendelős összetételek kivételével a magán- és mássalhangzók változásain alapultak. A következők a ragos vagy képzős alakulások különös fajait mutatják fel; úgy, hogy az ikerszókat általában e két nagy osztályba is lehetne osztani; e felosztáson belől pedig többféle alcsoportot annál könnyebb megkülönböztetni. Az ez osztályokba tartozók, ha az irodalomban nem is régi használatuak, de a közéletben nagyon elterjedtek Nagy részéhez oly sajátos fogalom van kötve, mely eredeti sajátosága a magyar nyelvnek, s épen ez teszi oly közkeletivé; más nyelvekével összehasonlítva akár-hányszor, vagy nem, vagy csak többszörös összetétellel lehet nem lefordítani, hanem hasonló tartalmu szóval az értelmet visszaadni. Pld. ujdonatuj: funkelnagelnen; köröndeskörül: ringsherum.

Az ikerszók hetedik osztályát teszik a ragos vagy képzős összeköttetésűek közül azok, melyekben az első tag képzővel vagy raggal van megtoldva.

cseppedösesepp. Vdr. 494.

csorotoscsoré. Vdr. 498.

csupádon csupa. J. Löesei feh assz II 42.

egyesegyedül Miksz. Lohinai fü. 72.

eleneselég. Ny. III. 401.

gézenguz. J. Egy kalandor. II. 145. Uj földes. I. 77. Miksz. Nemzetes. 51. Turgenj Egy vadász. 98. gézenguzba. Abonyi özv.

teh. 5. gézenguzt. Mátray L. Feri. 15.

köröskörül Tóth. Kalászszedő. 20. Turgenj. Egy vad. 332.

köröndeskörül. Ny. X. 92.

lötyön-fitty. Ny. III. 80. v. ö. kotyon-fitty. v. ö. lötyög.

kotyog-figyeg. Vdr. 330.

merös-merőbe. Tolnai. Polgm. 140. II.

réges-régen U. o. II. 208.

szeketlő-szemet. Ny. IV. 418

telisteli. Mátray Feri. 85. teljesteli. u. o. 20.

torzonborz. Jók. Szeg. emb. dolga. I. 74.

tulontul. (innenen innen.) Npms.
 ujdonatuj. Miksz. Nemz. 98. Ben. Koll. 26.
 unos-untig.
 végesvégig. Pet. végedesvégig.
 zenden-zaj. Ny. V. 257.

Az ikerszók nyolczadik osztályát teszik a raggal vagy a képzővel összekötöttek közül azok, melyekben mind a két tag különböző képzővel vagy raggal van megtoldva. A második tag ragja rendszeren az ösmert helyhatározói ragok, az első tagnak a ragja vagy szintén ilyenek, vagy mint az előbbi osztályban nagy szerepet játszó s vagy n rag, a mely esetben birtokos-féle viszony keletkezik; s az efféle szerkezetek ősrégi eredetűek, mert az n-nek a magyarban birtokos ragul való használata abból a korból való s illetőleg maradt fenn az ilyen fajta összetételekben, mikor még a finnek s magyarok együtt voltak. Ezeken kívül fordulnak elő még más ragok, mint a folyó cselekvésü melléknévi igenév képzője vagy a befejezetté, azonban nagyon ritkán, s ilyenkor inkább jelzős stb. összetétel sem mint ikerszói. együl-egyig (v. ö. egytől-egyig) K. J. Szomorú nap. I. 82.

örökkön-örökké. Petelei. Fülemlé. 43.

sűrűn-sürgő. (De sűrűn sürgő rajt viszen a habtorlás) Szász. K. Salamon. II. r. V. é. 127. l.

szemtül-szembe. Vahot Imre. Vándor órák. 13. Ben. Koll. 26. J. Kis kir. IV. 269. Máglyai család. 49. Toln. Polgm. II.

szélibe-szabott. („testes“). Ny. X. 384.

szíves-örömet. Pákh. Életk. 104.

szömlő-szömeg. Ny.

szerte-széjjel. szeréten-széjjel; szériül-szerte. Ny III. 218.

tüstöntüben (megérdemelte volna, hogy magát tüstöntüben elcsapjam. Tol. Nemes vér. II. 158. l.)

unosuntón. V. U. 1871. 354. unosuntig. Vas Ger. Életunt emb. I. 50. Tork. Ujabb költ. 15, unosuntalan. Miksz. Nemzet. 243.

uton-utfelen. Népbar. 1848. 46. l.

Gyakoribb azonban az az eset, midőn a második tag van képzővel megtoldva s ilyenkor az első tag rendszeren rövidül, változik. Ezt a beszédbeli nyomatékosság, az emphasis okozza. Ezek teszik az ikerszók kilenczedik osztályát.
 cikcakkos. Tóth. Kis reg. 6.

- csere-csala. Ihász. Nyt. (v. o. cserél-csal)
 csög-bogas. Vdr. 500.
 csüinge-logáz. Vdr. 494.
 dér-durral.
 diribdarabokra. Ih. Nyt.
 hányavetiség. Abonyi. A mi not. I. 55.
 hátahaporjás (zsombék) Jók. Jövő száz. reg. V. 145.
 hebehurgyán.
 hendebitel. Ny. V. 319
 himezhámozzanak Jók. Pol div. I. 186.
 hórihorgas. Ih. Ny. Csengey Bokr. vil. 118. Gyulai. Az első m. kom.
 kaeskarings (sötétség) Tóth A feh. emb. 67. kaeskarings a szok-
 nyája.
 kecebecél, kecskeborju módjára ugrándozik. V. o kecepecél. Ny.
 kente-fitél. Ny. IV. 520. V. ö. kente-fente.
 kerin-bogázik. Vdr. 505. (V. ö. keringözik-bogázik, bokázik.)
 ketye-fityeg. Szék. S. (V. ö. ketyeg-fityeg.)
 kicsi-kurtán. Legfi. Fenn és alant. I. 77.
 kilincs-kalancsos („tekervényes.“) Ny. III. 154. V. ö. kilintyel-kalantyol.
 kipkapkodó. J. Szegény gazd. III. 90. kipkapkodás. J. bujd. napl. 22.
 kittkattogó. J. bujd. napl. 41.
 klipitklopatorium (kityogós üveg). Mikszáth.
 kotyavetyél Jók Egy kalandor. II. 142. Dekam. V. 160. kotyave-
 tyélték el. Kis kir. V, 173.
 lifleffegő. Jók. Sic vos non vobis.
 limlomolni. Ar. T. szer.
 lötyfötyölni. Jók. Népv. I. 11.
 mese-mese-mesketete. Npms.
 mikmákolás. J. sic vos non vobis.
 picipirindicke. Ny, III. 454.
 sürrforrás. Kuthy. Hazai rejt. I. 387.
 szemfüles.
 szünet-szüntelenül. J. Szeretve. mind a vérp. IV. 108. szünet nélkül
 szüntelen. Ábrai. Köny és Mosoly. I 65.
 táblából (ládája körül). Jók. Hétközn. I. 53.
 taritarka. talitarka. Jók. Utolsó cég. orsz.,
 ténfereg. Ny. III. 503. V. ö. tevéng-forog, teng-forog.

zelle-fellés. (őszi délután). Tör. Kár. V. U. 1868. 19. l.
 zenge-zongástól. Ny. IV. „mindenestől.“
 zéng-zöngés. J. Befogy. Bal.
 zürzavaros. Miksz. Nemz. 266.

Nyelvünk fejlődése menetében határozottan ki nem mutathatjuk, de több mint egy okból bátran feltehetjük, hogy az ikerszók nagy része a kettőzésből ered, vagy az így eredt s elváltozottak hatására jött létre. Erre látszik mutatni a Pázmányból idézett monda-monda, melynek elváltozott alakja, a mende-monda adja az ösmert ikerszót; ilyen a nyám-nyám (lassu evésü) mellett a nyim-nyám; log-log mellett a lig-log; ezek azután az ikerszók legegyszerűbbjei s egyszersmind teszik az utolsó osztályt.

A kettőzést illetőleg pedig vagy egyszerűen egymás mellé tétetik s illetőleg ismételtetik a szó, vagy pedig ugyanazon szó két különböző raggal toldatik meg. Nyomatékoság, kiemelés, a cselekvés huzamossága a kettőzés létrejöttében a főokok. Az irodalomban s köznyelvben a használatosabbak a következők:

addig-addig. Kis kir. IV. 190.

bele-bele. Miksz.

beljebb-beljebb. K. T. K. Világl. 21.

bizony-bizony. Miksz.

egy-egy. Abr. Utolsó. Szap. I. 109. Jók. Bujd. nap. 26

egyszer-egyszer. Legfi Fenn és alant. I. 50.

el-kirontott. Hiavata. 29.

előbbre-előbbre. Toth. Kis reg. 10. J. Bujd. napl. 26.

fityeg-fetyeg. Kriza.

fortanfurt. Vas. Ger. Népbar. 1848. 6. sz. (fort und fort.)

haddel hadd. J. Rab Ráby. III. 50.

három-három. Legfi. Harmad. szomsz. I. 102.

hátra-hátra. J. Bujd. napl. 26.

helylyel-helylyel. Abr. Utolsó Lap. I. 108. 116.

jobban-jobban. P.-Szath. Magyarhon fényk. I. 92.

kell nem kell.

ketten-ketten.

közben-közben. Legfi. Harm. szomsz. közbe-közbe. Zalár Hil. har. 74.

külön-külön. Legfi. Fenn és alant. II. 108.

különb-különb. Moln. gramm. 105.

lassan-lassan. Huny. Alb. 139. Tóth. Kis reg. 76.

log-log. Kriza.

meg-meg állva. Abr. Utolsó Lap. I. 108.

már-már.

ment-ment s általában az igék s igekötők megismétlése a minden-napi beszédben lépten-nyomon előfordulnak.

meszebb-meszebb. Toth. F. Kalászszedő. 49.

no-no, na-na, ni-ni. Ny. X. 288.

néha-néha. Legfi. Fenn és alant. I. 69.

olykor-olykor. Abr. Utolsó Lap. I. 109. Toth. Kis reg. 12.

ottan-ottan.

reá-reá. Legfi. Harm szomsz. 139.

rí-rí. Ihász. Nyt.

tovább-tovább. Miksz.

többet-többet. Miksz.

ujabb-ujabb. Abonyi. A mi not. II.

végig-végig. Petőfi. P. Szath. Magyhon fénykora. I. 167.

vélve-vélve (= ritkán). Ny. X. 43. I.

Nagyon gyakori a kettőzésnek az a faja, midőn két, természeténél fogva összeillő rag járul ugyanazon szóhoz. Ilyenek a ról-ra; a nél-bb; ilyen, midőn az első tag a-va-ragos határozói igenévi raggal van megtoldva s a második tagban ragozott ige; ilyen, midőn az első tag a határozói n-raggal van megtoldva. Pl. házról-házra; napról-napra; szájról-szájra; papirosról-ra; venyigéről-re; tökindáról-ra; ágról-ra; faluról-ra; szórul-ra; színről-szinre; jobbnál-jobb, szebbnél-szebb; hallton-hall; jöttön-jön; törve-törve; kérve-kértük, mondva-mondjuk.

Az idézett ikerszók alapján lehetne azokat még több osztályra is osztani, de nem olyanokra, mely a felsoroltak egyikének keretébe többé vagy kevésbé be ne illenének. Ezekbe tartoznának azon ikerszók, melyek egyszerre többféle magán és mássalhangzói változáson mennének keresztül. Ez azonban csak bonyolulttá tenné a felfogást, sok esetben zavarttá az osztályozást, mert nagyon nehezen lehetne egyikről-másikról eldönteni, hogy voltaképen melyik osztályba is tartozzék?

Az idézett osztályok keretébe felölelni iparkodtam különösen az irodalomban s a közbeszédben divók legelterjedtebb példányait.

A nép ajkán élők száma oly nagy s jelentősökben oly változatosak, hogy összegyűjtésök után (mi a Nyelvőr hasábjain nagy szorgalommal foly) a jövőnek jut faladatul ezt igazán értékesíteni: az irodalom utján közkeletivé tenni. E tekintetben valóságos kincsbánya; melyet különösen eredeti íróink (Jókait, Aranyt s ujabban Tolnait kivéve) nem csak hogy nem aknázták ki, de fel sem is használták kellőkép, de sőt figyelemre sem igen méltatták. Pedig a mássalhangzók és különösen a magánhangzók gazdag változatainál fogva nagyon előmozdítják a nyelv zeneiségét, könnyű változásoknál fogva, a mennyiben egy ikerszói összetétel többféle, megcsonkított és megbővített alakban is használható, alkalmasak a verselésben, mint a Hiavata fordítója bizonyítja. A prózában pedig mennyire élénkké teszik a beszédet, változatosá az irályt a fogalom különböző árnyalatainak kifejezésére való képességüknél fogva, mutatja Turgenjev Egy vadász emlékiratainak fordítása Csopaytól, a hol a nagyon gyakran használt ikerszók annyira tetszők, hogy nélkülök nem volna a fordításnak az az értéke, mint van jelenleg.

A német, francia s angol szépirodalmi művekben gyakran előfordulnak, az ujabban, különösen a Németországban megjelenőkben nagyon sűrűn vannak alkalmazva a legváltozatosabb értelemben s mindannyiszor a irály kiváló előnyére.

Az ikerszóknak kiváló előnyük a szépirodalmi művekben van. Tulnyomó részük konkrét természetű s épen ebből kifolyólag elvont tárgy s tartalmu művekben nagyon ritkák, vagy egészen hiányznak, mit a tapasztalás bizonyít.

Dr. Fülöp Adorján.

UJABB FELIRATOK AZ ERDÉLYI ARANYVIDÉKRŐL.

Téglás Gábor dévai real iskolai igazgató újabban kirándulván *Téglás István* kőhalmi igazgató-tanító társaságában a bánya-vidékre, őt új felirattal egészíté ki szakosztályunkhoz benyújtott mult évi jelentését, mely Adalékok Dacia felirattanához cz. alatt két közleményben jelent meg a Kiadványok V., 56—69 és 237—257. lapjain). Legelőbb az özvegy Sulucz Miklósné háza előtt az utcán felállított kő feliratát közölte (a Kiadványok 61. lapján) így egészíti ki:

DIANA E
SACR
CELSENV S
ADIUTOR
MARCELI
D. D.

és így értelmezi: Dianae Sacr(um) Celsenus Adiutor Marcelli d(onum) d(at).

Ezután előadja, hogy közbejárására Molnár Ferencz magy. kir. postatiszt ur az Erdélyi Muzeum-Egyletnek egy aranytörő mozsarat volt szives ajándékozni, melyet a Scheder Johanna urasszony által szintén a Muzeumnak ajándékozott felírasos kővel együtt küldött Kolozsvárra.

Verespatak egyik előkelő bányásza Ebergényi Mózes úr sziveségéből ismerte meg az ő igazgatása alatt álló Felső Ferdinánd bánya torkolatánál befalazott 4 feliratos kő megismerését E kövekről a jelentés így hangzik:

Ezek még 1870-ben kerültek felszínre a Valye Nanunul nevű cserjés oldalon, a Czarina nevű oldal közelében. Tudvalevőleg a Czarina szolgáltató Verespatak legtöbb feliratos emlékét. Onnan szerezte a Gritta-család még a mult században a kapuja elé

állított emlékek legnagyobb részét. Az alábbiakból következtetve azon a magaslaton több szentélynek kellett állani s hogy a bányász népszorgalmasan áldozott isteneinek.

A Pereu Nanunuluj a Pereu de la Bojival párhuzamosan halad balról a verespataki fővölgynek s a kettő közt emelkedő rét és cserjes hegy-nyulvány viseli a Czarina nevet.

A négy feliratos kő mindenikének anyaga márgás homokkő, következőleg az egész helyi termék s minden hihetőség szerint a lapidarius is az idevaló bányász testületekből telt ki. E feliratokat a találók keresztény sírköveknek nézték s azért falazták be a bányatorokba, honnan most költsöges munkálat árán szedhetnök ki. Pedig azon a helyen már azért se látjuk szívesen, mert a rendkívül nedves bányalég rohamosan pusztítja a mállekony anyagot s már is egész zuzmóréteget kelle a sorokról lefejtetni, melyek ily módon évről-évre rohamosabb pusztulásnak lesznek kitéve. Még nagyobb veszedelem fenyegeti a köveket az okból, hogy a dilékeny boltozatot erős oszlopokkal kelle megtámasztani s ez oszlopokat hatalmas szegekkel erősítették oda, úgy, hogy a szegek beverése több betűt meg is semmisített s a vasrozsa képződése még többet romlással fenyeget. — Mindezeknél fogva azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a Muzeum-Egyletnek, hogy a feliratokban amugy se bővelkedő bányaság, aranybányavidék és Érczhegység őskorának emez újabb adalékait már azért is megszerezni méltóztassék, mert az egyetem ifjuságánál s a bányajog hallgatóinál is kedvező hatást várhatunk attól, ha távol eső voltánál fogva a nem a legkönnyebben megközelíthető erdélyi Érczhegység szivéből teljes hitelű archeologiai emlékek szemléletéhez jut.

A négy feliratból jelenleg kettő balról, kettő jobbról őrzi a Felső Ferdinánd bánya nyilását. Mind a négy cultus-emlék s már ez okból is kiválóan fontos.

Az első magassága 61 cm., szélessége 27 cm. Betűi hanyagul vannak vésvé. Anyaga vöröses márgás homokkő.

SILVANO
LIBANOS
TIVSET
COLEG
D D

Silvano | Libanos | tius Et | Col[1]eg[ium] D[onum] D[at].

A második D-et egy oszlop eltakarja.

Magassága 80 cm., szélessége 45 cm. Betűi az előbbihez hasonlóak s az oszlop előlapjának csak feléig sorakoznak. Anyaga ugyanolyan.

J () M
S A C R
V E Z . P . A N T
V . S . L M

I(ovi) O(plimo) M(aximo) Sacr(um) Ver(o) P(ublius) Anto(ninus) V(otum) S olvit) L(ibenter) M(eritum).

Magassága 75 cm., szélessége 32 cm. Betűi jobb minőségűek a két előbbiénél, és 5 cm. magasságúak. Anyaga idevaló homokos márga.

A P O L O N I A
B O R P A N E N
T I S E X V O T O
C A S T E L L A N I
V S L M

Apolloni | — — — — — | ex voto | Castellani | (talán castellanorum) | v(otum) s(olvit) l(ibenter) m(eritum) vagy castellani votum solvunt libenter meritum.

Castellani = falusiak. Itt a bányatelep körül lakozókat érthetjük alattuk

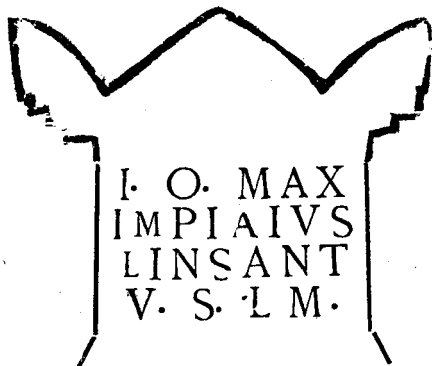
Magassága 90 cm., szélessége 32 cm. Írásos terület, magassága 40 cm., szélessége 28 cm. A beirt terület fölötti homlokzatot egy kör díszíti. Jó kiállítású mű.

Pano Genio | Aeli(us) Bli | beus Plato | V(otum) S(olvit) L(ibenter) M(eritum).

E szerencsés felfedezéstől sarkalva szives kalauzom Ebergényi Mózes úr a gör. kel. templomba is elvezetett. A templom falát mult századkori frescok díszítik s oltárkövét nagy örömemre egy Jupiternek szentelt oltárkö képezi. A pogány cultus tárgya a kereszténység szolgálatában. A jól kidolgozva 80 cm. magas, 40 cm. széles oltárkö felső része harán felé van tagozva. Középe a háromszög, két oldalt egy-egy félköiv díszíti.

Az írásos terület magassága 42 cm., szélessége 32 cm. Betűi 5 cm. magasak. Anyaga ennek is idevaló homokkő. A Gaura nevű határrészből hozták be valami 20 év előtt, tehát 1868, 1869 körül.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) J(ulius) (M(arcus) P(ia)u(s)linus Ant(o)ninus) V(otum) S(olvit) L(ibenter) M(eritum).

A feliratgyűjtés munkáját Ebergényi Mózes ur kalauzolása mellett befejezve, a helységben tett körutamból lesz még néhány feljegyezni valóm.

Ebergényi Soma községi bíró házas telkén földmunka közben hamuval telt urnákat találtak, sőt egy csontvázra is akadtak. Ugyancsak Ebergényi Sománál aranytörő mozsarak kerültek napfényre abból a kemény quarzitból, mely a bányaközetben fordul elő. Ilyen aranytörő mozsarat a helység főútján Ebergényi Somától felfelé haladva többet is találtam. Urna sirokat a verespataki-hegy-koszoruiban mindenfelé találunk. Sarcophagot kettőt láttam. Annál ritkábbak az eszközfélek, úgy hogy az idén se vezetett eredményre ez irányu nyomozásom. De a Verespatakról—Abrudbányára a hegyi gyalog uton, hol a bányász lakásokat archeologiai beesületek végett sorba látogattam, legalább kárpótlásul egy újabb felirat örvendeztetett meg.

Az Abrudfalvához tartozó Szelistye házcsoportnál ugyanis egy körülbelől 30 év előtt a Carinából felszínre került fogadalmi oltárral támaszták fel egy kunyhó tűzpadkáját.

A kő jelenlegi fekvő helye daczára verespataki származásu levén, Verespatak czime alatt is kell nyilvánosságra hoznom. A tulajdonos öreg asszony: Lesa Parastia csak hosszu keresés után vala eléteremthető s kíséroidim nagy szörnyülködése daczára az alatt egy ablaken valék kénytelen behatolni, csakhogy a felirat szemlélésének örömrzetét annál hamarább megszerezhessem.

A 36 cm. magos, 22 cm. széles és verespataki homokkőből készült fogadalmi oltár Silvanusnak vala szentelve. Betűi szabálytalanul vannak elhelyezve s a cursiv betűk módjára vannak kivésve.

S I L V
V A N S I C
R V F I
S T I I N
D D

Silvvan(o) Rufi Stiin(us) D(onun) D(at).

Ezen feliratokból levonható ethnographiai és másféle következtetéseket, valamint a többi észleleteim közlését későbbre kívánom halasztani, s egyelőre a megelőztetés veszélyétől tartva csupán a bányavidék emez u:abb adalékaival óhajtottam az igen tisztelt Muzeum-Egyletnek beszámolni.

Déva.

Téglás Gábor.

SZAKOSZTÁLYI ÉRTESSÍTŐ.

II. Szakülés. 1889. márcz. 16-án.

Elnökölt Dr. Szász Béla. A következő felolvasások voltak:

1. *Széchy Károly* szakoszt. tag felolvasta: „Sárosy „Aranytrombitájáról“ cz értekezését, melyben a forradalmi költészet ez érdekes emlékét ha compositió, ha költői feldolgozás tekintetében elhibáztatt műnek is minősíti; a költői hév és szenvedély, a forradalmi láz közvetlen nyilatkozataképen tünteti föl és kivált a népies nyelvben, népies felfogásban találja magyarázatát annak, hogy egy ily mű is akkora hatást tett; különösen kifakad azon eljárás ellen, melyet Abonyi (Aigner) követett e mű kiadásánál az által, hogy a sértő passusokat az újabb viszonyokra tekintettel, kihagyta belőle. Azt a multat nem kívánjuk vissza, de az a mult megérdemli, hogy csonkítatlan örökség gyanánt szálljon ránk.

E felolvasást a közönség élénken megéljezte.

2. *Hegedüs István*, szakoszt. titkár olvasta föl: Shelley és Ackermann Prometheusa cz. értekezését, mely egy nagyobb tanulmány kiegészítő része, melynek czime: Prometheus a világirodalomban. A terjedelmes felolvasás kivált azt törekszik kimutatni, hogy Shelley pantheista és Ackermann atheista felfogással vélik megoldhatónak a Prometheus-mythosban letett világ-problemát. Velük szembe inkább hajlik a Quinet felfogásához, ki a világ talányát a hit által véli a szivre nézve megoldhatónak. Ezzel a szakülés véget ért.

III. Szakülés. 1889. ápril 17-én.

Elnökölt Dr. Szamosi János. E szakülésnek három tárgya volt:

1. Maga az *elnök* felolvastott egy nagyobb szabásu tanulmányból, melynek czime: *Medea a világirodalomban*, egy fejezetet, mely Seneca, Corneille és Klinger Medecájával foglalkozott. Ez értekezés kiváló

gonddal tünteti ki, mint tért el Seneca a görög szellem üde friss forrásától, műve mint válik szónoki flosculusokkal terhelt dramatizált declamatiókká, mint hajhászsa a borzalmast; azután felfeji az okokat. melyek következtében még is Seneca talált egész a jelen százig utánozókra a Medea felfogására nézve Corneille és Klinger még tovább mentek e nyomon. Felesleges ez értekezést bővebben ismertetni, mert az egész tanulmányt kiadványaink hozzák. A közönség lelkes éljenzéssel jutalmazta a felolvasást.

2. *Titkár* részleteket olvasott föl *Dr. Brassai Sámuel* szakoszt. tagnak: Védjük magyar nyelvünket cz. polemikus értekezéséből, melylyel Szarvas Gábornak, a Nyelvőrben megjelent és ép a magyar nyelv szelleme ellen elkövetett visszaélések ellen támadó cikkével szemben tesz bíráló észrevételeket. Az elmés ötletekben és érdekes megjegyzésekben bővölködő értekezést kiadványaink fogják hozni.

3. *Dr. Széchy Károly*: Az elítélt író czim alatt részben felolvasott, részbeu ismertetett egy tanulmányt, mely egy utirajz keretében Bacsányinak a linczi temetőben nyugvó lelkes költőnek költői jelleméhez és zaklatott élete rajzához járul egy pár érdekes vonással. A közönség e felolvasást élénk tetszéssel fogadta.